

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI

KATEDRA HISTORIE

Jan Stejskal

ŽIVOT V ZÁBŘEHU V PRVNÍ POLOVINĚ ROKU 1945
OČIMA PAMĚTNÍKŮ A OBECNÍCH KRONIK

Bakalářská práce

Obor: Historie – Česká filologie

Vedoucí práce: PhDr. Karel Podolský

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s pomocí níže uvedených zdrojů.

V Olomouci dne 28. června 2010

.....
Jan Stejskal

Obsah

Úvod	3
Kniha první: Hohenstadt	8
1. Doteky války	9
2. Klesnout až na dno	19
3. Doba ideálů	26
4. Fronta se blíží	33
5. Osvobození	47
Kniha druhá: Zábřeh	59
1. „Pořádek“	60
2. Nový boj začíná	72
Závěr	86
Summary	88
Anotace	89
Prameny a literatura	90

Úvod

Otevíráte práci s poněkud netypickým tématem. Svým předmětem zkoumání navazuje z jedné strany na již mnohokrát zpracované téma okupace Zábřezska, z druhé strany pak na taktéž popsané (ovšem v mnoha ohledech značně neobjektivně) tamní dění vedoucí k únoru 1948. Zábřeh, který leží v oblasti bývalých Sudet, měl v době před rokem 1945 specifické postavení z hlediska národnostního složení, které předurčilo vývoj jak za okupace, tak po osvobození. Po připojení k Říši zůstala v Zábřehu, který byl přejmenován na Hohenstadt, silná česká populace, která neměla v sudetské oblasti na severní Moravě obdobu. Zde můžeme hledat odůvodnění pro vznik zdejšího významného odbojového hnutí, které se Němcům nikdy nepodařilo zcela zničit, ale i pro svérázný vývoj poválečný, který nebyl v okolních téměř nebo zcela německých obcích a městech možný. S tímto národnostním problémem se ale pojí i významný problém ztráty paměti regionu. Poválečný odsun německých obyvatel a příliv nesourodého obyvatelstva z jiných regionů naprosto radikálně změnil kulturu oblasti a značně zúžil možnosti zmapovat dění v regionu před rokem 1945. Ačkoli mnou zkoumaného Zábřehu se příliv nového českého obyvatelstva nedotkl tak výrazně jako ryze německých oblastí v jeho blízkosti, odsun německého obyvatelstva, ke kterému se také přidružuje pro badatele nepříjemný fakt zničení množství okupační úřední agendy před koncem války, způsobil, že jsme při mapování předválečných kapitol ze zdejších dějin odkázáni většinou jen na české informační zdroje vzniklé po válce, popřípadě na české pamětníky. To znamená, že před námi leží naprostá většina informací více či méně „pročeského“ charakteru, kdežto německý pohled na věc je téměř nedostupný.

Tato práce si kladla za cíl přispět ke zkoumání doby konce mnohasetletého česko-německého soužití v našem pohraničí takovým obrazem, v němž bude pohled na české i německé etnikum co nejvíce nestranný a realistický. Podívejme se na dostupné zdroje informací o tomto období, s nimiž jsem pracoval. Z jejich přehledu a zhodnocení nám vzejdou následně i určité závěry, na nichž budu demonstrovat další, konkrétnější cíle této práce.

Pro uvedení do situace na sklonku okupace v oblasti Sudet se ukázala být vhodná poměrně nová publikace Volkera Zimmermana *Sudetští Němci v nacistickém státě*. Autor popisuje nejen politickou a vojenskou situaci v župě Sudety, ale nabízí i množství cenných postřehů z každodenního života a předkládá řadu svědectví pamětníků a úryvků z nejrůznějších archiválií, dokonce najdeme i některé zmínky právě o městu Zábřeh. Mimo tuto publikaci se k problematice všeobecné situace na konci války v Sudetách dozvíme mnoho zajímavých informací i v knize kolektivu autorů pod vedením Václava Kurala a Zdeňka Radvanovského

„*Sudety*“ *pod hákovým křížem* a v publikacích z řady *Historie okupovaného pohraničí* editované Zdeňkem Radvanovským. Oba tituly jsou taktéž poměrně nové. Nutno ale poznamenat, že informace v nich obsažené se mnohdy opakují (tituly obsahují některé podobné příspěvky) a tématu severní Moravy na sklonku okupace zde není věnováno mnoho prostoru. Většina článků je zaměřená příliš obecně, specializované články pak pojednávají v případě místního určení spíše o českém prostoru než o moravském. Význam těchto prací ale z velké části leží i v bibliografických údajích, které dávaly nové podněty pro výzkum. Je tedy vidět, že k obecnému uvedení do tématu literatura existuje. Částečně pod vlivem inspirace knihou Volkera Zimmermana se ale vyjasnil jeden z ústředních cílů práce - získání co největšího počtu zmínek o každodenním životě v Zábřehu v sledované době a jejich předložení v co nejkompaktnější podobě.

K tomu ale bylo zapotřebí se po získání obecných informací ponořit do sledovaného tématu poněkud hlouběji. Dalším krokem se tak stalo využití kronikářského materiálu, který se měl za úkol na pozadí obecných informací přinést první podrobnosti z dějin města. Zde ale už narážíme na první potíž. Pro období okupace se nenabízí mnoho skutečných kronik, které vznikaly právě za doby okupace. Oporou tak byly kroniky farní (*Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*, *Farní kronika Zábřeh na Moravě*) a jen velmi skromné kronikářské zápisy z prvních let okupace, přesně do počátku roku 1943. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948* byla psána do konce roku 1944 německy a informace jsou velice strohé (finanční situace, letecké popluchy), události roku 1945 jsou již zapsány česky knězem, který měl přímo na starost českou duchovní správu ve farnosti – zápisy ke sledovanému roku byly ale dopsány dodatečně až roku 1946. Informací je zde velké množství a vzhledem k tomu, že jde o farní kroniku, zde najdeme i cenné informace právě ke každodennímu životu obyvatelstva. *Farní kronika Zábřeh na Moravě* se za kroniku označit nedá už vůbec. Pokud předchozí kronika sledovala události víceméně s žádným či ještě relativně malým časovým odstupem, zde najdeme již medailony jednotlivých kněží – vše je psáno česky a na stroji – a je jasné, že tyto informace mohli mít autoři díla jedině, bylo-li vytvořené až velmi pozdě po válce. Ony česky psané městské kroniky k prvním letům okupace (do roku 1942) se tváří, jako by byly psány skutečně přímo za oněch let – najdeme zde vyčerpávající informace ze všech oblastí městského života (personální obsazení různých postů, hospodářské údaje, informace o počasí, školské záležitosti, reflexi vojenských úspěchů německých armád apod.), na druhou stranu takové kroniky mohly být sepsány legálně až po osvobození a navíc najdeme řadu nelogičností v textu, kdy český kronikář například letmo prohodí, jakou dohru měla ta či ona

věk po válce. Tyto zmínky jsou psány stejným rukopisem, stejnou barvou a nejsou nijak do textu vepsány. Jde o naprosto souvislý text. Takových nelogických míst je v něm ale tak málo, že je při zběžném čtení člověk nemusí ani postřehnout. Lze tedy usuzovat, že tyto kroniky jsou až poválečného data, i když musely čerpat z údajů, které byly zaznamenávány již během okupace. Co se jejich využití týče, čerpal jsem z nich při dohledávání nejrůznějších významných osob města a využíval jsem ty informace, u nichž nedošlo ke změně ani vzhledem k zhoršující se německé situaci na konci války. K okupačnímu období tak zbývá poslední „kronika“ – tou je práce pocházející až z 60. let. Kronikář sleduje i pro nás cenný konec okupace a osvobození, přičemž se zde neseťkáváme v nijak zřetelné podobě s politickou rovinou, která by se dala u některých příležitostech očekávat. Je ale jisté, že nejde o záznam dobový, ale o velmi pozdní zpracování nashromážděného materiálu a také o výsledek práce kronikáře s pamětníky a v konečném důsledku i o vliv jeho vlastní paměti.

Kroniky vztahující se k situaci po osvobození již nejsou tak problematické. První poválečné roky ve městě byly zpracovány velmi podrobně, i když i tyto kroniky jsou psány i s víceletým zpožděním. Je ale jisté, že zde už byly k dispozici podrobné záznamy, z nichž mohli pisatelé čerpat. Druhou věcí ale je, že vzhledem k prohlubujícím se politickým rozporům mezi obyvatelstvem můžeme vidět, že i kronikáři vnášeli do své práce své přesvědčení a tak se nemusíme ani v poválečných kronikách dozvědět nutně vše a nutně tak, jak se to stalo ve skutečnosti. Zde se dostávám k dalšímu vytyčenému cíli této práce. Právě odhalování jistých stereotypů, odhalitelných nepřesností nebo i naprostých zkreslení v dosavadních podáních městských dějin tohoto období, mělo být druhým úkolem bádání.

K tomu bylo ovšem zapotřebí ponořit se do tématu ještě hlouběji. K tomu měly posloužit následující zdroje informací. Jednak publikace, které by se věnovaly některým speciálním kapitolám z tohoto období a území, jednak dobový tisk a archívní materiály, a nakonec také výpovědi pamětníků. Nalezl jsem řadu publikací, které se podrobně zabývají problematikou partyzánského hnutí na Zábřežsku koncem války a osvobození v květnu 1945. Jmenovat můžeme kvalitní práce Josefa Bartoše *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*, *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě* či článek stejného autora *Účast sovětských zajatců na odboji na severní Moravě*, které vznikaly od 60. do 80. let a které přinášely mnohé zajímavé souvislosti a informace. Takto získané informace jsem pak konfrontoval ještě s výpověďmi pamětníků, mezi nimi i partyzánů či jejich příbuzných. Další skupina knih se zabývala speciálně pochody smrti na tomto území. Jde o starší útlou brožurku Zdeňka Filipa a Františka Spurného *„Pochody smrti“ na území šumperského okresu v roce*

1945, která přináší zajímavé postřehy a číselné údaje k tomuto tématu. Starší kniha Ludmily Kubátové a Ireny Malé *Pochody smrti* se dotýká zkoumaného území jen okrajově, ale opět jsou zde některá jinak těžce dostupná čísla ohledně transportů, jejichž závěrečné shrnutí registruje i ty, které se přesunovaly přes Zábřeh. Opět došlo ke konfrontaci s pamětnickými výpověďmi a mimoto jsem zohlednil i torzovité archivní materiály zábřežského četnického velitelství a okolních stanic, byť v tomto případě mluvíme skutečně o naprosto mizivém množství dochovaných materiálů, které mohou poskytnout informace k tomuto tématu. Ohledně výzkumu příprav německého obyvatelstva na obranu se nabízely informace ze vzpomínkových článků v časopisech (např. *Kronika obětí a vítězství. Zábřeh v březnu 1945* od Ctibora Lolka ze 70. let), ale šlo vždy jen o přepisy Lolkovy „kroniky“ ze 60. let, jen tu a tam se objevily věty nebo delší pasáže, které ale tato jeho kniha neobsahuje, v čemž nacházím asi jediný přínos těchto článků. K osvobození najdeme celou řadu informačních zdrojů. Bohužel, většina z nich je opět pouhým opisem Lolkovy práce o Zábřehu za doby okupace, jen tu a tam se opět objeví nějaká nová informace. Řadu takových článků přineslo zejména zábřežské periodikum *Průvodce kulturou Zábřeha* od 60. do 90. let. V případě, že můžeme čerpat informace z takto velmi odlišných zdrojů, co se doby vzniku týče, vyplouvají asi nejlépe na povrch nejrůznější nesrovnalosti a logické neshody, které jsou způsobeny naprostou obměnou autorské základny v průběhu desetiletí a také podmínkami pro zpřístupňování informací o této neklidné době. Existují ale i nové publikace, které přinášejí některé neotřelé informace, na něž v regionálním tisku ani v kronikách nenarazíme. Právě k osvobození jmenujme novou publikaci Václava Kurala a Zdeňka Štěpňáka *České národní povstání v květnu 1945*, která se okrajově věnuje i bojům partyzánů s německými oddíly v oblasti Zábřeha v květnu 1945. Publikace *90 let závodu MEZ (Alfa) Zábřeh, 100 let základní devítileté školy v Zábřeze – Krumpachu (1872 – 1972), 50 let zemědělského školství v Zábřehu na Moravě* či *Památník vydaný k oslavám 75. výročí založení gymnasia v Zábřeze* jsem využil ke sledování činnosti zábřežských škol a nejdůležitějších podniků ke konci okupace, k čemuž se daly využít také některé informace z knih, které byly vydány u příležitosti různých výročí města. Bylo ale nutno vzít v potaz až příliš okaté ideologické zabarvení mnohých těchto publikací, z nichž většina spatřila světlo světa v období normalizace. Opět bylo využito i konfrontace s pamětnickými výpověďmi a s nejrůznějšími zmínkami v kronikářském materiálu.

Několikrát jsem zmínil práci s pamětníky – dotazováni byli lidé z okruhu Českého svazu bojovníků za svobodu, kteří pak sami zmínili další kontakty na své vrstevníky, kteří mohli ve

svých vzpomínkách přinést zajímavé informace týkající se této lokality v sledované době. Mimo tento okruh byli osloveni také lidé, jejichž vytipování proběhlo až v průběhu bádání v souvislosti s vyvstalými otázkami, nebo lidé, jejichž výpověď byla získána naprosto náhodně. Nutno poznamenat, že získané spektrum pamětníků bylo široké jak podle politických názorů v době minulé i dnešní, tak podle postojů k německému obyvatelstvu i podle úlohy, kterou sehrávali v sledované době. Sešly se dvě výpovědi příbuzných od padlých partyzánů, čtyř pamětnic, které se do odboje vůbec nebo téměř vůbec nezapojily, výpovědi dvou partyzánů (jeden z nich dokonce zastával významnou pozici na severomoravské úrovni a byl přinucen ke spolupráci s gestapem), výpověď tehdejšího římskokatolického kostelníka a po válce člena Revoluční gardy a obyvatelky města z česko-německé rodiny, jejíž vazby na německé etnikum byly mnohem silnější než vazby na etnikum české a v jejíž širší rodině se nacházeli i zarytí nacisté. Někteří z pamětníků se rozhodli vypovídat pouze za příslib anonymity, každopádně podle všech zjištěných údajů se mezi pamětníky vyprofilovaly dvě věkové skupiny – část z nich patřila v roce 1945 ke generaci třicátníků, mladší část vypovídajících pak patřila ve sledované době k mladé generaci dvacetiletých.

Shrnu tedy již naznačené cíle, k nimž práce směřuje. Na již mnohokrát popsaném a známém obecném pozadí všeobecného dění v Zábřehu od ledna do června 1945 se snaží přinést a zachránit co nejvíce detailů z každodenního života, které bylo buď zapotřebí shromáždit ze všech možných zdrojů informací. V případě pamětnických výpovědí se pak jednalo doslova o záchranu cenných svědectví, která nebude již brzy možné nijak získat. Díky velkému přísunu informací se pak dalo uvažovat o dalším cíli, kterým bylo kritické zhodnocení dosavadních podání spolu se snahou o jejich alespoň částečnou korekci, případně pouhé naznačení velké komplikovanosti mnohých skutečností.

KNIHA PRVNÍ
HOHENSTADT

Kapitola první

Doteky války

Úvodní kapitola se snaží o vykreslení situace ve městě na konci druhé světové války a o vystižení dobové atmosféry. Důležité ale je, že má jít ryze o rysy, které jsou důsledkem zhoršující se situace na frontě – tudíž o ty, které nelze vůbec či ne alespoň v takové míře nalézt v podobě města v předcházejících okupačních letech. Z rozhovorů s pamětníky nám pomůže atmosféru dokreslit výběr několika zajímavých a působivých vzpomínek zaměstnankyně zábřežského nádraží z německo-české rodiny a vazbami spíše na německé spoluobčany (z důvodu přání určité míry anonymity použiji jen křestní jméno – Terezie) a tehdejšího zastupujícího zábřežského kostelníka římskokatolické farnosti Jindřicha Majstršína, které jsou s následujícími tématy velmi propojené.

1.

Zatemnění, gestapo, transporty vystěhovalců, odvody, výpadky elektřiny, denní i noční letecké poplachy¹ a za nočního ticha slyšitelné burácení děl na frontě², to vše vytvářelo tísnivou atmosféru města od začátku roku 1945.³ Zatemnění mohlo být pravda nepříjemné, ale vzhledem k tehdejšímu stavu městského osvětlení to nebyl takový nezvyk, jaký by toto zatemnění znamenalo z dnešního pohledu. Přesto, ona v úvodu zmíněná pamětnice Terezie například líčila, jak se jednoho večera vracela městem domů z výletu na Praděd – koupila si na památku připínací turistický odznak na klobouk a ten, jelikož vydával při chůzi svým pohupováním se na klobouku zvuky podobné stejně rytmickým krokům, ji velmi vyděsil a přesvědčil, že ji někdo neznámý pronásleduje. Následoval dnes již úsměvný, ale tehdy jistě velmi stresující zážitek, kdy se dívka v tmavých uličkách okraje města snažila ukrýt a uniknout domnělému pronásledovateli, přičemž právě zatemněné město a všudypřítomnou

¹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

² LOLEK, C. a kol.: *Zábřeh 725 let (1254-1979)*. Městský národní výbor v Zábřehu, Zábřeh 1979. Nestránkováno.

³ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

tmu dnes tato pamětnice komentuje velmi jasnými slovy: „...byla tma jak v prdeli. Kdyby Vám někdo dal na deset metrů po hubě, tak jste nevěděla z které strany.“⁴

Letecké poplachu zase působily neustálý rozruch, zmatky a přerušovaly běžnou každodenní činnost. Od počátku roku 1945 byly navíc již na denním pořádku.⁵ Ve městě bylo hned několik protileteckých krytů, jejichž účinnost však naštěstí žádný skutečný nálet neproověřil. Největší z krytů byl zřízen ve sklepních prostorech Domu Pod podloubím na zábřežském horním náměstí. Do tamních gotických sklepů se vlezlo prý na dva tisíce lidí – do každého z obou sklepů po tisíci. I kvalitu tohoto největšího krytu ale jeden z pamětníků okomentoval tak, že by podle něho stačil přímý zásah domu bombou a nikdo by už nevyšel ven živý.⁶ Jak vážně bralo vedení města dodržování bezpečnostních předpisů (tedy i používání krytů při poplachu, což musely pro laxní přístup obyvatel kontrolovat při poplachu dokonce policejní kontroly na ulicích⁷) vykresluje následující kuriózní vzpomínka tehdy sotva dospělého Jindřicha Majstršína z Krumpachu (dnes okrajová část města, dříve samostatná obec), který se uvolil vykonávat službu v kostele místo kostelníka Jana Jaška, zatčeného v roce 1944.⁸

Byla neděle dopoledne – kostel sv. Bartoloměje, na jehož věži byla Němci zřízena letecká pozorovatelná,⁹ byl plný lidí na mši svaté - a do toho začal náhle tzv. „Fliegeralarm“.¹⁰ Velmi nepříjemná překážka bohoslužeb. Vytí sirén navíc obyčejně začínalo kolem deváté hodiny a nastala-li taková situace v neděli, museli věřící opustit kostel a odebrat se domů nebo do krytů, což se toho roku stalo třeba i na Květnou neděli.¹¹

Tentokrát ale mše pokračovala a kostel zůstal nevyklizený. Reakce ze strany dohlížejících orgánů na sebe nedala dlouho čekat: „...a teď přišli ti esesáci – ti s těma smrtihlavama – a začali lidi vyhánět z kostela do těch krytů, no a teď ten jeden mi říká, že ten kněz, co tam sloužil mši svatou, že má přijít na policiji a na policii tam byl, dá se říct, ostrej velitel. Před tím každé se třásl. To jsem zažil na vlastní kůži. A tak já jsem to řekl tomu velebnému pánovi, jmenoval se Martin Neduchal (pozn: tehdejší zábřežský kaplan¹²) – tak on zbledl, zčervenal, zakoktal a já, když jsem viděl v jaké je situaci, jsem řekl: „Důstojnosti, já tam půjdu za Vás.“

⁴ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 1.

⁵ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Nestránkováno.

⁶ Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 3.

⁷ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1934 – 1943, signatura: B – X – 9, složka „1941 - 1942“. Nestránkováno.

⁸ *Ze vzpomínek kostelníka pana J. Majstršína*. In: Farní informace. Ročník IX., číslo 46. Zábřeh 18. 11. 2007.

⁹ *V Zábřeze se opravuje věž farního kostela*. In.: Moravský Sever, ročník XLI, číslo 29, strana 3.

¹⁰ Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 3.

¹¹ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Nestránkováno.

¹² Tamtéž. Nestránkováno.

Tak jak jsem byl v tom hábitě, tak jsem se vydával za faráře, no a ať na to přišli, tak mě pověsili. Jo, bez řečí. Když jsem tam přišel, tak jsem pozdravil no a ten velitel (pozn.: nejspíše šlo o velitele policie, který se kvůli nezodpovědnému chování občanů při poplachu musel rozčilovat mnohokrát¹³) na mě řval jak pavián. No a - mě se to netýkalo, tak jsem byl klidné. Protože jsem rozuměl německy, tak jsem věděl, co po mě vlastně chtěl. No, a když prostě se mě potom ptal, jestli si umím představit, když je plnej kostel lidí a spadla by tam bomba, co by se stalo, tak jsem řekl, že ne. A tím jsem mu vzal tak trochu vítr z plachet, no. A tak mě propustil s podmínkou, že kdyby se to opakovalo ještě jednou, tak že – to už jim ale teklo do bot – tak, že mě vezmó k odpovědnosti. Kdyby byl věděl, že je švindl – že jsem zaskočil za faráře – tak jsem vozobal.“¹⁴

Ve městě byla krytů podle dostupných informací celá řada. Tak například jednou z mála „stavebních úprav“ zábřežské římskokatolické farnosti za okupace byla vzhledem k válečnému stavu přestavba farního sklepa na protiletický kryt.¹⁵ Protiletadlové kryty byly kupříkladu zbudované také na dnešním sídlišti Severovýchod (tehdy „sídliště Lüderitzsiedlung“),¹⁶ v místech před dnešní Základní školou Severovýchod. Tamní dva bunkry, ze kterých se kryt skládal, byly vybudovány speciálně pro válečné účely – nešlo o žádnou úpravu domovních sklepů. Nad krytem nebylo nic než obyčejný travnatý povrch. Uvnitř byly lavice na sezení a každý bunkr měl vchod a východ. Po náletu dveře otvírali k tomu určení zřízení – podle všeho Němci.¹⁷

Ječení sirén a přelety leteckých formací nad městem se však nakonec vždy obešly bez jakýchkoli problémů – Zábřeh nebyl nijak strategicky důležitý cíl. Tehdy však řada obyvatel pocítovala strach.¹⁸ Například mezi zaměstnanci zábřežského nádraží během poplachů skutečně panovala obava z možného leteckého úderu, jelikož jim objekt nepřipadal bezvýznamný a nebrali tak výstrahu na lehkou váhu. Časem se pro některé zaměstnance tohoto lokálně strategicky důležitého objektu z protiletických evakuací do krytu mohla stát rutina, jak dosvědčuje návyk naší pamětnice provozu na nádraží, Terezie, která po nějakých dvou třech náletech přestala snášet do krytu sbalené kufry v rukách a vždy si je pak už jen

¹³ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1934 – 1943, signatura: B – X – 9, složka „1941-1942“. Nestránkováno.

¹⁴ Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 3.

¹⁵ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika Zábřeh na Moravě*, str. 133.

¹⁶ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1934 – 1943, signatura: B – X – 9, složka „1940“, str. 2.

¹⁷ Záznam rozhovoru s Annou Sonntagovou, str. 1.

¹⁸ Tamtéž, str. 1.

přistavila nad schody v prvním patře, kopla do nich a nechala je padat do bezpečí sklepa, ze kterého se již zanedlouho zase vracela k přerušené práci.¹⁹

Bombardování bylo v sudetské župě vzácností.²⁰ Relativně bezpečný život snad mohl u mnoha lidí způsobit odlišný postoj k válce i naděje ve vojenský obrat.²¹ Statistika vrchního velení branné moci zaznamenala k 1. lednu 1945 ve srovnání s ostatním říšským územím poměrně nepatrné škody. V opavském vládním kraji bylo k tomuto datu těžce poškozeno nebo zničeno jen 56 budov. Většina sudetských Němců tak byla na rozdíl od obyvatel říše ušetřena vysilujícího plošného bombardování.²² Zábřeh stejně jako většina Sudet bombardování unikla. Pokud i tak k nějakým úderům v opavském vládním kraji došlo, byly to zejména útoky na Opavu a mimo ni pak na železniční spoje – odtud mohl pramenit strach třeba i o zábřežské nádraží.²³

2.

Již v říjnu 1944 byl Zábřeh přeplněn uprchlíky z vybombardovaných říšskoněmeckých měst a objevily se první kolony německo-maďarských vystěhovalců z Rumunska a Maďarska²⁴, kteří ustupovali před blížící se frontou. Za tisícovkami těchto uprchlíků se zanedlouho začali trousit první němečtí civilní obyvatelé ze Slezska, kteří zde byli též částečně ubytováni. Slezané prý projevovali výjimečnou zbožnost a denně docházeli ke zpovědím a k eucharistii. Řada vyčleněných škol a veřejných místností byla kromě uprchlíků zaplněna i vojenskými jednotkami.²⁵ Provoz na silnici od Šumperka přes Zábřeh na Moravskou Třebovou neustával ve dne ani v noci.²⁶ 25. prosince 1944 dosáhl počet lidí evakuovaných do župy a prchajících před válečnými událostmi asi 239 000.²⁷

Ze získaných svědectví zmíněné německé pracovnice zábřežského nádraží se například dozvídáme, jak se stala sama svědkyní příjezdu německé přízně přednosty zábřežského

¹⁹ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 1.

²⁰ Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 301.

²¹ Tamtéž, str. 303.

²² Tamtéž, str. 301.

²³ Tamtéž, str. 309.

²⁴ LOLEK, C. a kol.: *Zábřeh 725 let (1254 - 1979)*. Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod 15, Šumperk. Městský národní výbor v Zábřeze, 1979. Nestránkováno.

²⁵ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Nestránkováno.

²⁶ LOLEK, C. a kol.: *Zábřeh 725 let (1254 - 1979)*. Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod 15, Šumperk. Městský národní výbor v Zábřeze, 1979. Nestránkováno.

²⁷ Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 306.

nádraží (byl to vratislavský Němec²⁸ – zřejmě proto, že město spadalo za okupace pod vratislavské ředitelství drah²⁹). Tato přízeň dorazila poté, co byl její domov v Kolíně nad Rýnem zničen při náletu. Nejprve dorazila většina rodiny, o nějaký den později pak i zbývající člen, mladík zhruba stejného stáří jako vzpomínající pamětnice Terezie. Jak vypráví, ve chvíli, kdy šla otevřít, přičemž spatřila ve dveřích mladíka s nepřírozeně šedivými vlasy – jak dodává, zešedivěl poté, co prožil po náletu sedmnáct hodin zasypaný s několika dalšími lidmi ve sklepech zasaženého domu. Křik matek a dětí ve stísněném prostoru a strach a nejistota, zda je někdo včas objeví a zachrání, byl podle jeho vyprávění naprosto příšerným zážitkem.³⁰

Ne všichni v Říši měli to štěstí nepoznat hrůzy náletů.

Během průchodu uprchlických kolon se dostavilo rozčarování sudetoněmeckých obyvatel, kteří zjistili, jak lehkomyslně se k válečným opatřením stavějí v jiných částech říše. Cítili se podvedeni. Někteří z evakuovaných ohrožených bombardováním si dělali legraci z přísného dodržování přidělových předpisů a označovali župu jako „*Suchety*“. Vzhledem k tomu, že někteří sudetští Němci museli uprchlíky ubytovávat ve svých domech, docházelo kvůli stíznostem evakuovaných na skromný sudetoněmecký způsob života k občasným konfliktům (skromné bytové podmínky i nízké přiděly potravin – ohledně těch je nutné zmínit, že němečtí občané Zábřehu nebyli v potravinových přidělech vůči české části skutečně nijak zvýhodněni³¹). Tyto potíže měly na náladu sudetských Němců nežádoucí účinky. Nelze ale přehlížet i doložené případy dobrého soužití.³² Náznaky volnější praxe v uplatňování předpisů v jiných částech říše byly olejem do ohně pro ty, kdo i tak měli za to, že sudetští Němci jsou vůči říšským Němcům zkracováni.³³ Právě oni totiž museli přinášet zvláště veliké oběti.³⁴ Další potíže se objevily kvůli tomu, že někteří utečenci ze Slezska si utahovali z údajně věrného sudetoněmeckého postoje k nacionálnímu socialismu. Na rozdíl od sudetských Němců se zdáli být notorickými „defětisty“, protože nechtěli užívat „německého pozdravu“. To zároveň dokládá trvajících loajalitu sudetských Němců vůči režimu³⁵ (i když v důsledku rozčarování z nacistické proticírkevní politiky (pro Zábřeh můžeme jednoduše doložit

²⁸ Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 5.

²⁹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1934 – 1943, signatura: B – X – 9, složka „1940“, str. 3.

³⁰ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 5.

³¹ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní, str. 17; všeobecnou rovnost ve mzdách a v přidělech potravin dosvědčuje i literatura (Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 352.).

³² Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 306.

³³ Tamtéž, str. 302.

³⁴ Tamtéž, str. 303.

³⁵ Tamtéž, str. 324.

například omezením procesí se zcela viditelně smyšlenými důvody³⁶), zejména pak protináboženské výchovy mládeže a „vystupování z církve, při každé příležitosti propagandisticky požadované“ (můžeme narazit i na přestupy k tzv. „gottgläubige“), začali i sudetoněmečtí zejména hluboce věřící občané, kteří dříve užívali pozdravu „Heil Hitler“, zdravít slovy „Dobré ráno“ nebo „Pozdrav pánbůh“³⁷).

V důsledku mohutné sovětské ofenzivy z 12. ledna 1945 a následného průniku Rudé armády se počty uprchlíků ještě zvýšily. Typickým obrázkem následujícího období byly proudy uprchlíků, kteří ucpávali silnice a znemožňovali wehrmachtu pohyb.³⁸ Pohled na kolony prchajících a vyprávění těchto lidí o zážitcích z útěku měly na domácí obyvatelstvo demoralizující účinek. Není divu, že u mnoha lidí mizela důvěra ve stranu, stát i wehrmacht.³⁹ Obyvatelstvo propadalo skepsi a pochybovalo i o ohlášených odvetných zbraních, které sliboval „Vůdce“.⁴⁰

Tereziin otec patřil také mezi realisty – ostatně poslouchal zahraniční vysílání a hlavně mu minimálně částečně věřil. Vývoj vojenské situace a současně Hitlerova snaha bojovat až do konce – to vše mu otevřelo oči, takže už přestal věřit, že Vůdci jde skutečně o německý národ. Viděl v jeho jednání jen touhu po moci a častoval ho v soukromí nelichotivými výrazy.⁴¹ Nebylo to ostatně nic nového, že se stavěl k některým aspektům režimu skepticky.

I sudetskou župu zasáhla bez ohledu na špatnou hospodářskou a sociální situaci „totální válka“, tolik propagovaná nacistickým vedením. Župní vedení jako vždy usilovalo o to, aby své úkoly ve službě říši plnilo „příkladně“. Ne všichni ale logicky museli sdílet stejný názor, jaký měly politické kruhy. Tak například došlo k pracovnímu nasazení dívek, například na statky. Terezie měla být jakožto jedna z poněkud vzdělanějších dívek poslána na důležitější místo – měla se stát spojovatelkou telefonních hovorů. Otec ale s ničím takovým nesouhlasil – na celou věc měl vcelku svérázný názor a nehodlal si ho nechat jen pro sebe. Na pracovním úřadu (pro Zábřeh byl „Arbeitsamt“ v Šumperku) s jednoduchostí a upřímností sobě vlastní vyhrllil na zaměstnance, že si nepřeje, aby jeho dceru někam posílali, jelikož prý žádné telefonistky nepotřebují a chtějí jen, aby dívky dělaly „vojákům kurvu na frontě“. Na to, že ji nevychoval a tak, že dokud nad ní má dohled, tak ji nikam jít nenechá.⁴² Tentokrát si svoje

³⁶ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Nestránkováno.

³⁷ Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 327.

³⁸ Tamtéž, str. 308.

³⁹ Tamtéž, str. 309.

⁴⁰ Tamtéž, str. 303.

⁴¹ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 8.

⁴² Tamtéž, str. 4.

stanovisko obhájil a dcera zůstala doma. Ne vždy ale bylo rozumné vyslovovat veřejně tak odvážné názory. Když si dovilil veřejně prohlásit, že strana ho pouze využívá, že mu vlastně nic nedala a že se na ni může „vysrat“, měla celá věc poněkud jinou dohru. Byl poslán za urážku strany jakožto zámečník na rok opravovat kolejnice téměř na frontu do Sovětského svazu.⁴³ Jen souhra náhod mu pak umožnila předčasně se vrátit zpět domů.⁴⁴

3.

„Totální válečné nasazení“, oficiálně vyhlášené v únoru 1943, postupně zasáhlo množství oblastí a na některé z důsledků se nyní blíže podíváme. Jako první příklad uvedu dopady na hospodářství. Ani Zábřehu se nevyhnul pokus o přeorientování se podniků na zbrojní produkci.⁴⁵ V závodech, které pracovaly na zakázkách pro wehrmacht, platila pro muže norma 60 pracovních hodin týdně, pro ženy 53 a 55 hodin⁴⁶ (zejména sociálně lépe orientované ženy pohlížely na pracovní nasazení ovšem jako na něco pramálo atraktivního⁴⁷) a mimo jiné byl nařízen zákaz dovolených.⁴⁸

V následujícím přehledu bych se pokusil vystihnout změny, které postihly v této souvislosti významné zábřežské podniky zejména v pozdější fázi války.

Závod Alfa Separator (pozdější Moravské elektrotechnické závody (MEZ)⁴⁹), který za okupace řídilo vídeňské ústředí stejnojmenné švédské akciové společnosti,⁵⁰ se přeorientoval na válečnou výrobu poměrně brzy – mimo výrobu mlékárenské techniky a pařáků⁵¹ se zde odlévala a obráběla pouzdra na granáty na dělostřelecké náboje. V řadách dělníků pro německou válečnou mašinérii důležité Alfy fungovala ilegální odbojová skupina, která se snažila poškozovat stroje, vyrábět úmyslné zmetky⁵² a podporovat rodinné příslušníky občanů

⁴³ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 1.

⁴⁴ Tamtéž, str. 4.

⁴⁵ Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 303.

⁴⁶ Tamtéž, str. 304.

⁴⁷ Tamtéž, str. 336.

⁴⁸ Tamtéž, str. 305.

⁴⁹ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 43.

⁵⁰ Tamtéž, str. 45.

⁵¹ Tamtéž, str. 45.

⁵² *90 let závodu MEZ (Alfa) Zábřeh*. Moravské tiskařské závody, n. p. Olomouc, závod 15 Šumperk, 1973. Nestránkováno.

zatčených gestapem.⁵³ Uvedená odbojová skupina závodu utvořila později jádro rozvětvené okresní odbojové organizace a několik dělníků bojovalo v partyzánských jednotkách. Tato situace byla podle všeho na severní Moravě vcelku ojedinělá⁵⁴. Výsledkem vyšetřování a represí mezi zaměstnanci bylo pětadvacet zatčených a uvězněných českých dělníků. Několik dalších se zachránilo včasným útekem (jeden pak údajně bojoval po boku sovětských vojáků při osvobození Zábřehu⁵⁵ – zřejmě jde o Františka Giesela⁵⁶).

Schefterova tkalcovna hedvábí (pozdější Hedva) – druhý významný zábřežský podnik - pracovala pro vojenské účely, avšak i v této době zpracovávala umělé hedvábí, perlon a vyráběla z nich technické tkaniny, zejména padákoviny.⁵⁷

Podnik Wilhelm Brass und Söhne in Hohenstadt (později bavlnářské závody Orban)⁵⁸ pracoval téměř stále naplno, až ke konci teprve nastalo omezení na jednu směnu. V zimě roku 1944 byly využity některé výrobní prostory pro sklad látek, mouky a různého zboží, v ostatních budovách byl ale stále udržován provoz.⁵⁹ Němci z vedení závodu Elektromotor Skrat⁶⁰, prý aby nemuseli na frontu, usilovali o to, aby se v závodě co nejvíce rozšiřovala vojenská výroba. Tak byla zřízena například dílna na vojenskou výrobu v pronajatých místnostech Brassoovy továrny v Zábřehu a v jeden čas i v místnostech dnes již neexistujícího hotelu Merkur. V případě tohoto podniku máme doklad o přítomnosti takzvaných „Ostarbeiterů“.⁶¹ Podnik, který jinak vyráběl elektromotory a příležitostně i pračky, kterými ale údajně disponoval k uplácení nejvlivnější společník firmy Rudolf Willmann,⁶² měl celkově přes pět set zaměstnanců.⁶³

Nepříjemně se poslední válečné měsíce nepodepsaly pouze na zábřežských podnicích, postiženy byly také školy a veřejné budovy, které musely být vyklizeny pro vojenské a

⁵³ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 46.

⁵⁴ *90 let závodu MEZ (Alfa) Zábřeh*. Moravské tiskařské závody, n. p. Olomouc, závod 15 Šumperk, 1973. Nestránkováno.

⁵⁵ Tamtéž. Nestránkováno.

⁵⁶ *Moravský Sever*, ročník XL, číslo 5, strana 1.

⁵⁷ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 17.

⁵⁸ Tamtéž, str. 24.

⁵⁹ Tamtéž, str. 26.

⁶⁰ Tamtéž, str. 35.

⁶¹ Tamtéž, str. 36.

⁶² Tamtéž, str. 35.

⁶³ Tamtéž, str. 36.

polovojenské oddíly.⁶⁴ Tak byla budova školy v Skaličce poskytnuta pro ubytování jednotky Hitlerjugend, přičemž jedna třída se odstěhovala na sál místního hostince, druhá třída se odstěhovala do obecné školy v Ráječku (část Zábřehu přibližně v prostoru nádraží). Z jara musela škola uvolnit i sál a žáci dostávali v obecní kanceláři pouze domácí úkoly.⁶⁵ Ostatně již zrušení zábřežských měšťanských škol roku 1941⁶⁶ přineslo přidělení jejich budov v dnešní části města Krumpachu do užívání Hitlerjugend, která zde pořádala apely, srazy, hudební zkoušky na slavnostní pochody a měla zde i svou domácí stělnici,⁶⁷ z některých budov byl vytvořen lazaret.⁶⁸ Jediná česká obecná škola, která vyučovala dokonce i v kasárnách, se stěhovala z místa na místo, až se konečně po vánocích roku 1944 ocitla v chudobinci, kde byly devíti třídám přiděleny jen dvě místnosti⁶⁹, a nakonec jen jedna jediná nevytopená místnost, v níž se třídy střídaly po hodinách. Poslední dva měsíce před osvobozením se již učilo na dvorku u učitelky Jaroslavy Novotné v Jiráskově ulici a v přírodě v lese za Krumpachem. Jednotřídní škola v Ráječku zůstala bez úhony.⁷⁰

Právě ve školství měla „totální válka“ pro německé snahy fatální dopad. Řady německých učitelů začaly v důsledku vojenské služby povážlivě řídnout a české školství se tak ještě za okupace pomalu vracelo do rukou českých učitelů.⁷¹ Čím dál slabší byl i dozor inspektorů – ani jim se nevyhnuly povolávací rozkazy.⁷² Bohužel ale s rostoucím odlivem německých učitelů rostl, jak jsme viděli, i rozvrat školství, takže tento „český úspěch“ neměl dostatek prostoru, aby se mohl viditelně projevit.

V této souvislosti lze ještě zmínit tehdejší stav výuky náboženství, jelikož nás o něm zpravuje zmíněná farní kronika pro období 1898 až 1948. Obsazení školních budov na počátku roku 1945 vyučování náboženství ochromilo. Římskokatolický kněz a vedoucí české duchovní správy⁷³ P. Stanislav Sedlák zřídil nouzovou třídu na oratoři nad sakristií v kostele sv. Bartoloměje a až do osvobození tak mohla probíhat výuka náboženské výchovy alespoň

⁶⁴ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Neustránkováno.

⁶⁵ Státní okresní archiv Šumperk. *Pamětní kniha obce Skaličky*. Koncept pro pamětní knihu obce Skalička, str. 8.

⁶⁶ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 79.

⁶⁷ ČERNÝ, V. a kol.: *100 let základní devítileté školy v Zábřeze – Krumpachu (1872 – 1972)*. Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod 15, Šumperk, str. 7.

⁶⁸ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 80.

⁶⁹ Tamtéž, str. 80.

⁷⁰ Tamtéž, str. 81.

⁷¹ Tamtéž, str. 77.

⁷² Tamtéž, str. 82.

⁷³ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika Zábřeh na Moravě*, str. 134.

v určité omezené podobě. Z počátku byly hodiny navštěvovány hojně, později už kvůli poplachům účast zeslábla. V přifařených obcích se vyučovalo v kapličkách.⁷⁴ Válečná opatření byla takřka všudypřítomná, a jejich rozvratný vliv na každodenní život je snad z uvedených příkladů dostatečně zřetelný.

⁷⁴ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Nestránkováno.

Kapitola druhá

Klesnout až na dno

Období konce ledna a února roku 1945 můžeme z mnoha důvodů považovat za specifickou etapu konce druhé světové války. Jedním z jejich charakteristických rysů byly transporty vězňů a pochody smrti, které v důsledku rychlého průniku Rudé armády počátkem roku provázely likvidaci ohrožených koncentračních táborů. „Evakuace“ vězňů se dotkla i oblasti Zábřehu, samotné město přitom nevýjimaje. Opět pro oživení a dokreslení atmosféry přikládám několik vzpomínek pamětníků – obou pamětníků z kapitoly předchozí a nově ještě Anny Sonntagové, české občanky města, která byla jednou z těch, kdo podávali trpícím vězňům pomocnou ruku. Jak moc dokázali dozorcí klesnout na dno lidské morálky a nakolik dokázali naopak okolo stojící obyvatelé utrpení vězňů zmírnit, to vše by měly přinést následující řádky. Odkrývají ale i méně známý pohled na německé vězňovatele, který může v mnohém nabourat stereotypní černobílé vidění Čechů a Němců během této epizody. Hned na úvod začneme vzpomínkou zmíněné pamětnice Terezie na průjezd vězeňského transportu zábřežským nádražím ...

1.

Hlas přednosta svolával zaměstnance na nástupiště. Měl přijet transport. Zaměstnanci přerušili práci, transport přijížděl na zábřežské nádraží. Dobytní vagony byly nacpané sovětskými zajatci.

V zamřížovaných výhledech se občas objevil obličej některého z nich. Přednosta se jal komentovat před zaměstnanci tento nevšední výjev – podle jeho slov transport přijížděl někde z Ruska od fronty, což nemůže být vzhledem k popisované době pravda. Maximálně tak mohl obecně nazvat východní frontu. Každopádně seznamoval poblíže stojící zaměstnankyně - Terezii nevýjimaje - s tím, jak vězni musejí vykonávat ve vagónech potřebu přímo pod sebe a podobně. Přednosta - Němec „jako poleno“⁷⁵, ale pokračoval dále. Údajně měl prohlásit: „*Já se nedovedu do toho našeho národu vžít. Kdo ho přivedl tak daleko, že jsou to takový*

⁷⁵ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 6.

zvířata?“ Tato slova Terezie prý nikdy nezapomene. Ženy brečely – samy přitom žádného z vězňů skoro ani neviděly. Stačila jen ta představa a podrobné seznámení se situací z úst vedoucího.

Vagony stály na místě asi půl hodiny, když stráže vězňům konečně pootevřely dveře. Ačkoli přítomní čekali, že se některý zoufalec zkusí utéct, nikdo z vagonů nevyběhl. Byli už příliš vyčerpaní⁷⁶. Okolo stojící se jim snažili alespoň trochu pomoci. Stráže prý „nic neviděly“ a v pomoci nebránily. Jeden z vojáků se dal s hloučkem zaměstnanců do řeči. Jelikož Terezie byla mezi nimi, víme, co bylo předmětem diskuse. Vysvětloval přítomným, že pomoc zajatcům je zakázaná a stráže jí mají oficiálně bránit. Uvedl ale, že oni dělají, že pomoc neregistrují, jelikož dobře vědí, jak asi zajatcům ve vagónech je. Nejen tato schopnost vcítit se do pocitů přepravovaných, ale i skepticismus a kritika vůči nacistickému režimu, byla výsledkem jejich pobytu na frontě. Povídal přítomným, jak se sice v Říši poukazuje na to, jak je třeba myslet na frontové vojáky a žít skromně, ale jak na druhou stranu na frontě vojáci slyší, že si nemohou stěžovat, protože obyvatelstvo musí také z něčeho žít. Režim ho v jeho očích klamal, stejně jako klamal další jeho spolubojovníky i civilisty.⁷⁷

Uvedený transport s nezjištěným počtem zajatců musel zřejmě projet zábřežským nádražím 24. ledna.⁷⁸ Šest mrtvých vězňů, kteří zahynuli v lednu 1945 během transportu a byli vyhozeni na katastru obcí za městem⁷⁹, bylo pohřbeno ve společném hrobě v Nemili, vesnici vedle města.⁸⁰ Hrob byl upraven po roce 1945.⁸¹

Transport byl součástí velkého procesu – likvidace koncentračního tábora Osvětim. Nacisté se snažili zlikvidovat všechny doklady a živé svědky, ale tempo sovětské ofenzívy bylo příliš rychlé. 18. ledna 1945 začali s překotnou evakuací. Zbývající vězňové vyrazili pěšky směrem na západ a teprve po cestě byli vháněni do otevřených nákladních vagonů a odvázeni⁸², někdy i v dvacetistupňových mrazech⁸³, do koncentračních táborů hlouběji v německém vnitrozemí. Velká část transportů směřovala z Osvětimi do Terezína, Bergen Belsenu a Buchenwaldu po

⁷⁶ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 6.

⁷⁷ Tamtéž, str. 7.

⁷⁸ KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I.: *Pochody smrti*. Nakladatelství politické literatury, Praha 1965, str. 275.

⁷⁹ BENDA, J., BLAŽEK, A., LEŠENAR, B.: *Památníky obětem první a druhé světové války 1914-1918, 1939-1945 na Šumpersku, Zábřežsku a Mohelnicku*. Reprotisk s. r. o. Šumperk, 2007, str. 95.

⁸⁰ KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I.: *Pochody smrti*. Nakladatelství politické literatury, Praha 1965, str. 275.

⁸¹ BENDA, J., BLAŽEK, A., LEŠENAR, B.: *Památníky obětem první a druhé světové války 1914-1918, 1939-1945 na Šumpersku, Zábřežsku a Mohelnicku*. Reprotisk s. r. o. Šumperk, 2007, str. 95.

⁸² FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: *„Pochody smrti“ na území šumperského okresu v roce 1945*. Vlastivědný ústav Šumperk, 1970. Neustránkováno.

⁸³ BARTOŠ, J.: *Účast sovětských zajatců na odboji na severní Moravě*. In.: Severní Morava, 1967, svazek 15, str. 7.

železniční trati přes Ostravu, Přerov, Olomouc, Mohelnici a Zábřeh na Českou Třebovou a Prahu, po stejné trati oklikou však vedly i některé transporty do Oranienburgu a dokonce i do rakouského Mauthausenu.⁸⁴

Zmínka o průjezdu transportu vězňů se zachovala i ve vzpomínkové knize sepsané pro MNV Zábřeh ze svědeckých výpovědí, dostupných materiálů a autorových zkušeností v 60. letech⁸⁵, ale datum průjezdu transportu je zde posunutě asi o měsíc nazpět (kolem 20. prosince 1944) - nejruznější indicie v textu dávají tušit, že jde právě o zmíněný transport z 24. ledna. Pasáž se soustředí zejména na vykreslení hrůz transportu a na degradaci nacistického režimu:

„Týden nato, to už nastaly mrazy kolem 10 °C, projelo Zábřehem směrem na Hoštejn několik hrůzných vlaků. Na otevřených vagonech, v mrazivém větru, stály nebo seděly příšerně vyhublé postavy, oděné v cáry, s horečně se lesknoucíma očima. Když vlak chvíli zastavil, šel z vozů mrtvolný pach. Byli to vězni z koncentračních táborů, poněkud židů, ale i sovětští zajatci, připoutáni řetízky jeden k druhému. Po cestě zahynulo mnoho vězňů. Mrtvolky byly vyhazovány po celé trati, ze Zábřeha do Hoštejna. Byly pochovány na místních hřbitovech, na příklad v Nemili, ale leckde i přímo na místě, podél železničního náspu.

Lidský život se stal bezcenným, důstojnost člověka byla zašlapána ve jménu nacistické ideologie.“⁸⁶

Více informací o transportu už asi těžko zjistíme - z úseku železniční trati v našem okrese žádné úřední zprávy o průjezdu těchto transportů zachovány nejsou.⁸⁷

2.

Kromě železničních transportů město zažilo i průchod pěších kolon vězňů. Největším z „pochodů smrti“, které počátkem roku 1945 procházely Zábřežskem, byl mohutný proud válečných zajatců, pohybující se před postupující frontou na západ. Byli to zajatci z velkých zajateckých táborů ve východním Prusku, kteří byli staženi nejprve do zajateckých táborů ve

⁸⁴ FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: „Pochody smrti“ na území šumperského okresu v roce 1945. Vlastivědný ústav Šumperk, 1970. Nestránkováno.

⁸⁵ <http://www.welzl.cz/natives.htm> (ze dne 28. 10. 2009).

⁸⁶ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945. Nestránkováno.

⁸⁷ FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: „Pochody smrti“ na území šumperského okresu v roce 1945. Vlastivědný ústav v Šumperku, 1970. Nestránkováno.

Slezsku a odtud ustupovali na území, která dosud zůstávala v moci nacistů. Jejich celkový počet lze jen těžko odhadnout.

Nejčastěji se uvádí počet 60 000 – 70 000 zajatců. Většinu z nich tvořili zajatci sovětsí, ale byli tu i Angličané, Američané, Kanadčané, Australané, Novozélandčané, Francouzi, Belgičané, Italové, Řekové, Rumuni, Poláci a také Slováci. Celkově bylo nasazeno v rámci jejich doprovodů 2 300 německých vojáků.

Obrovský zástup se valil přes Moravu k Hranicím a odtud po okraji nynějšího libavského vojenského prostoru směrem na Šternberk. Dále se však hlavní proud rozdělil, jedna část zajatců pokračovala v cestě přes Moravskou Třebovou a Svitavy na Litomyšl a Hradec Králové a Podkrkonoším a Podkrušnohořím na západ, druhá část směřovala na Zábřeh a Šumperk a odtud dále na severozápad, po trase vyhýbající se pokud možno územím osídleným českým obyvatelstvem.⁸⁸

Zábřehem prošla kolona 24. února, přičemž se jednalo přibližně o 5 000 sovětských zajatců. Jeden mrtvý vězeň má být údajně pohřbený na místním hřbitově.⁸⁹ Místní Němci prý „před tím hrozným obrazem krutosti a utrpení raději zavírali oči“, ale čeští obyvatelé „bez ohledu na nebezpečí pomáhali, jak se dalo. Vařili polévky, rozdávali chleba, ukřývali ty, kterým se podařil útěk.“⁹⁰ To, že očividnou pomoc měli skutečně na svědomí zejména čeští občané, nám dosvědčuje zpráva dvou důstojníků SS, sepsaná právě v Zábřehu: „*V okrese Zábřeh nastaly nemilé průvodní jevy v důsledku průchodu transportu několika tisíc válečných zajatců, jež byl vlastně původně nasměrován tak, aby procházel jen německými obcemi, ale vedoucí transportu zvolil jinou pochodovou trasu, a ta vedla mnoha českými obcemi. Při té příležitosti bylo zjištěno, že Češi, kteří se projevovali odmítavě vůči transportům s německými uprchlíky, nyní zajatcům házeli potraviny, kuřivo atd. a rovněž napomáhali pokusům o útěk.*“⁹¹ Některým vězňům se navíc podařilo uprchnout nebo skrýt ve stodolách během přespávání, přičemž v následujících posledních měsících války se tito bývalí vězňové stali posilou zdejšího odbojového hnutí⁹² (k místním partyzánům se z „transportů smrti“ připojili dva

⁸⁸ FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: „*Pochody smrti*“ na území šumperského okresu v roce 1945. Vlastivědný ústav v Šumperku, 1970. Neustránkováno.

⁸⁹ KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I.: *Pochody smrti*. Nakladatelství politické literatury, Praha 1965, str. 287.

⁹⁰ FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: „*Pochody smrti*“ na území šumperského okresu v roce 1945. Vlastivědný ústav v Šumperku, 1970. Neustránkováno.

⁹¹ ZIMMERMAN, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 354-355.

⁹² FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: „*Pochody smrti*“ na území šumperského okresu v roce 1945. Vlastivědný ústav v Šumperku, 1970. Neustránkováno.

Rusové a jeden Jugoslávec).⁹³ Významný podíl na jejich osvobození měla řada rodin na vesnicích, v Krumpachu i v samotném centru města, které nedbaly nebezpečí a poskytly jim místo k přenocování či je u sebe přímo ubytovaly.⁹⁴

Ve vzpomínkách na okupaci sepsaných v 60. letech se píše o průchodu zajatců 9. února – těžko říci, zda jde o chybně vydedukované datum, nebo o nějaký jinak nezaznamenaný zástup. Mnohem více pravděpodobné ale je, že šlo o první případ, jelikož zmíněná vzpomínková kniha by asi jen těžko mohla opomenout průchod tak mohutného zástupu. „9. února táhl Zábřehem průvod. Ten den byla syrová plískanice, na cestách ležel rozbředlý sníh. Jako obrovský had vinul se městem, Krumpachem směrem k Račici (pozn.: vyvýšená a zalesněná oblast nad městem) a ke Kosovu, zástup strašlivě zubožených postav, oblečených v cáry uniforem, na zádech pomalovaných velkými černými písmeny SU. Obuti v hadry, někteří bosí. Sovětští zajatci: byli hnáni neznámo kam za hulákání a řevu, v krupobití ran ozbrojených průvodců. Vysílení hladem a zimou, klesali podél cest a byli na místě zastřeleni. Jeden byl zavražděn za Krumpachem na silnici do Doleček, před očima přihlížejících obyvatel. Po cestě ze Zábřeha do Tatenice zahynulo tak 15 lidí. Čeští lidé poskytovali pomoc jak mohli, za velkého nebezpečí a často i s nasazením života. Očitý svědek vyprávěl, že oslovil mírně strážného, mladíčka sotva dvacetiletého, který bil lískovou holí hlava nehlava: „To byste snad dělat nemusel.“ „Was“, osopil se na něho voják a napřáhl hůl, „willst du mit gehen?“.“⁹⁵

Kostelník Majstršín si nemohl nevšimnout takového obrovského zástupu sovětských zajatců. Kdo nemohl a odpadl, byl strážemi zastřelen a ponechán na cestě. Zajatci ho prosili o cigarety, ale nemohl jim vyhovět. Byl nekuřák.⁹⁶ Zajímavý je postřeh jedné z pamětnic, která potkávala zástupy sovětských i britských zajatců na hrázi zábřežského Brassova rybníka, jak prý za doprovodu stráží procházely vždy ve stejnou denní dobu směrem do Krumpachu – to znamená, že kolony zajatců procházely městem během více dní. Mohla tak doma přichystat alespoň něco k jídlu a později jim to přinést. Uvařila brambory a ty pak ve škopku postavila k cestě při průchodu dalších kolon, mimoto přinesla i chleba. Stráže s postupem času přestaly

⁹³ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 136.

⁹⁴ Tamtéž, str. 138.

⁹⁵ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

⁹⁶ Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 6.

pomoci občanů bránit, ale mlácením⁹⁷ a údery pažbami pušek⁹⁸ odpláceli mnohým vězňům, kteří se odvážili nabízenou pomoc přijmout.⁹⁹

Sovětští zajatci, s nimiž vždy putovalo i několik strážných od SS¹⁰⁰, často procházeli sněhem v mrazivém počasí bosí¹⁰¹, další měli na nohách alespoň dřeváky nebo ovázané hadry. Někteří se belhali o holích.¹⁰² Britové na tom byli poněkud lépe (netrpěli tolik hladem, vypadali lépe¹⁰³, a jelikož se prý během nocování ve městě tajně setkávali s místními děvčaty, našel si mezi nimi jeden z nich dokonce ženu¹⁰⁴). Každý pokus o útěk nebo náznak odporu mohl pro unavené zajatce znamenat smrt. Stráže jednaly až s krajní surovostí (zmiňována bývá i krutost hochů z Hitlerjugend, kteří často kolony doprovázeli¹⁰⁵). Vysílením, nemocemi, zimou a hladem vězeňské řady rychle řídly.¹⁰⁶ Svědectvím nám může být náhodně nalezený záznam hoštejnských četníků z 24. února 1945. Z blíže nespecifikovaného „pochodu smrti“ zastřelili oficiálně vojáci Wehrmachtu nedaleko od města 6 válečných zajatců – všechny podle zprávy na útěku. Pohřbeni byli na nejbližších vhodných místech (u silnice apod.).¹⁰⁷

Tragiku této „evakuace“ vyjádřil i jeden z vězňů, Novozélandčan J. Denis Caves „evakuovaný z tábora pracovního nasazení v Oderburgu (dnes na česko-polské hranici), který si mimochodem při přechodu z protektorátu do Sudet (a to právě k Zábřehu) poznamenal „worse luck“. „... vojáci SS stříleli sovětské zajatce a jejich těla zanechávali podél mnoha cest, po kterých již brzy mohly projíždět sovětské tanky. To byl dobrý důvod, aby se následovně místní děsili, jestli nebudou muset za takovou brutalitu sami zaplatit životem, až Sověti zanedlouho dorazí. Nikdo nebyl v bezpečí. Neopatrný pohyb v takovém chaosu znamenal smrt. Skupina Ukrajinců, kteří byli nasazení na nucené práce, se dozvěděla, že jejich sovětské osvoboditelé jsou již blízko, a tak povstali proti strážím, které se ale chopily zbraní a všechny je postřílely.

⁹⁷ Záznam rozhovoru s Annou Sonntagovou, str. 2.

⁹⁸ FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: „Pochody smrti“ na území šumperského okresu v roce 1945. Vlastivědný ústav v Šumperku, 1970. Nestránkováno.

⁹⁹ Záznam rozhovoru s Annou Sonntagovou, str. 2.

¹⁰⁰ FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: „Pochody smrti“ na území šumperského okresu v roce 1945. Vlastivědný ústav v Šumperku, 1970. Nestránkováno.

¹⁰¹ Záznam rozhovoru s Annou Sonntagovou, str. 2.

¹⁰² LOLKOVÁ, K.: Osvobození šumperského okresu v zápisech obecních kronik. In: Severní Morava, str. 7.

¹⁰³ BARTOŠ, J.: Účast sovětských zajatců na odboji na severní Moravě. In.: Severní Morava, 1967, svazek 15, str. 8.

¹⁰⁴ Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou, str. 18.

¹⁰⁵ LOLKOVÁ, K.: Osvobození šumperského okresu v zápisech obecních kronik. In: Severní Morava, str. 7.

¹⁰⁶ FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: „Pochody smrti“ na území šumperského okresu v roce 1945. Vlastivědný ústav v Šumperku, 1970. Nestránkováno.

¹⁰⁷ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: Německé četnické hejtmanství v Zábřehu, karton č. 2, složka: Národní bezpečnostní stráž, stanice Hoštejn. Spisy vybrané z aktů bývalé německé četnické stanice.

Pokud sovětští vězni dostali nějaké jídlo, byla to vodou velmi zředěná zeleninová polévka. A ani ta nebyla zrovna často. Pili vodu z rybníků po cestě a na noc byli namačkáni ve velkých stodolách.“ On a jeho spoluvězni procházeli Zábřehem a nejbližším okolím téměř celý jeden týden (od 10. do 16. února). Jejich cesta skončila až v Bavorsku.¹⁰⁸

Pochody válečných zajatců a vězňů z koncentračních táborů, které se měly uskutečnit „pokud možno s vyloučením jakékoli pozornosti obyvatelstva“, ještě zvětšovaly celkový chaos, který vládl v Sudetech ke konci války. Obyvatelstvo to však vnímalo jako další újmu a na přítomnost zajatců, kteří byli cestou ubytováni po stodolách a jiných nouzových přístřešcích poblíž selských usedlostí a nezřídka tišili hlad krádežemi, reagovalo se znepokojením.¹⁰⁹ Lidé si často stěžovali na nedostatečnou ostrahu a na nesnesitelné podmínky při transportech zejména ruských zajatců. V některých případech byly prý „na denním pořádku“ pitky strážných. Mnoho válečných zajatců využilo nepřehledné situace k útěku, přesto ohromné množství vězňů zahynulo. S pohledem na mrtvé oběti bylo konfrontováno mnoho místních obyvatel, jak ovšem reagovali konkrétně, lze na základě dokumentů posoudit jen obtížně. V každém případě je třeba předpokládat, že Němce i Čechy ten pohled šokoval. Kdo však chtěl někomu z pochodujících poskytnout pomoc, vystavoval se velkému riziku.¹¹⁰

¹⁰⁸ <http://www.nzetc.org/tm/scholarly/tei-GreLong-t1-body-d9.html> (3. 9. 2009) - překlad z anglického originálu.

¹⁰⁹ Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 311.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 312.

Doba ideálů

Přichází období března 1945, který se nesl ve znamení příprav obranných pozic na strategických místech či v oblastech, kde se německé obyvatelstvo zdeptané mnohdy úspěšnou nacistickou propagandou rozhodlo zastavit bolševický příval a bojovat. Ačkoli bylo mnohde deklarováno rozhodnutí bojovat do posledního dechu, ideály se začaly s postupující frontou postupně vytrácet. Že se připravovalo i německé obyvatelstvo „Hohenstadtu“ nám dosvědčí i mnohé na sobě nezávislé pamětnické vzpomínky.

1.

Počátkem března přikázalo župní vedení zřídit protitankové zátarasy. Schörner, mezitím povýšený na polního maršála, Henleinovi za tuto iniciativu výslovně poděkoval. Zdůraznil, že sudetská župa „...z vlastního popudu vybuodovala přes 2 000 protitankových zátarasů. Tato práce je působivým důkazem odhodlání k boji a obraně Vámi vedené župy, prověřené v zápase našeho národa o pohraničí.“¹¹¹ Zábřežský Volkssturm začal ve spolupráci s německou civilní správou horečně stavět protitankové zátarasy, tzv. panzerspeere, a budovat střelecké okopy na důležitých křižovatkách a podél silnic – to vše prý už koncem února.¹¹² Jednotky Volkssturmu mimoto chránily konvoje uprchlíků, jež procházely územím Sudet, některé také hlídaly pole, aby válečným zajatcům na útěku zabránily v krádežích a občas byly nasazovány proti partyzánům.¹¹³ Střelecké okopy byly v Zábřehu podél silnice na Račici a do Růžového údolí. Protitankové zátarasy z mohutných klád stály u nádraží před železničním mostem (tamní zátaras byl pojmenován „Willmannspeere“ podle jednoho z veřejně velmi aktivních Němců a vedoucího firmy Elektromotor Skrat, Elektrofabrik Rudolf Willmann u. Co., Hohenstadt.¹¹⁴), na křižovatce před landrátem a v Krumpachu na křižovatce do

¹¹¹ Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 310.

¹¹² Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

¹¹³ Tamtéž, str. 311.

¹¹⁴ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 36.

Rovenska.¹¹⁵ Tyto dřevěné protitankové zábrany, budované i s pomocí sovětských zajatců, se stavěly ze silných čtyřiceticentimetrových klád do tří rohů s kamenem uprostřed.¹¹⁶ Účinnost takovýchto překážek byla už druhou věcí. Snaha zadržet sovětské tanky těmito zátarasy byla marná, jelikož stačil výstřel a zátaras se rozpadl na kusy.¹¹⁷ Jediný problém spočíval v tom, že zabralo nějakou dobu všechny tyto překážky rozbít a uvolnit si cestu k průjezdu celým městem.¹¹⁸ Podle vzpomínek pamětníků bylo zřejmě podobných překážek po městě postaveno více, jedna z nich byla například v dnešní Bezručově ulici. V souvislosti s touto překážkou byl zmíněn i fakt, že u takových staveb stávaly hlídky, a že se například zrovna v tomto případě dotyčná pamětnice raději k zábraně ani nepřibližovala – domnívala se, že by ji hlídka ani nepustila dál.¹¹⁹ Personální obsazení hlídek mohla zajišťovat kupříkladu Hitlerjugend – ta podle záznamů konala pravidelné hlídky ve dne i v noci a dokonce prováděla i prohlídky domů. Zároveň byla na narychlo vybudované střelnici v Dolečkách za Krumpachem pořádána pro členy této organizace cvičení ve střelbě.¹²⁰ Zmínky o existenci této střelnice za okupace najdeme už k roku 1940 - postavily ji prý brigádami „formace nacistické strany“ a to v místech, kde měla střelnici roku 1848 i městská národní garda.¹²¹ Stranické orgány se zjevně pokoušely vybudovat i skupiny werwolfů.¹²²

„Raději smrt než otroctví“, takové a podobné obrovské nápisy se objevily na nárožích.¹²³ Po městě byly vylepené letáky s výjevem silného muže držícího svoji oběť a na nich bylo důrazné varování. „Když tě chytí, zajdeš!“¹²⁴ Propaganda zachraňovala, co se dalo. Bylo v první řadě nutné přesvědčit německé obyvatelstvo, že bolševismus je něco nepředstavitelně krutého. Ostatně řada lidí skutečně uvěřila, že sovětská armáda přinese jen smrt a otroctví.¹²⁵ Plakáty a vyhlášky hlásaly, že německá armáda a civilisté – samozřejmě Němci – budou bránit město do posledního muže. Že budou bojovat o každý metr půdy a o každý dům.

¹¹⁵ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

¹¹⁶ LOLKOVÁ, K.: *Osvobození šumperského okresu v zápisech obecních kronik*. In.: Severní Morava, svazek 29, Šumperk 1975, str. 6.

¹¹⁷ Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 5.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 1.

¹¹⁹ Záznam rozhovoru s Annou Sonntagovou, str. 1.

¹²⁰ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

¹²¹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1934 – 1943, signatura: B – X – 9, složka „1940“, str. 2.

¹²² Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 311.

¹²³ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

¹²⁴ Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 4.

¹²⁵ viz. sebevraždy během převratových dnů v následujících částech práce či záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 11.

K tomuto heroickému boji vyzývali nacističtí předáci i v továrnách a na nejrůznějších srazech (ale sami pak záhy tajně prchali do většího bezpečí). Někteří Němci byli ale i přes vědomí nevyhnutelnosti vojenské porážky skutečně tak zaslepení, že proklamovali odhodlání bojovat až do posledního dechu za udržení města.¹²⁶ Březen byl plný ideálů. Obyvatelstvo bylo neustále ochotné přinést pro „konečné vítězství“ další oběti.¹²⁷ Dunění děl na frontě slyšitelné už i ve dne ale dávalo tušit, jak nelehké chvíle přicházejí.¹²⁸

2.

Ne všichni sdíleli stejného bojového ducha. Frontoví vojáci zkušení z bojů se sovětskými vojáky se obranným stavbám po městě a přípravám na boj vysmívali. Ostatně realita vojenského života byla často tak krušná, že se vytrácely i dlouho vštěpované ideály. Kostelník Majstršín na cestě městem potkal četu promrzlých německých vojáků zabalených v plachtách z vojenského stanu. Vojáci zrovna bloudili a hledali cestu, kterou jim částečně německy mluvící Majstršín ukázal.¹²⁹ Žádná zábava s nimi ale nebyla. Ne, že by byli jakkoli agresivní, ale rozhodně byli promrzlí „jak žaby“ a poděkovali by prý i za kus chleba.¹³⁰

„*Kdo nechce se ctí bojovat, ten musí v hanbě zemřít,*“ prohlásil Henlein (zjevně doufal, že budou nasazeny nové zbraně avizované Hitlerem a této válečné politice se podřizoval podle všeho nejen na příkaz z Berlína, ale i z vnitřního přesvědčení) v polovině února a oznámil zřízení stanných soudů. Využil k tomu Bormannova nařízení, které župního vedoucího zmocňovalo takovýto tribunál svolat.¹³¹ Ze sporů, které Henlein kvůli svému pokynu vedl s říšským ministrem spravedlnosti Ottou Georgem von Thierackem, vysvítá, že trval na tvrdé linii: i když ministr souhlasil jen s jedním stanným soudem v Opavě a v případě Liberce se mu vzhledem k jeho vojenské poloze nezdálo takové opatření nezbytné, požadoval Henlein stanný soud i v tomto městě. Von Thierack povolení vydal teprve počátkem dubna (stanný soud v Opavě v té době už dávno pracoval). Rostoucí teror nacistického režimu se tak ve zvyšující míře obracel proti vlastnímu obyvatelstvu a měl je přimět k tomu, aby vydrželo.

¹²⁶ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

¹²⁷ Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 303.

¹²⁸ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

¹²⁹ Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 2.

¹³⁰ Tamtéž, str. 3.

¹³¹ Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 310.

Hlídky Bezpečnostní policie pročešávaly okolí a hledaly kromě dezertérů i muže, kteří neuposlechli povolávacího rozkazu.¹³² Vojenskou službu pro mladistvé a pro starší muže ve věku mezi 16 a 60 lety - aby v případě hrozícího útoku na území říše bylo možno nasadit poslední rezervy¹³³ – nepřijímali všichni němečtí občané stejně. Je samozřejmě pravda, že řada zábřežských německých rodin měla své muže na frontě. Z dokumentů vyplývá, jak obrovský nárůst německých ztrát znamenala oproti předchozím válečným tažením (z těch jsou z města známe jen dvě oběti – voják Walter Bock padlý roku 1939 v Polsku a svobodník Franz Mosch (člen SS) padlý roku 1940 ve Francii) invaze do SSSR roku 1941. Na východní frontě postupně padli svobodník Werner Erwald Otto (člen SS), nadrotmistr Leopold Heger, svobodník Josef Reimer, svobodník Franz Adametz z „náměstí Adolfa Hitlera“, v bojích severozápadně od Moskvy padl člen zábřežských Hitlerjugend Johann Pursch, svobodník Walter Kraupner z „ulice Nový svět“, poddůstojník Josef Morawek z „ulice SA“¹³⁴. Roku 1942 svobodník Johann Kalamar z „ulice Ztracené“¹³⁵. Na území protektorátu pak ještě roku 1941 „padl“ svobodník Walter Hoinkes. Na malé město, z velké části ještě k tomu české, ne zrovna malé ztráty. Záznamy k pozdější době bude již těžší nalézt. Ačkoli se seznamy padlých řadí oficiálně do let 1941 až 1944, ve skutečnosti uvedené údaje monitorují situaci od roku 1939 do roku 1942 (a u posledního jmenovaného jen jeho první měsíce). Je ale očividné, že řada dokumentů chybí. Dnešní část města Skalička – tehdy samostatná obec - měla padlých poměrně málo – zejména ve srovnání s o něco vzdálenějšími obcemi, kde žilo Němců mnohem více. Na jaře 1944 byl ze Skaličky hlášen jeden padlý (třiačtyřicetiletý Franz Herzig padlý roku 1942 v Rusku¹³⁶), kdežto z blízkého Pobučí to bylo osm padlých.¹³⁷ Roku 1945 ještě padl 19. února ve Vratislavi dvaatřicetiletý svobodný dělostřelec ze Skaličky Ferdinand Schmied. Ve Vratislavi byl i pohřben.¹³⁸

To, že mnoho Němců vstupovalo do armády dobrovolně a dokonce i s jistým fanatismem a zaslepeností, dosvědčila slova jednoho ze zábřežských Němců. Prohlásil, že než by musel prožívat znovu události druhé světové války, raději by se zastřelil. Vzpomínal na nadšení

¹³² Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 311.

¹³³ Tamtéž, str. 305.

¹³⁴ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: Okresní vedení NSDAP v Zábřehu, karton č. 7. Okresní vedení válečných poškozených: seznamy padlých vojáků podle obcí 1941-1944.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: Okresní vedení NSDAP v Zábřehu, karton č. 7. Složka: Okresní vedení válečných poškozených. Seznamy padlých vojáků podle obcí 1941-1944.

¹³⁷ Tamtéž

¹³⁸ Tamtéž.

německých mladíků pro boj za vlast a na následné kruté ztráty na životech na frontě. Uvedl, že v budoucnosti bude německý národ Hitlera proklínat.¹³⁹

Tváří v tvář válce a strachu o rodinné příslušníky na frontě rostla atraktivita církve - během válečných let lze dokonce hovořit o vývojovém trendu směřujícím k omezení absolutního mocenského nároku nacionálních socialistů.¹⁴⁰ Našla se pochopitelně i řada těch, kteří se vojenské službě zkoušeli různými způsoby vyhnout. Tak kupříkladu zábřežský motocyklový závodník a odbojový pracovník Ferdinand Hroch ukrýval rovnou dva Němce (německého učitele¹⁴¹ a správce školy v Skaličce Georga Dyszkanta (ten mu zároveň vyzrazoval výsledky nejrůznějších jednání) a jistého zubaře z Rohle), kteří se snažili vyhnout bojovému nasazení.¹⁴² Nedlouho před svojí tragickou smrtí potom ještě pomáhal dostat se domů německému známému, který opustil svůj oddíl a ve vojenské uniformě se v květnových dnech ukrýval nedaleko města.¹⁴³

Následující příklad ukazuje, že se Němci dokázali tvrdě vypořádat nejen se zběhlými soukmenovci, ale i s případnými českými kolaboranty, kteří se rozhodli od Němců s koncem výhod odpojit. Terezii ten případ šokoval. Jeden muž, kterého znala z řad věřících v kostele, se přidal na německou stranu za okupace. Když ale přišel povolávací rozkaz, pokusil se opět přidat do řad Čechů a službě se tak vyhnout. Němci se s ním vypořádali tvrdě – zastřelili ho. Terezie před otcem nadhodila, jak mužou zastřelit člověka za takovou „blbost“. Odpověď byla příznačná. I její otec, který ve stranu a Vůdce sám moc nevěřil – zejména s horšící se situací na frontě – jí vysvětlil, že takové chování rozhodně „blbost“ není. Poukázal na válečný stav a na nutnost chránit se před podobnými lidmi, kteří navíc nezradili jen svůj národ, ale zradili pak i ty, ke kterým se přidali, když viděli výhody. Lidé, jako byl onen popravený muž – ani Čech, ani Němec – byli těmi nejnebezpečnějšími¹⁴⁴ a bohužel řada z nich proklouzla přes revoluční květnové dny roku 1945 a s chutí začala sloužit novým pánům, pro které byli ochotni udělat vše, jen aby se smazala jejich pošpiněná minulost. Na druhou stranu existují i doklady toho, jak zfanatizovaní a věrní Říši dokázali někteří občané být i přes vědomí nevyhnutelné porážky. A to nejen občané sudetoněmečtí, ale i čeští. Jistá pamětnice vzpomínala, jak se mladý (nebo spíše ještě malý) syn jejich českých příbuzných, kteří za

¹³⁹ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 6.

¹⁴⁰ Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 326.

¹⁴¹ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 81.

¹⁴² Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 13.

¹⁴³ Tamtéž, str. 11.

¹⁴⁴ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 20.

války podporovali pro osobní výhody nový režim (jak říkala, „němčili“), po válce vrátil z fronty, kde bojoval proti Rudé armádě, a při první návštěvě se hned chlubil, jak se svými spolubojovníky bez milosti stříleli každého sovětského vojáka¹⁴⁵, což přítomné naprosto znechutilo. Jak daleko pak musel zajít fanatismus skutečných Němců, které vedly k boji i důležitější důvody, než osobní blaho? Vojenské služby nebyli ušetřeni ani uprchlíci, kteří procházeli městem. Henlein jako říšský komisař pro obranu 20. února nařídil, aby z uprchlických kolon byli vyčleněni ti, kdo jsou schopni služby ve zbraní, a aby byla zřízena záchytná střediska, v nichž se soustředí všichni vojáci. Zesílené hlídky polního četnictva měly pročešávat především nádraží, a vojáky, které chytí, měly odvádět do těchto sběrných míst. Ten, kdo vojákům nebo vojenským skupinám poskytne nocleh bez platného příkazu k ubytování, prohlašoval Henlein, se vystavuje nebezpečí, že bude stíhán pro velezradu a postaven před stanný soud. Podložil to těmito slovy: „*Tomuto sbíhání, jež rozkládá vůli obyvatelstva odolat i jeho sílu vzdorovat, se musí všemi prostředky učinit energicky přítrž! Heslo okamžiku zní vpřed! Konec s ohlazením zpět a se zpátečnickým myšlením.*“¹⁴⁶ I zde ve městě působil zvláštní útvar, který z uprchlíků sestavoval nové armádní složky. Byli to většinou starší muži. Mezi nimi značné procento Poláků, kteří neměli ani nejmenší chuti zapojit se do prohraného boje. Jednou měsíčně sem docházel polní kurát ze Šumperka, který měl ve městě vojenské bohoslužby.¹⁴⁷

Koncem března ještě ke všemu započala na Zábřežsku svoje akce největší a do značné míry i nejaktivnější skupina partyzánů na severní Moravě v roce 1945. Členy této skupiny, zvané Zábřeh-Sever, byli partyzáni, kteří se během kritické zimy 1944/1945 skrývali v okolních vesnicích¹⁴⁸ nebo přímo ve městě¹⁴⁹ a kteří se nyní s příchodem jara opět začali scházet¹⁵⁰ a podnikat sabotážní akce.¹⁵¹ Skupina Zábřeh-Sever se postupně rozrůstala a koncem války ji

¹⁴⁵ Záznam rozhovoru s Annou Kubičkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 4.

¹⁴⁶ Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 310.

¹⁴⁷ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Neustránkováno.

¹⁴⁸ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 61.

¹⁴⁹ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 136.

¹⁵⁰ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 61.

¹⁵¹ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 136.

tvořilo třicet mužů (mezi nimi i několik bývalých sovětských zajatců). Jednotka vyvíjela činnost ve dvou skupinách. Skupinu starších vedl dělník František Giesel a skupinu mladších řídili Alois Leitner a Miroslav Ficner. Aktivní činnost však až do poloviny dubna vyvíjela zatím jen skupina starších, která působila zejména severozápadně od města. Mladší, kteří se soustředili na severovýchod od Zábřehu, se s jejich pomocí přidali až poté.¹⁵²

Kromě všech těchto negativ ve městě přestala pravidelně docházet pošta, množily se stále větší výpadky elektřiny, a obchody byly prakticky prázdné. Vlaky přestaly jezdit pravidelně a ty, které ještě jezdily, měly značné zpoždění. Zábřežským nádražím projížděly vojenské transporty.¹⁵³ Všechny tyto faktory nahloďovaly případné nadšení pro boj s nepřítelem mezi sudetoněmeckým obyvatelstvem. To české bylo pro německý boj dávno ztracené – v březnu se mezi obyvatele města navíc rozšířily zprávy od prvních vězňů, kteří byli propuštěni a vrátili se do Zábřehu z terezínské Malé pevnosti, kam byli odvezeni po zatčení kvůli tzv. „markovým akcím“ (ani tato „lehčí“ provinění nebyla zárukou šťastného návratu – někteří vězni se stejným proviněním se už do Zábřehu nikdy nevrátili¹⁵⁴). Jejich vyprávění o nelidském utrpení, hladu a hromadných popravách budila v lidech, kteří neměli doposud o podobných zvěrstvech povědomí, velký úžas a pohoršení.¹⁵⁵ Na konci března 1945 se pak říšská župa Sudety stala přímo válčištěm¹⁵⁶ a počátkem dubna bylo župní vedení NSDAP v Opavě přemístěno do Bruntálu, úřad vládního prezidenta se přemístil do náhradního sídla na úřadě šumperského landráta.¹⁵⁷ Situace se přiosťřovala.

¹⁵² BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 61.

¹⁵³ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

¹⁵⁴ Záznam rozhovoru s Ludmilou Horákovou, str. 16. Její manžel byl pravděpodobně odvečen gestapem za pětimarkový příspěvek do sbírky na rodiny, jejichž otcové byli ve vězení. Z vězení se už nevrátil.

¹⁵⁵ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

¹⁵⁶ Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 313.

¹⁵⁷ Tamtéž, str. 313.

Kapitola čtvrtá

Fronta se blíží

Duben 1945 byl patrně v Zábřehu spojen s pokračujícími idealistickými vizemi budoucí hrdinné obrany před Rudou armádou, přesto ale situace na frontě musela zákonitě na německou morálku určitý vliv mít. Měla ji totiž i na morálku jejich českých protějšků, kteří, jak lze vypožorovat, v tomto měsíci dali velmi citelně najevo, že hodlají ozbrojenými akcemi napomoci blížícím se osvoboditelům. K partyzánským počínům v okolí města informace máme, se svědeckými výpověďmi je to už horší. Z úzkého okruhu tehdejších partyzánů, kteří působili ještě několik týdnů před osvobozením, již dnes zřejmě nikdo nežije. Protože se ale odbojová činnost podepisovala i na životě ve městě, můžeme se některé nové informace dozvědět i od okruhu pamětníků mimo odbojáře.

1.

S příchodem dubna nabraly události na frontě rychlý spád. Padla Bratislava i Vídeň a jižní Morava se stala frontovým územím.¹⁵⁸ Městem projížděly vozy s padlými německými vojáky k pochování v Německu.¹⁵⁹ Partyzánský úder již tou dobou nebyl v oblasti města a okolí ničím neobvyklým. Hned 1. dubna došlo ve městě k sabotážnímu přepadu skladiště firmy Schefter, kdy partyzáni zničili některé vojenské součástky a vybrali skladiště zbraní.¹⁶⁰ Následovalo přerušení železniční trati do Hoštejna 5. dubna, kdy partyzáni vykolejili vojenský vlak, ovšem to, že se akce nakonec nezdařila, se už v literatuře většinou nedočteme.¹⁶¹ Další akcí odbojářů se stalo přerušení telefonního vedení a zatarasení železniční tratě (podle jiného podání rozmontování železničních pražců a kolejnic) u Rájce 12. dubna. Ani zde se

¹⁵⁸ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

¹⁵⁹ Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 2.

¹⁶⁰ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 61.

¹⁶¹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno. Kronika však zatajuje, že vlak po rozmontovaných kolejích přejel (viz. BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 61).

partyzánům zrovna nedařilo a akce měla opět nepovedený závěr.¹⁶² 17. dubna podnikli zábřežští partyzáni s partyzány z nedaleké obce Hrabová společnou akci v Postřelmově, někdy kolem 20. dubna následovalo přerušení železniční trati (poškození kolejnic¹⁶³) mezi Zábřehem a Postřelmovem.¹⁶⁴ 25. dubna pak zábřežští partyzáni podřezali telefonní sloupy mezi nedalekými obcemi Chromeč a Klášterec.¹⁶⁵ Při té příležitosti partyzáni spoutali pětičlennou hlídku, která před nimi měla z pověření německého starosty Chromče sloupy uhlídat. Gestapo vzápětí všech pět nešťastníků vzalo do vazby a několik dní je neúspěšně vyslýchalo. Pak byli hlídači propuštěni na svobodu.¹⁶⁶

Navíc partyzáni, kteří podnikli několik ozbrojovacích a zásobovacích akcí v okolí města¹⁶⁷, časem získali další zbraně a střelivo¹⁶⁸ k aktivnímu napadání okupačních sil a k zastrašování německých občanů. Během jarního německého ústupu dokonce odzbrojili skupinu ustupujících Rakušanů.¹⁶⁹

O sabotážních akcích partyzánů v okolí města či ve městě samotném tedy, jak jde vidět, informace máme. Nikde se ale neobjevuje jakákoli zmínka, že by tito odbojáři při svých akcích přistoupili k fyzické likvidaci příslušníků okupačních složek a jejich pomocníků či sympatizantů. Realita ale asi nebyla tak idylická, jak vypadá po průzkumu literatury a pramenů. Uvedl bych kuriózní vzpomínku jednoho z pamětníků, která se sice může zdát až neuvěřitelná, ale která asi díky své kurióznosti jako jedna z mála může doložit i tvrdé kroky, k nimž odbojáři během posledních týdnů okupace ve městě a okolí zřejmě také přistoupili:

Koncem dubna byl partyzány zastřelen v Zábřehu německý četník. Ačkoli byl jeho pohřeb pro české občany údajně zapovězený, kuriózní shoda náhod umožnila jednomu se na hřbitov dostat, být v centru dění, a ještě o tom všem po desítkách let vypovědět. Byl to právě mladý kostelník Majstršín, který se k obřadu dostal, jak se říká „jako slepý k houslím“. Byl na

¹⁶² Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno. Zde pro změnu kronika zatajila, že oproti propočtům vykolejil a zůstal stát na pražcích vlak osobní (viz. BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 86).

¹⁶³ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

¹⁶⁴ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Šumperk, 1986, str. 175.

¹⁶⁵ Tamtéž, str. 174.

¹⁶⁶ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Chromeč*. Nestránkováno.

¹⁶⁷ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Šumperk, 1986, str. 114.

¹⁶⁸ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

¹⁶⁹ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 136.

pohřeb prostě dodán kvůli kostelnímu úboru lidmi, kteří podle jeho tvrzení nevěděli, že není Němec a že není kněz. Zřejmě v tom musel hrát svoji roli fakt, že mladý kostelník uměl obstojně německy, a mohl tak působit jako „jejich“. Hřbitov byl, jak vzpomíná, dokola obstoupen a střežen. Nebezpečnost situace došla Majstršínovi až při samotném obřadu, když došlo na modlitbu „Otče náš“. Při ní najednou kostelník zjistil, že odřikává „Vater unser“ naprosto sám. Tehdy mu prý hlavou blesklo, že nesmí dát najevo, že je Čech. Modlitbu uměl našťestí v němčině nazpaměť, a dokázal ji tak přednést bezchybně. Rakev byla po obřadu ponechána nahoře, zřejmě byla do hrobu spuštěna až následně. To už ale musel kostelník s pomocníky hřbitov opustit. Jak sám řekl, tehdy opouštěli hřbitov „jako spráskaní psi“. Podle jeho názoru bylo možné, že by případné odhalení pravé totožnosti nemusel přežít. A stačilo se možná jen zakoktat.¹⁷⁰

Nelze jednoznačně tvrdit, že tohoto četníka zastřelili se stoprocentní jistotou partyzáni, ani že šlo o ryze odbojovou akci. Motiv stejně jako pachatel mohl být zcela jiný, ale při převyprávění jsem se podržel pamětníkových vzpomínek a také domněnek. Případ s naprostou jistotou poukazuje jen na ten fakt, že ačkoli nikdo nic podobného nezaznamenal, fyzická likvidace hrozila naprosto vážně i příslušníkům okupačních represivních složek.

Z důvodu přibližující se fronty přesunuli Němci do Zábřehu skladiště léčiv z Opavy, skladiště textilu a potravin pro zásobování armády a také sanitní vlak se zásobou léčiv pro lazaret.¹⁷¹ Město mělo v jejich plánech očividně hrát alespoň malou roli. 22. dubna Opava padla a pár dní nato ji následovala Ostrava. Koncem měsíce byla na řadě Olomouc a Moravský Beroun. V dubnu vznikl v Zábřehu také ilegální revoluční Národní výbor, v jehož čele stál ředitel české obecné školy František Horský.¹⁷² Ohledně doby založení výboru není také úplně jasno – objevuje se i zpráva, že výbor byl založen již v březnu a že v dubnu proběhla jeho první ustavující schůze.¹⁷³ Jinde se píše, že doba vzniku je někdy po Velikonocích.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 6.

¹⁷¹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 1.

¹⁷² Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Nestránkováno.

¹⁷³ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

¹⁷⁴ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Nestránkováno.

2.

Dne 21. července 1946 uspořádal Autoklub v Zábřehu I. Memoriál Ferdy Hrocha¹⁷⁵, rychlostní motocyklový závod o peněžní obnos a putovní stříbrný pohár MNV Zábřeh¹⁷⁶. Majitel autodílny v Ráječku (dnešní část města) Ferdinand Hroch byl motoristický závodník a podle oficiálních zápisů padl se zbraní v ruce v již zmíněné městské části dne 5. května 1945¹⁷⁷. Objevuje se ještě informace, že šlo již o osvobozovací boje.¹⁷⁸ Samotná otázka jeho smrti ale není tak jednoduchá. Není přesně známo datum jeho smrti – můžeme narazit na datum 6. i 7. května¹⁷⁹, ale vzhledem k tomu, že jeho žena uvádí ve svých vzpomínkách jako den jeho smrti pondělí, což je 7. květen, bude alespoň pro tuto potřebu brán 7. květen jako správné datum. Kromě data smrti ale zřejmě nesedí více věcí. Otazník visí například nad okolnostmi jeho smrti. Najdeme totiž ještě několik verzí, které podávají důvod jeho smrti poněkud odlišně. Tak se lze dozvědět, že byl spolu s majitelem zábřežské realitní kanceláře Vladimírem Jakšou „zákeřně ubit německými zbojníky“¹⁸⁰ nebo že byli Hroch s Jakšou zastřeleni při přenášení zbraní v době panujícího stanného práva, které v Ráječku vyhlásilo o den dříve německé velitelství kvůli odzbrojování německých vojáků civilisty¹⁸¹ (po určitém pátrání jsem našel poněkud přesnější popis tohoto „odzbrojování“ – skupina německých vojáků si prý v Ráječku při odpočinku u silnice odložila pušky na plot a odtud jim někteří obyvatelé několik pušek ukradli¹⁸²) nebo že byli přepadeni, zastřeleni a oloupeni při přenášení nábojů partyzánům (v noci).¹⁸³ Již bez nějakého hlubšího zkoumání případu je jisté, že 7. května nemohli dotyční padnout v osvobozovacích bojích – Rudá armáda dorazila do blízkosti města až následující noci.¹⁸⁴ Ostatní detaily už ale nelze posuzovat tak jednoznačně. Neuškodí tedy vzít v potaz další verzi – příběh Ferdinanda Hrocha, jak jej vyličili partyzáni jeho ženě po osvobození. V určitých bodech nám některé verze potvrdí, v některých se ukáže být jiná. Budeme nyní sledovat první květnové dny až do osvobození a hlavní roli v této

¹⁷⁵ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 – 1946, signatura: B – X – 9, str. 21.

¹⁷⁶ Státní okresní archiv Šumperk. Fond MNV Zábřeh (1949 – 1958). Nestránkováno.

¹⁷⁷ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945-1946, signatura: B – X – 9, str. 21.

¹⁷⁸ Moravský Sever, ročník XL, číslo 16, strana 3.

¹⁷⁹ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 86.

¹⁸⁰ Moravský Sever, ročník XXXIX, číslo 10, strana 3.

¹⁸¹ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 72; BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Šumperk, 1986, str. 129.

¹⁸² HUBÁLEK, J.: *Vám poděkování a lásku. K osvobození Zábřeha dne 8. května 1945*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník I, květen 1962, str. 2.

¹⁸³ Tamtéž, str. 2.

¹⁸⁴ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

pasáži budou hrát právě poslední dny Ferdinanda Hrocha, jak je převyprávěla podle svých vzpomínek a podle vylíčení jeho smrti od jeho přátel a spolupracovníků z odboje.

Na Ferdinanda Hrocha, jednu z obětí nevyzpytatelných prvních květnových dnů, se z nejrůznějších charakteristik jeho činnosti nejlépe hodí asi název pomocník partyzánů – jeho žena nikdy neviděla žádný důkaz toho, že by mezi partyzány patřil,¹⁸⁵ ale jeho kontakty s nimi jsou nesporné. A nebyly zrovna zanedbatelné (přesto se můžeme dočíst, že on i dva další z jeho přátel, kteří padli jakožto i on nedlouho před osvobozením, byli dobrovolníci, kteří pomáhali osvobodit město – nic o jejich dlouhodobější spolupráci s odbojem se vlastně nikde neuvádí¹⁸⁶). Byl tedy vzorný občan a vlastenec, mezi vzorné otce už ale asi nepatřil. „*Ten můj život špatnej začal Ferdem. Že se staral o cizí lidi a ne o mě*“, vzpomínala jeho žena Anežka. Ferdinandova činnost byla pro Anežku mnohdy velkou neznámou. Nikdy jí o svých aktivitách neřekl ani slovo. Přesto jí leccos nemohlo uniknout. Maso přivezené kosovským řezníkem Hýblem vždy večer naložil a spolu s chleby, které napekla matka jeho ženy, je odvezl k Hejlům, kteří bydleli na výjezdu ze Zábřeha směrem na obec Leštinu – na místo častých srazů partyzánů z oblasti Vitošova a jejich informátorů a pomocníků, mezi které patřila i Ferdinandova sestra.¹⁸⁷ Na tyto akce Ferdinand pravděpodobně nejezdil jen s potravinovou pomocí pro partyzány, ale zřejmě byl vybaven i důležitými informacemi. Jak vzpomíná jeho žena, známá pomocnice partyzánského hnutí ze Zábřeha paní Švédová mu občas přinesla krabičku cigaret (jak se domnívá, zřejmě s nějakým lístkem uvnitř) a sešla s ním na dvoře divadlo, kdy mu - ačkoli byl údajně nekuřák - jako dávala kuřivo za spravení žacího stroje.¹⁸⁸

Čas od času došlo i na přechovávání partyzánů, kteří potřebovali zjistit nejrůznější novinky nebo třeba přenocovat. Tak se prý několikrát u Ferdinanda v dílně objevil Karel Holouš, jeden z představitelů severomoravského odboje, kterého pak Ferdinand večer odvezl neznámo kam. Jiný přechovávaný partyzán - Ferdinand Daněk, - už „nocoval“ přímo v domě. Opět šlo o významného a hledaného severomoravského odbojáře.¹⁸⁹ Zatímco se Anežka s malým synem pokoušela ve stísněné ložnici usnout, Daněk chodil s pistolí v ruce tam a zpátky pořád dokola

¹⁸⁵ Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 6.

¹⁸⁶ LOLEK, C.: *Jak to tenkrát bylo (Zábřeh v květnu 1945)*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník XXIX, květen 1990, str. 5.

¹⁸⁷ Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 6.

¹⁸⁸ Tamtéž, str. 8.

¹⁸⁹ ČERNÝ, V.: *Protipartyzánské operace na Moravě v letech 1944 – 1945*. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno. Brno 2006, str. 65.

kolem postele, aby se pak kolem šesté hodiny ranní s Ferdinandem nasnídali a odešli oficiálně „zkóšet motor“ do dílny (doopravdy ale oba odjeli k Vitošovu) – to už bylo příliš. Pro Anežku bylo takové nervové vypětí nesnesitelné, zvláště když se tyto noční návštěvy opakovaly. Bála se a naléhala na manžela, aby s těmito podniky přestal.

Po třech nebo čtyřech Daňkových návštěvách ho nakonec přemluvila a podobné věci už se nikdy více neděly.¹⁹⁰ Rodina přestála velké nebezpečí a zdálo se, že brzy přijde osvobození a obavy se zcela rozplynou...

Prvního května přišla důležitá zpráva - Hitler v obleženém Berlíně spáchal sebevraždu. Už příštího dne se Berlín vzdal. Za této situace, kdy konečná totální porážka Německa byla už na dosah ruky, uspořádali zábřežští Němci tryznu za Adolfa Hitlera. Okresní vedoucí NSDAP Müller po zvážení stavu věcí rozhodl evakuovat ženy a děti pryč z města, které se rozhodl hájit. Nejednota v německých řadách však už nešla skrýt - někteří Němci se pokoušeli na vlastní pěst jednat s již soustavně pracujícím¹⁹¹ revolučním Národním výborem o převzetí města a o jeho vydání.¹⁹²

V sobotu 5. května byl Rudou armádou dobyt Šternberk.¹⁹³ Nepřehledné množství všech druhů motorových vozidel, tanků a koňských potahů prchajících na západ se valilo ve dne i v noci po státní silnici - mnoho vozidel zůstalo ponecháno svému osudu v silničních příkopech po dojití pohonných hmot. Frekvence na silnicích dosáhla svého vrcholu. Všechny komunikace byly zataraseny německými vozidly a prchající německou armádou.¹⁹⁴ Okresní vedoucí NSDAP Müller byl požádán českou delegací, aby předal Zábřeh bez boje, ale odmítl. Emoce začaly nebezpečně stoupat. Zábřežští partyzáni začali od soboty napadat německé vojenské kolony na silnici z města do Václavova a Kosova¹⁹⁵, přičemž nálada českého obyvatelstva byla nově povzbuzena i zprávou o začátku Pražského povstání.¹⁹⁶ To nemohlo samozřejmě ujít ani Ferdinandu Hrochovi – ten každý den kolem deváté hodiny chořoval tajně poslouchat zahraniční vysílání. Když slyšel volání povstalců o pomoc, byl ihned rozhodnutý odjet hájit Prahu.

¹⁹⁰ Záznam rozhovoru s Annou Kubičkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 7.

¹⁹¹ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Šumperk, 1986, str. 128.

¹⁹² Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

¹⁹³ Tamtéž. Nestránkováno.

¹⁹⁴ LOLKOVÁ, K.: *Osvobození šumperského okresu v zápisech obecních kronik*. In.: Severní Morava, svazek 29, Šumperk 1975, str. 6.

¹⁹⁵ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Šumperk, 1986, str. 128.

¹⁹⁶ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

Vyrukoval na manželku s tím, že se oblékne a pojedje vlakem brzy po poledni do Prahy. Další rána pro Anežku. Samozřejmě o tom nechtěla ani slyšet a naléhala na muže tak dlouho, dokud jí neslíbil, že nikam neodjede. Ferdinand už ten den zůstal doma, poobědval a poslouchal zprávy.¹⁹⁷

3.

V neděli 6. května adresoval župní vedoucí obyvatelstvu rozhlasovou „naléhavou výzvu v těžké chvíli“, aby si uchovalo vnitřní soudržnost a nevěřilo „zrádcům“. S ohledem na západní spojence hovořil i v této situaci ještě o tom, že je třeba respektovat výsledky mnichovské dohody a že v tom mimořádná zodpovědnost náleží západním spojencům.¹⁹⁸

Městem za prudkého deště projížděly poslední německé oddíly, které byly ještě před několika hodinami v bojovém styku s Rudou armádou.¹⁹⁹ Po silnici z Postřelmovy do Zábřehu ustupovaly kolony německých vojáků, jejichž obličejové rysy měly podle svědků výrazné mongoloidní rysy – zřejmě tedy šlo o německé vojáky získané náborů v oblastech SSSR.²⁰⁰ Jedna svědkyně si dodnes pamatuje, jak s malým synem pozorovala z okna prchat německé vojáky po polích, která tehdy zabírala většinu dnes již zastavěného konce města u výjezdu na Postřelmov. Za ústupu se zbavovali uniforem a vyměňovali je za civilní oblečení. Jednu takovou uniformu našla dotyčná i na schodech svého domu, který stál přímo u státní silnice.²⁰¹ Že byl ústup rychlý a nebezpečí sovětského zajetí stále ožehavější, dosvědčuje i příhoda, kdy k ní do domu během ústupu přišli dva čistě oblečení němečtí vojáci a požádali ji, aby jim půjčila pekáč, aby si mohli upéct maso na cestu. Už po chvíli ale nedopečené maso vzali a raději pokračovali v cestě.²⁰² Řada vojáků se zbavovala zbraní a prchala do lesů. Pro množství zraněných byly zřízeny nouzové vojenské lazarety ve škole ve Školské ulici a v „Mädchenheimu“. Ranění tam byli převáženi přímo z fronty. Na dolním náměstí čekali

¹⁹⁷ Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 8.

¹⁹⁸ Zimmerman, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 315.

¹⁹⁹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

²⁰⁰ Záznam rozhovoru s Annou Sonntagovou, str. 1.

²⁰¹ Tamtéž, str. 2.

²⁰² Tamtéž, str. 1.

v dešti houf žen a dětí s ranci a kufry na evakuaci.²⁰³ Mezitím došlo k přestřelce mezi německými vojáky ustupujícími po silnici ze Zábřehu do Václavova a partyzány, kteří je napadli z okolních lesů²⁰⁴, a civilní obyvatelstvo v městské části Ráječek začalo odzbrojovat německé vojáky.²⁰⁵

Zástupci nacistické správy města za této situace iniciovali jednání mezi představiteli Němců a Čechů, ale v tomto případě jednání ztroskotala na neochotě české strany (revoluční Národní výbor od tohoto dne trvale zasedal v budově občanské záložny²⁰⁶) akceptovat německé návrhy. Na jiných místech se lze dočíst, že okresní vedoucí NSDAP Müller při jednání nepřistoupil na předání města do českých rukou a na ozbrojení české policie, která by spolu s německou policií zajistila klid a zabránila drancování.²⁰⁷ Většina z nacistických prominentů včetně Müllera²⁰⁸ tak následující noci opustila město,²⁰⁹ v jehož části Ráječek bylo vyhlášeno kvůli chování civilistů vůči německým vojákům dokonce stanné právo.²¹⁰ V noci byla zahájena chystaná evakuace německého obyvatelstva, které ale stejně daleko neuniklo.²¹¹

Za této situace se po dlouhé odmlce vrátíme ke vzpomínkám Terezie, jejíž z valné části německá rodina, která měla ve svých řadách i zapálené straníky, nebyla taktéž ušetřena paniky z příchodu Rudé armády a musela buď utéci, nebo setrvat a věřit, že je to lepší řešení. Terezie už do města nechodila. Celý ten ruch a stěhování nejprve stálo mimo ni. Stačilo poslouchat ten rachot v okolí domu... Jelikož se ale evakuace týkala zejména matek a dětí, přišli i za ní do domu s nabídkou, zda se nechce k evakuovaným připojit a odjet.²¹² Od tohoto řešení ji otec velmi důrazně odrazoval. Bez skrupulí ji připravil na to, že jakmile začne hrozit nebezpečí organizátorům evakuace, přestanou se o svěřené uprchlíky starat a Rudá armáda je pak stejně dostihne. Ještě ke všemu pak bude někde s dítětem bez střechy nad hlavou. Apeloval na ni, že stejně není šance uniknout, protože Rusové jsou všude okolo. Věčný

²⁰³ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

²⁰⁴ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Šumperk, 1986, str. 176.

²⁰⁵ Tamtéž, str. 129.

²⁰⁶ Tamtéž, str. 128.

²⁰⁷ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Nestránkováno.

²⁰⁸ Tamtéž. Nestránkováno.

²⁰⁹ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Šumperk, 1986, str. 128.

²¹⁰ Tamtéž, str. 129.

²¹¹ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Nestránkováno.

²¹² Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 12.

skeptik vůči režimu ji nakonec přesvědčil. Stejně tak odmítla evakuaci třeba i Tereziina teta.²¹³

Na jiném konci města se Ferdinand Hroch rozhodl převézt manželku a syna k přízni do nedalekého Jestřebí. Ještě v neděli přijel strýc Karel se žebříňákem, naložil menší věci jako postýlku, peřiny nebo šicí stroj a vše pak i s Anežkou a malým „Ferdíkem“ odvezl.²¹⁴ Těžko říct z jakého důvodu, ale v peřinách na žebříňáku byly schované i pušky (údajně tři). Toho dne večer si pro ně Ferdinand a další dva muži přišli a následovně se odebrali z domu směrem k lesu. Anežka je šla vyprovodit a manžel se s ní rozloučil s neochvějnou jistotou, že se další den vrátí zpět domů.²¹⁵

4.

Pondělí 7. května přineslo změnu situace ve městě – nastal klid, který byl ovšem jen klidem před bouří. Ulice byly pusté, obchody a továrny zavřené. Němci, pokud neuprchli, se na ulicích neukazovali. Po městě hlídkovalo jen několik málo vojáků. Bylo již zřetelně slyšet sovětské dělostřelectvo.²¹⁶ Krátce po poledni se objevily nad Zábřehem čtyři sovětské stíhačky, které se blížily od Trliny²¹⁷ k nádraží. Německé dělostřelectvo, které tvořilo protiletadlovou ochranu nádražního prostoru (bylo umístěné na kopci Humenec²¹⁸), spustilo palbu. Stíhačky zaútočily kulomety a shodily několik malých bomb. Útok byl podle všeho proveden s cílem narušit protiletadlovou obranu města²¹⁹, jelikož terčem se stala protiletadlová děla umístěná pod skálou naproti evangelickému kostelu.²²⁰ Během náletu byli na Rudolfově (dnes již také součást města, která přiléhá z jedné strany k prostoru nádraží) pod skaličskou skálou (pozn.: Skalička, která se rozkládá zjednodušeně řečeno právě na kopci Humnec nad městem, byla dříve samostatná obec, ale dnes je již součástí města) zabiti dva

²¹³ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 13.

²¹⁴ Záznam rozhovoru s Annou Kubičkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 8.

²¹⁵ Tamtéž, str. 9.

²¹⁶ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Neustránkováno.

²¹⁷ Moravský Sever, ročník XXXIX, číslo 19, strana 2.

²¹⁸ Tamtéž, strana 2.

²¹⁹ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Neustránkováno.

²²⁰ Moravský Sever, ročník XXXIX, číslo 19, strana 2.

civilisté,²²¹ staří manželé Baldermannovi,²²² kteří se vraceli z lesa domů.²²³ U vagonů byla ještě usmrcena Helena Drábková.²²⁴ Nálet u nádraží se občanům dostal do povědomí poměrně hluboce – svědčí o tom i časté zmínky pamětníků. Jedna z pamětnic prý v ono pondělí odpoledne seděla na dece na dvorku a hrála si se synem. Najednou se ozval zvuk kulometů a objevilo se německé letadlo. Vyděšená matka vzala syna a rychle utíkala se ukrýt do domu. Později se prý dozvěděla, že střelba z kulometů letadla zabila jistou paní na dvorku jejího domu na Rudolfově – to by souhlasilo v nejhrubších rysech s oním sovětským náletem a jeho následky. Každopádně letadlo prý bylo podle jejího podání německé,²²⁵ což musí být omyl, jelikož o žádném německé letecké obraně nikde nenalezneme žádnou zmínku. Další pamětnice, která rovněž ví o sovětském náletu v prvních květnových dnech na zábřežské nádraží, zase vypověděla v tom smyslu, že jedna bomba zasáhla nádražní budovu a poničila její střechu.²²⁶

Na silnici ze Zábřehu do Václavova došlo během pondělí k dalšímu střetu partyzánů s vojenskou kolonou²²⁷ - partyzáni, kteří již byli dobře zásobeni zbraněmi a střelivem, napadali ustupující oddíly například ze zdejšího kamenolomu.²²⁸ Ve městě se tou dobou na své první veřejné schůzi sešel revoluční Národní výbor, přičemž němečtí předáci, kteří zůstali ve městě, vyslali poselství, že chtějí bez vědomí místní vojenské správy město dobrovolně předat.²²⁹

Jak se nevyhnutelně blížilo osvobození, vzrůstalo nebezpečí ničení důležitých objektů ve městě před konečným německým ústupem. V Ráječku v místech dnešního nákladního nádraží jeden takový objekt byl - sklad barelů s pohonnými hmotami.²³⁰ Němci ho nechali střežit vojáky, prý z řad Vlasovců,²³¹ s nimiž se již po nějakou dobu snažil právě Ferdinand Hroch s několika dalšími známými a spolupracovníky z odboje snažit navázat kontakt a zajistit

²²¹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Neustránkováno.

²²² Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Neustránkováno.

²²³ Moravský Sever, ročník XXXIX, číslo 19, strana 2.

²²⁴ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Neustránkováno.

²²⁵ Záznam rozhovoru s Annou Kubičkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 9.

²²⁶ Záznam rozhovoru s Annou Sonntagovou, str. 1.

²²⁷ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Šumperk, 1986, str. 176.

²²⁸ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 136.

²²⁹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Neustránkováno.

²³⁰ Záznam rozhovoru s Annou Kubičkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 10.

²³¹ Tamtéž, str. 22 (dodatečně dopsaná poznámka). Přítomnost Vlasovců na Moravě je nevyvratitelná (viz. BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 60). Z kronik Zábřežska se pak lze o Vlasovcích dočíst v pamětní knize obce Skalička v souvislosti s osvobozením (neustránkováno).

domluvou sklad proti případnému zničení ustupujícími okupanty.²³² I nyní, v pondělí, se Ferdinand vydal do míst nedaleko nádraží, kde se u fabriky Skrat (dnes podnik Nová Huť) měla uskutečnit blíže neurčená schůzka.²³³ Po cestě z Jestřebí do Zábřehu spatřil v porostu ukrývajícího se Němce Fiedlera z Ráječku, který měl být tou dobou na frontě. Zběhl a snažil se dostat domů k rodině. Vyzvali ho, aby se přestal schovávat s tím, že takto se domů dostane jen těžko. Fiedler uposlechl a dostalo se mu podle všeho příslibu, že mu donesou od jeho rodiny civilní oblečení namísto uniformy. Prozatím ho ukryli a šli splnit, co slíbili. Došli až do Zábřehu kousek od Skratu a Ferdinand zašel pro nové oblečení k Fiedlerově ženě, která bydlela právě v těchto místech poblíž řeky. Když se vrátil, čekali na něho ostatní (ti, se kterými šel z Jestřebí a několik dalších mužů) někde v místech, odkud muselo být vidět na nádraží (vzhledem k tehdejší zástavbě to mohlo být i někde u Skratu). Upozornili ho, aby šel k nim a nikam nechodil, jelikož zpozorovali příjezd německých vojáků, z nichž dva se ubírali do prostoru nákladního nádraží.

Ferdinand se vydal směrem k nim, ale někteří členové skupinky mu údajně začali celou akci rozmlouvat a přemlouvali ho, aby raději zůstal na místě a neriskoval možný konflikt.

Neuposlechl. Německy uměl a zřejmě mu nechyběla odvaha a sebevědomí. Přes varování se vydal na svoji poslední cestu. Vojáci zřejmě za dané situace neměli chuť tolerovat drzé chování civilistů anebo se dokonce ještě vystavovat nějaké nebezpečné situaci. Pokud doma Ferdinand přechovával tajně střelné zbraně, mohli je přechovávat i ostatní, a tudíž mohli být i při této cestě ozbrojeni. Podle svědků, kteří tyto chvíle později líčili jeho ženě (což může mít za následek i zatajení určitých informací či jejich pozměnění), začali vojáci po přicházejícím bez důvodu střílet. Ten za nimi navíc nešel sám. Nejprve postřelen a poté ještě udeřen pažbou pušky do hlavy (jeho obličej byl prý rozbitý, až nebyl ani k poznání)) byl i příbuzný Ferdovy ženy, který přicestoval víkend před osudným dnem z Přerova – bohužel si přišel do města pro smrt. Možná, že byla „delegace“ ještě početnější, ale stráže tehdy usmrtily „jen“ dva. Ferdinand začal utíkat pryč z nádraží, ale dostal zásah do hlavy.²³⁴ Nikoli tedy smrt zastřelením při přenášení zbraní nebo při osvobozovacích bojích, jak zní oficiální důvody smrti udávané dodnes, ale podle této verze snaha (snad) mírovým způsobem zajistit z neznámých pohnutek uskladněné pohonné hmoty.²³⁵ Je to ovšem jen hypotéza – pravdivost tohoto vyličení incidentu je založena výhradně na jeho svědčích a ti nemohou být bráni za

²³² Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 10.

²³³ Tamtéž, str. 11.

²³⁴ Tamtéž, str. 11.

²³⁵ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 72.

bezpečně spolehlivý zdroj informací. Zaujme i další fakt. Příbuzný Ferdinandovy ženy není jakožto oběť incidentu v Ráječku nikde zmiňován. Snad proto, že se zmiňují jen občané města. Tato verze je vzhledem k souvislostem jedna z těch pravděpodobnějších.

V pondělí pozdě odpoledne přijela do obce Skalička kolona německých zákopníků – sapérů – s koňmi. Chtěli zde povečeřet a přenocovat, jelikož měli uloženo provést příští den v obvodu obce jisté opevňovací práce. Totéž pondělí dojela do obce i německá muniční autokolona, která se zde rovněž chystala přenocovat. Když se velitel muniční autokolony – patrně Rakušan – od občanů dověděl jméno „Bürgermeistera“ Knoba, ihned jej vyhledal v jeho bytě, jelikož se spolu znali ještě z výkonu základní vojenské služby ve Vídni. Jejich vzájemné setkání bylo následně narušeno, když se k nim dostavil jeden z občanů a ohlásil Knobovi, že se již při výkonu svého elektromontérského povolání setkal v poněkud vzdálenější obci Strupšín se sovětskými vojáky a že tito k večeru dorazili až do nedalekého Brníčka. Na tuto zprávu velitel německé muniční autokolony vyslal ihned uvedeným směrem výzvědnou hlídku. Po brzkém návratu rozvědky se velitel muniční autokolony ihned rozhodl v obci již nepřenocovat a kolem jedenácté hodiny v noci pokračoval se svou kolonou v další cestě směrem k Jestřebí. Rovněž kolona zákopníků vyrazila bez večere tímž směrem ještě dříve než muniční autokolona. Během noci z pondělí 7. května na úterý 8. května vyklidili němečtí vojáci i oba mohutné bunkry s protiletadlovými děly, které v obci stály. I s vyklizenou protiletadlovou výzbrojí ustoupili němečtí dělostřelci rovněž přes obec směrem k Jestřebí. Pro obec to znamenalo velkou naději, že se jí tak vyhnou možné boje v jejím katastru, které doposud hrozily.²³⁶ V souvislosti s vyklizením bunkrů protiletadlové obrany nad nádražím musíme zmínit hrdinný, ale zřejmě vymyšlený příběh o vyhnání německých osádek bunkrů, jak ho vyličil „zúčastněný svědek“ Jan Pelikán:

„Předvoj Rudé armády o síle jednoho staršiny a pěti vojáků přišel v neděli ráno dne šestého května 1945 na spínací stanici. Přítomní zaměstnanci doporučili staršinovi, aby vystoupil na střechu spínací stanice, odkud bude mít dobrý výhled na pozice německé armády, která je v bunkrech na stráni nad nádražím vyzbrojena lehkými protiletadlovými děly a ostřeluje přicházející Rudou armádu. Na budově rozvodny byl však bílý prapor, a proto staršina odmítl výstup na střechu s poznámkou, že sovětský „soldat“ nesmí takových opatření zneužívat. Proto si vše dal jen vysvětlit a sám s pěti vojáky se vydal proti opevněným bunkrům. Němečtí

²³⁶ Státní okresní archiv Šumperk. Pamětní kniha obce Skaličky. Nestránkováno.

vojáci, když viděli přicházet z boku vojáky Rudé armády, aniž by věděli o jejich síle, opustili rychle bunkry a ustoupili směrem za obec Skaličku. Tento čin měl jistě vliv i na menší krveprolévání při osvobození Zábřehu.²³⁷

Proč nevěřit této verzi? Rudá armáda objevila v blízkosti města až večer před 8. květnem.²³⁸ A i kdyby se mohla nějakým způsobem u města „schovávat“, účinně působit a ještě se vyhýbat po dva dny střetu s nepřítelem, který byl přítom všude okolo, jak je možné, že by byla následující den ostřelována sovětská letadla při náletu u nádraží, pokud by byla obsluha protiletadlových bunkrů ustoupila? Kdyby byl časový nesoulad v řádu hodin nebo jednoho dne, bylo by možné to pochopit, ale nepřesnost tak zásadní je poněkud neobvyklá. Navíc, nikdo z pamětníků ani žádný jiný pramen zatím o tomto hrdinství nevydal svědectví. Je to jediný doklad a ještě tak pochybný...

Jak prožívali poslední chvíle před osvobozením obyčejní obyvatelé? Pamětnice Terezie se tehdy rozhodla i s otcem zůstat na rozdíl od řady jiných Němců ve městě. Zatím pekla jako o život. Vždyť chleba nebyl, obchody byly zavřené, a kdo chtěl jíst, musel využít všechno, co šlo a hlavně nečekat na pozdější dobu. Nemohli tušit, co bude následovat další den. Zabíli a upekli kůzle, udělali buchty a koláče.²³⁹ Když napekla a navařila, řekl jí otec, ať vezme dítě a jde se schovat do protiletadlového krytu.

Podle střelby se prý dalo usuzovat, že sovětské vojáky již nejsou daleko.

Terezie se ale do bunkru jít bála. Pořád se jí před očima objevoval obraz vyděšeného mladíka, který tenkrát zaklepal u dveří zábřežského nádraží a vyprávěl hrůzný zážitek ze zasypaného krytu. Když jí pak nabídla známá úkryt k prázdné stodole s nehlubokým sklepem, ve kterém ještě někdy dříve býval dobytek a který teď zel prázdnotou, neodmítla. Ostatně známá ji sama přesvědčovala, aby krytu nevěřila. Nabádala ji, aby využila spíše starou stodolu, protože z té bude moci minimálně rychle utéct, což by z bunkru pod zemí nemohla. A tak vzala dítě, a aniž by otci něco řekla, odešla namísto do bunkru do chatrné stodoly. Ta se stala útočištěm i pro další ženy. Dítě začalo v noci křičet, ostatní ženy si začaly stěžovat, ale matka neměla, co mu dát. Musela to už do rána nějak vydržet.²⁴⁰

²³⁷ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 50.

²³⁸ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

²³⁹ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 7.

²⁴⁰ Tamtéž, str. 10.

V noci ze 7. na 8. května dorazily do blízké Leštiny první sovětské jednotky, což ale v obsazeném Zábřehu nikdo netušil. Prozatím se rozpoutal se dělostřelecký boj mezi německými bateriemi u Skaličky a za Krumpachem a sovětským dělostřelectvem, které zaujalo postavení nad Leštinou a podél řeky Moravy. Minomety a děla střílela po celou noc,²⁴¹ později byly skutečně dosvědčeny krátery po dělostřeleckých soubojích u lesů nad Skaličkou.²⁴² Pro občany města to nebylo nic příjemného – zdálo se, že střely létají jen kousek nad střechami domů. Mnozí obyvatelé raději přečkali noc ve sklepech, kde se cítili přece jenom bezpečněji.²⁴³ Jejich strach nebyl zcela neopodstatněný – některé domy ve městě skutečně dostaly dělostřelecký zásah (například dům sousedící s římskokatolickou farou).²⁴⁴ Stejný strach měli i obyvatelé Skaličky – řada jich ze strachu před zásahy sovětského dělostřelectva a před možnými německými násilnostmi při ústupu tu noc ani nespala (nakonec sovětská dělostřelecká podpora skutečně jednomu domu zničila střechu a druhému boční zeď).²⁴⁵ Se vzpomínkami na střelbu, která nutila obyvatele města k ukrytí se do úkrytů, se jinak můžeme setkat i v souvislosti se vzpomínkami na 6. a 7. květen.²⁴⁶ V jednom ze zdrojů se objevuje i informace o tom, že městem této noci projížděly i německé tanky²⁴⁷, což vzhledem k tomu, že byl následujícího dne ve městě jeden zničen, odpovídá, ale pamětníci si v žádném případě na nějaké obrněné jednotky nevzpomínali. Muselo jít skutečně o několik málo tanků a jiných obrněných vozidel na celém rozlehlém území města a nejbližšího okolí.

Partyzáni na v lesích kolem Račice během noci přepadli německou kolonu a její část rozstříleli. Na stejném místě se pokusili ráno o další přepad, ale narazili na velkou přesilu a byli nuceni ustoupit.²⁴⁸

²⁴¹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

²⁴² Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 2.

²⁴³ Záznam rozhovoru s Annou Sonntagovou, str. 3.

²⁴⁴ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Nestránkováno.

²⁴⁵ Státní okresní archiv Šumperk. *Pamětní kniha obce Skaličky*. Nestránkováno.

²⁴⁶ Moravský Sever, ročník XXXIX, číslo 19, strana 2.

²⁴⁷ LOLEK, Ctibor: *Kronika obětí a vítězství. Zábřeh v květnu 1945*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník XIV, č. 3, květen 1975, str. 8.

²⁴⁸ KURAL, V., ŠTĚPÁNEK, Z.: *České národní povstání v květnu 1945*. Karolinum. Praha 2008, str. 140.

Osvobození

Osvobozování města dne 8. května 1945 patří k asi nejčastěji popsané události zkoumaného půlroku. K dispozici máme zpětně dopsané zápisy ve farní kronice (s přibližně ročním odstupem mezi událostmi a jejich zachycením knězem) a Lolkovu práci o historii města za okupace ze 60. let, řadu článků z časopisů u příležitosti květnových oslav, zmínek ve výročních publikacích města nebo jeho institucí a podniků nebo zajímavých příspěvků ve vlastivědném sborníku Severní Morava. Opomenout nesmíme ani poněkud větší množství pamětnických výpovědí o osvobozování – zdá se, že tento okamžik se vryl lidem do paměti z celého půlroku obecně asi nejvíce. Mohlo to způsobit jak každoroční připomínání této události a tudíž ožívání vzpomínek, tak i řada tragických úmrtí z řad občanů města v několika dnech kolem 8. května. Nicméně díky této sumě více či méně spolehlivých informací můžeme vytvořit poměrně rozsáhlou mozaiku událostí kolem osvobozování a ještě můžeme nabourat a zpochybnit některé obecně přijímané stereotypy. Zpochybnění je ale asi největším možným úspěchem v této oblasti, jelikož verifikace takovýchto věcí je někdy prakticky nemožná.

1.

V úterý kolem čtvrté hodiny ranní²⁴⁹ (přesněji se uvádí ještě doba o půl páté²⁵⁰) německé jednotky vyhodily do vzduchu silniční most spojující město s nádražím.²⁵¹ Rána byla údajně tak silná, že se „otevírala okenní křídla“,²⁵² detonaci slyšeli lidé i v obci Jestřebí nahoře nad městem.²⁵³ Přestože byl následně most několik měsíců naprosto nesjízdný pro automobily (pro ty existovala objížďka přes řeku Sázavu po polní cestě, která trvala ještě i roku 1946²⁵⁴) a jeho ruina se skláněla nad hladinou, lidé ho obyčejně používali pro přechod řeky i v tomto stavu.²⁵⁵

²⁴⁹ Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 12.

²⁵⁰ Moravský Sever, ročník XXXIX, číslo 19, strana 2.

²⁵¹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

²⁵² Moravský Sever, ročník XXXIX, číslo 19, strana 2.

²⁵³ Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 12.

²⁵⁴ Státní okresní archiv, fond: AM Zábřeh 1945 – 1946, signatura: B – X – 9, str. 15.

²⁵⁵ Záznam rozhovoru s Annou Sonntagovou, str. 1; záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 5.

Oprava totiž poněkud trvala. Definitivní výstavbu mostu v Zábřehu přes Sázavu slibovali například zdejší komunisté ještě před volbami do okresu v roce 1946.²⁵⁶ Železniční most ve městě se podařilo zachránit zásluhou jednoho ze zábřežských občanů. Tři čtvrtě metrického centu náloží bylo přichystáno, němečtí vojáci údajně i zapálili doutnáky a utekli, ale rudolfovský občan Brauner, který zde byl „na hlídce“, dokázal hořící šňůru přetrhnout a výbuchu tak zabránit. K tomuto činu se můžeme ještě dočíst, jak byl dotyčný občan pochválen a odměněn sovětským důstojníkem, který prý jeho čin viděl. Odstřelení železničního mostu tak muselo dojít již v pozdějších hodinách, podle dostupných informací půl hodiny před vstupem prvních sovětských vojáků do Rudolfova.²⁵⁷ Šlo tedy o dobu, kdy již Němci definitivně ztratili své pozice.

Sovětské jednotky si musely vystavět přes Sázavu pro automobily a tanky most náhradní.²⁵⁸ Z německé strany ale pokus nemohl přinést nic jiného, než mírné zdržení nepřítele. Sovětské síly stály připravené k osvobození města a brzy ráno pak zahájily útok. Na Zábřeh dopadaly granáty. Ve městě byla ještě v těchto chvílích odsloužena tichá mše, po jejímž skončení se všichni přítomní odešli skrýt do sklepů a krytů.²⁵⁹ V šest hodin ráno nastoupili mladíci z Hitlerjugend k obraně výpadových silnic (tito šestnáctiletí i mladší „vojáci“ byli údajně v tuto dobu již značně opilí).²⁶⁰

Sovětská pěchota zaútočila od Leštiny kolem zábřežského nádraží směrem do centra. Německý velitel měl rozkaz zadržet Rudou armádu aspoň jeden den, a tak se jeho jednotky na dolním předměstí, kolem leštinské silnice, zuřivě bránily. Když však vyrazily ruské tanky za podpory minometů, německé oddíly i s Hitlerjugend rychle ustoupily. Zbylo po nich mnoho vojenských motorových vozidel a jeden zničený tank. Jeden oddíl se zabarikádoval v budově elektrické spínací stanice za nádražím, druhý obsadil pravý břeh řeky Sázavy. Nepočetné síly Hitlerjugend a Volkssturmu, které zůstaly ve městě na levém břehu Sázavy, se údajně po několika výstřelech rozutekly.²⁶¹ Jednotliví rudoarmějszí průzkumníci pronikli do zábřežských ulic již kolem osmé hodiny ráno. Jako průvodci s nimi postupovali někteří členové partyzánské skupiny z Hrabové.²⁶² Právě kolem osmé hodiny se sovětské vojáci objevili i před farou. Jeden z nich sestoupil do sklepa a podle zápisů ve farní kronice přítomné uklidňoval, že

²⁵⁶ Státní okresní archiv, fond: AM Zábřeh 1945 – 1946, signatura: B – X – 9, str. 6.

²⁵⁷ Moravský Sever, ročník XXXIX, číslo 19, strana 2.

²⁵⁸ Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 5.

²⁵⁹ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Neustránkováno.

²⁶⁰ GALLASOVÁ, L.: *Jak to tenkrát bylo (Osvobození města v r. 1945)*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník III, květen 1964, str. 3.

²⁶¹ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 72.

²⁶² Tamtéž, str. 72.

jsou již osvobozeni. Němci ustoupili, ale střelba neustala.²⁶³ Výpověď jedné z pamětnic nasvědčuje tomu, že sovětský postup dál do Krumpachu se již obešel bez větších problémů a proběhl velmi rychle,²⁶⁴ ale je třeba brát v potaz i informace, podle nichž němečtí vojáci v malých skupinách ustupovali městem za neustálých přestřelek právě směrem do Krumpachu a odtud pak polními cestami na západ.²⁶⁵

Německý odpor v některých jiných částech města zůstal jen u velkých plánů. Příkladem může být tehdy daleko méně zastavěná oblast města na výjezdu směrem na Šumperk. V zápisech a člancích se nic o osvobozování zřejmě nebráněných oblastí nedočteme, pamětníci však pro uvedenou čtvrť vzpomínají, že žádní němečtí obránci zde odpor nekladli a pamatují si jen rychlý sovětský vstup do města. Jedna z pamětnic vzpomíná, jak z oken domu pozorovala sovětské tanky valící se bez odporu přes pole²⁶⁶ na „Lüderitzsiedlung“²⁶⁷.

Zajímavé postřehy přináší pro tyto chvíle výpověď pamětnice Terezie – jakožto příslušnice poraženého národa se logicky musela obávat odplaty. Ráno v den osvobození vyšla i s chlapcem ven z úkrytu, v němž strávila předchozí noc. Nevybrala si sice nejpráhodnější chvíli, ale po přetřpěné noci už prý ve sklepě nedokázala vydržet. Odesla dítě domů, když náhle uslyšela divný zvuk. Vyšla ze stavení a náhle uviděla sovětského vojáka na koni, jak jede nedaleko od ní. Místo aby se rychle ukryla doma a zůstala u dítěte, zvědavost ji dohnala, aby se šla podívat kousek dál od domu na silnici vedoucí ze směru od Šumperku do centra města. Od Postřelova (obec na cestě mezi Zábřehem a Šumperkem) viděla přijíždět asi pětici sovětských vojáků na koních a spolu s nimi jako doprovod ostražitě vyhlížející pěšáky s připravenými zbraněmi po obou stranách cesty. Líza zůstala, jak vzpomíná, jako zkamenělá. Co teď? Má rychle začít utíkat? Zastřelili by ji. A co zůstat stát? To dopadne stejně. Je konec. Není už žádná šance uniknout. Takovým směrem se tehdy ubíraly její myšlenky. Výsledky zpráv z fronty a nacistická propaganda přinášely své ovoce – pomsta od sovětských nepřátel, kteří sami trpěli v předchozích letech, byla brána tak nějak jako nevyhnutelná a jistá. Vojáci se blížili a Terezie čekala, co přijde. Jezdci na koních ale projeli a vypadalo to, že ji ani neregistrují. Ostražití pěšáci si ji prý sice prohlíželi, ale patrně neměli pražádný zájem se jí zaobírat. Terezie to přičítá i skutečnosti, že u sebe neměla nic, co by jí mohli chtít vzít – zde vidíme typický pohled na sovětské vojáky, jako na někoho, kdo se dopouští vždy a za všech

²⁶³ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Nestránkováno.

²⁶⁴ Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 22.

²⁶⁵ LOLEK, Ctibor: *Kronika obětí a vítězství. Zábřeh v květnu 1945*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník XIV, č. 5, květen 1975, str. 9.

²⁶⁶ Záznam rozhovoru s Annou Sonntagovou, str. 6.

²⁶⁷ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1934 – 1943, signatura: B – X – 9, složka „1940“, str. 2.

okolností krádeží. Může jít spíše o domněnku, kterou vyvolaly dodatečně po válce historicky o sovětském loupení. Nicméně i pěšáci přešli spolu s jezdci dál do města a Terezie zůstala sama. Když se vzpamatovala, podívala se směrem k Postřelmovu, a když nikoho neviděla, rozběhla se domů. Když doma oznámila, že Sověti již vstoupili do města²⁶⁸ a že je dokonce viděla na silnici, otec jí nevěřil a pořád trval na tom, že by ji přece museli zastřelit. Nedal se přesvědčit a až když vyšli společně před dům a viděli po chvíli přijíždět do města další sovětské vojáky a prý i obrněné vozy, musel uznat, že opravdu nelhala. Osvoboditelé prošli i kolem nich a brankou vešli bez nějaké diskuse na dvůr a do domu, kde „snědli ze stolu všechny čerstvě napečené buchty“. Řízky v kachlových kamnech, jak Terezie vzpomíná, naštěstí neodhalili. Terezie ještě stačila jednoho z nich chytit za kabát a nějakým způsobem mu naznačila, že jí nenechali ani trošku jídla ze stolu. Voják vyšel ven a za chvíli dorazil s cihlou chleba. Dal jí ho a vybídl ji, aby se najedla. Vzápětí se vynořil další voják a nesl zabalená vejce. Kde to vzali, to nevěděla. Došlo jí to, až když se do domu vřítela nějaká příslušnice osvoboditelských oddílů, začala vojákům z plných plic nadávat (těžko ale říci, nakolik pamětnice ženě rozuměla a nakolik tedy jistě věděla, že jde o nadávky), zabavila si pro sebe vejce (která jí tudíž asi před chvílí vojáci vzali), rozšlehala si je lžící v talíři a pak je jen tak vypila a „se špinavou pusou vyběhla ven, vylezla na vůz a už jela dál“.²⁶⁹

Kostel sv. Bartoloměje na horním náměstí kousek do fary byl tou dobou zamčený. Kostelník Majstršín již od pěti hodin ráno čekal uvnitř připravený bránit případnému rabování. Jak sám přiznal, víru bral již tehdy velmi vážně a nyní byl skutečně připravený skutečně zasáhnout proti těm, kdo by mohli chtít zneužít chaotických chvil k sebeobohacení se (a takoví byli) i na svaté půdě. Když do chrámu prolétly okny kulky, dostal strach a došlo mu, v jak nebezpečné situaci se nachází. Pak k němu dolehlo volání, aby vyvěsil prapor. Nevěděl ale jaký – zda bílý na znamení kapitulace, nebo vlajku s československými barvami. Hlasy venku volaly, že má vyvěsit státní vlajku.²⁷⁰

Vyšel ven ke kostelní věži – měla prý sto schodů a on ji vycházel každý den i čtyřikrát – a tam už stáli první sovětské vojáky. Malá skupinka. Tak čtyři, pět mužů. Kostelník uměl něco málo rusky, a tak se snažil osvoboditele přivítat. „*Zdrástvujtě, taváryši*“, pronesl prý. S prvním vojákem se objali, druhý ho podle jeho slov okradl.

²⁶⁸ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 1.

²⁶⁹ Tamtéž, str. 10.

²⁷⁰ Vyvěšení československého praporu na věži kostela je skutečně dosvědčené i literaturou (LOLEK, Ctibor: *Kronika obětí a vítězství. Zábřeh v květnu 1945*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník XIV, č. 5, květen 1975, str. 9).

„*Časy más?*“ Rozradostnělý Čech sáhl do kapsy a vytáhl hodinky – voják je vzal, strčil do kapsy a „bylo ticho po pěšině“. Kostelník šel tedy vyvěsit raději prapor. Po městě se ještě, jak vzpomíná, sporadicky ozývala střelba. Napadlo ho v takovou slavnou chvíli rozezvonit chrámové zvony – začal zvonit umíráček Hitlerovi. Najednou se vyděsil. V koutku věže spal schoulený sovětský voják s výraznými mongoloidními rysy ověšený granáty. Jak začaly zvonit zvony, voják se probral a kostelník střelbitě vykřikl: „*Hitler kaput.*“

Voják zřejmě pochopil. Po zbytek dne pak kostelník zůstal a hlídal chrám proti případnému rabování.²⁷¹

2.

Sovětské jednotky již pronikaly centrem města, ale partyzáni Zábřeh neustále ostřelovali, jelikož netušili, že německé jednotky již z většiny města ustoupili. Za této situace byla z města do lesů na Račici vyslána spojka, která měla partyzány upozornit na změnu situace. Ukázalo se ale, že i v poslední chvíli a hlavně během ústupu skutečně posledních německých vojenských sledů může ještě dojít k tragickým událostem. V Růžovém údolí, kudy vedla jedna z ústupových cest do Čech pro německé vojenské jednotky, můžeme dodnes spatřit neokázalý pomník dvěma padlým Čechům (Ladislavovi Kolčavovi a Jaroslavu Pavelkovi) a jednomu Polákovi (Janu Kysialovi), kteří zde byli ustupujícími nacisty popraveni v den osvobození.²⁷² Nejmladší z trojice, ještě ani ne sedmnáctiletý Ladislav Kolčava, se pravděpodobně jako pomocník partyzánského hnutí podílel za války na dovozu jídla, oblečení a součástek do lesů. V ono osudové ráno byl ještě s Pavelkou, který měl k cestě prý i soukromé důvody (šel údajně přes pole vyzvednout od jisté rodiny koně), a s polským nuceně nasazeným Kysialou (který ale z práce zběhl) vyslán z města do lesů na Račici, aby partyzánům oznámili, že ve městě jsou již Rusové – partyzáni totiž, jak bylo řečeno, neustále ostřelovali město, ve kterém již nebyly téměř žádné německé jednotky. V polích se ale všichni tři dostali do zajetí. Následující události sice končí stejně, tedy popravou, ale jejich průběh má několik verzí. Podle první, nejstručnější verze, se muži ukrývali ve sklepě hospody

²⁷¹ Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 4.

²⁷² Záznam rozhovoru s anonymními svědkyněmi č. 2 a 3, str. 2.

u křižovatky v Růžovém údolí a byli prý nějakou náhodou nalezeni ustupujícími vojáky a následně zastřeleni. Podle druhé verze byli chyceni všichni tři muži v polích pod Račicí příslušníky SS (poslední ustupující německá vojenská kolona prý byla tzv. „Strafkolona“ a tvořili ji právě muži od SS), kteří následně zajatce zastřelili. Ovšem konec této verze příběhu - Pavelka a Kysiala prý byli zastřeleni zezadu, ale Ladislav, který byl zastřelen „jako partyzán zepředu“ a přesto nebyl ranou usmrcen, spadl na zem a snažil se vstát nebo se odplazit, načež přišel kdosi hodnostně „vyšší“, obrátil ho a střelil mu do hlavy ještě tři rány z revolveru²⁷³ - vrhá na celý příběh stín nedůvěryhodnosti a zřejmě smyšlenosti. Podle oficiálních informací pak byli tito tři zajati v ranních hodinách při cestě do štábu partyzánské jednotky blíže neurčeným německým kulometným družstvem (jinde se uvádí, že šlo prostě o zadní německou patrolu²⁷⁴), přivázáni v místech dnešního památníku ke stromům a následně zastřeleni²⁷⁵ na rozkaz velitele, k němuž byla trojice do Růžového údolí dopravena (podle jednoho pamětníka se můžeme dozvědět i takové neskutečné podrobnosti, že byli zastřeleni „posledním z nich“²⁷⁶). Nikde se naopak většinou neuvádí, že němečtí vojáci našli u této trojice starý revolver a loveckou brokovnici²⁷⁷ – i to mohlo sehrát důležitou roli. Jak je patrné z druhé verze, která pochází od příbuzných Ladislava Kolčavy, řada partyzánských „osudů“ může být výplodem tradovaných příběhů a snahy o ještě větší „zhrdinštění“ hrdinů. Výsledkem pak může být třeba uvedený příběh, který zaráží až překvapivou detailností a „náhodnou shodou okolností“, která vrhne největší slávu na rodinného příslušníka či dobrého známého. Na druhé straně, ať se věci měly jakkoli, jde o exemplární příklad toho, jak nevyzpytatelná a nebezpečná situace ve městě a v jeho okolí vládla během osvobozování.

Mezi devátou a desátou hodinou dopolední již pochodovala zábřežská partyzánská skupina²⁷⁸ v čele s Františkem Gieselem na náměstí, kde byla uvítána před budovou bývalého landrátu na „Hitlerplatz“²⁷⁹ předsedou revolučního národního výboru a národním socialistou²⁸⁰ Františkem Sedlákem²⁸¹ i jednotlivými členy.²⁸² Přišla do města údajně po vyvěšení bílého

²⁷³ Záznam rozhovoru s anonymními svědkyněmi č. 2 a 3, str. 2.

²⁷⁴ LOLEK, Ctibor: *Kronika obětí a vítězství. Zábřeh v květnu 1945*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník XIV, č. 5, květen 1975, str. 9.

²⁷⁵ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Šumperk, 1986, str. 128; SPURNÝ, F.: *Krajem nepokořených – po stopách utrpení a odboje*. OV ČSPB Šumperk, 1984, str. 1.

²⁷⁶ Rozhovor s anonymním svědkem č. 4. Dosud nepřepsáno.

²⁷⁷ LOLEK, C.: *Jak to tenkrát bylo (Zábřeh v květnu 1945)*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník XXIX, květen 1990, str. 5.

²⁷⁸ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

²⁷⁹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1934 – 1943, signatura: B – X – 9, složka „1940“, str. 7.

²⁸⁰ Státní okresní archiv, fond: AM Zábřeh 1945 – 1946, signatura: B – X – 9, str. 5.

²⁸¹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 1.

praporu,²⁸³ což ovšem neodpovídá kostelníkově vyprávění – ve své výpovědi zcela sám od sebe vzpomínal, jak během osvobození nevěděl, jaký prapor má vyvěsit a jak nakonec místo bílého praporu vyvěsil prapor československý. Jisté tedy je jen to, že vyvěšení praporu byl signál smluvený s revolučním Národním výborem, na který čekali partyzáni v lesích severně od města, kde napadali ustupující německé kolony²⁸⁴ a zajišťovali výpadové polní a lesní cesty.²⁸⁵ Na německých domech byly vyvěšeny bílé prapory na znamení kapitulace,²⁸⁶ ale na spodní části města se i přes německý ústup stále bojovalo - ozývala se střelba z pušek a rachot kulometů. V této stále ještě nezajištěné oblasti se nacházely hned tři pro město velmi důležité objekty - nádraží, spínací stanice a již dříve zmíněné skladiště pohonných hmot.²⁸⁷ Německé vojenské síly se sice stáhly jednak směrem do Čech, jednak na silnici k obci Pobučí, ale z druhého zmíněného směru se jistá německá jednotka ještě pokusila o návrat do města s cílem zničit spínací stanici v Rájčecku.²⁸⁸ Partyzáni, kteří již slavili osvobození u bývalého landrátu, se proto rozdělili do dvou skupin, spojili se se sovětskými vojáky a první partyzánská skupina pod vedením Aloise Leitnera (ze sovětské strany podpořená kulometným družstvem (jinde se zase sovětské kulometné družstvo nezmiňuje a namísto toho se zase mluví o 17 uprchlých ruských zajatcích²⁸⁹) a doplněná dalšími dobrovolníky z řad občanů²⁹⁰) obsadila nádraží a postupovala na spínací stanici, kterou prý Němci (údajně šlo o oddíl SS²⁹¹) „zuřivě bránili“. Ne všechny interpretace se na tuto akci ale dívají skutečně jako na „zuřivý boj“.²⁹² Druhá partyzánská skupina pod vedením Františka Giesela obsadila skladiště benzínu, továrnu Skrat a přilehlé obytné budovy (a také ona dorazila ke spínací stanici a zapojila se do boje²⁹³). Němci ve spínací stanici, proti které zaútočili partyzáni s posilami rychlým a

²⁸² Moravský Sever, ročník XL, číslo 5, strana 1.

²⁸³ V této souvislosti nesedí, proč musela být z města vyslána k partyzánům trojice Kolčava, Kisiala a Pavelka a nebyl rovnou vyvěšen bílý prapor. Podstatné tedy zřejmě je, kdo tehdy onu trojici vyslal a zda ji vůbec někdo vyslal.

²⁸⁴ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 72.

²⁸⁵ Tamtéž, str. 72.

²⁸⁶ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

²⁸⁷ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 72.

²⁸⁸ GALLASOVÁ, L.: *Několik vzpomínek z let 1945 - 1948 na Zábřežsku*. In: Severní Morava. Sv. 10. Šumperk 1964, str. 11.

²⁸⁹ Moravský Sever, ročník XL, číslo 5, strana 1.

²⁹⁰ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 72.

²⁹¹ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 136.

²⁹² Záznam rozhovoru s Jaroslavem Tannertem, str. 20.

²⁹³ Tamtéž, str. 20; Moravský Sever, ročník XL, číslo 5, strana 1.

překvapivým čelním a bočním útokem,²⁹⁴ viděli, že jejich pozice je neudržitelná a vyklidili stanici, aniž měli čas ji vážněji poškodit.²⁹⁵ Padlí a ranění byli jak na straně německé, tak na straně osvobozující – zde bylo několik zraněných a jeden padlý z řad sovětských vojáků (byl pohřben na hřbitově v Ráječku).²⁹⁶ Převzetí spínací stanice znamenalo i konec nebezpečí výbuchu blízkého skladiště sudů s benzínem ve Vrbí. Němci ustupovali přes trat²⁹⁷ k vesnici Rájec, kde s pomocí silné skupiny německé obrany s několika tanky zastavili minometnou a kulometnou palbou další postup Rudé armády a partyzánů. Boj zde pak trval ještě celý zbytek dne²⁹⁸ i v noci.²⁹⁹ Mimoto bylo město do večera ještě ostřelováno děly od Skaličky³⁰⁰, přičemž existovaly i zvěsti, že Němci nasadili k ostřelování ze Skaličky i jeden nebo dva tanky. V tomto případě jde ale o nespolehlivý výsledek reflexe šířených zpráv a nikoli o osobní zkušenosti svědků.³⁰¹ Rozhodně ale nelze mluvit o nějakém ostřelování přímo ze Skaličky, jelikož německé jednotky se již ze Skaličky stáhly a pouze se v časných ranních hodinách za pomoci pěchoty pokusily odporovat rozvinutím rojnice po obou stranách silnice nad obecním hřbitovem. Po krátkém odporu však rychle ustoupily k lesu směrem na Jestřebí. Z řad německé armády byli v katastru obce Skalička v průběhu ranní srážky nad hřbitovem usmrceni tři vojáci. Byli pohřbeni na obecním hřbitově. Na sovětské straně padl při této bojové akci pouze jeden voják. Ten byl původně rovněž pochován na obecním hřbitově, ale po exhumaci provedené v roce 1947 byl převezen do společného hrobu v Olomouci. První sovětští vojáci – nejprve hlídky – se pak do Skaličky dostali od Rudolfova taktéž v ranních hodinách. Od místních občanů zjišťovali, kde jsou „Germánci“, a byli doprovazeni až do obce. Nato se rozvěděcí vrátili napříč po mezích k silnici a směrem k Ráječku. Kolem osmé hodiny ranní již očekávala pod zámeckým parkem sovětskou armádu početná skupina lidí se státní vlajkou v čele s několika ženami v národních krojích a přivítala první po silnici zesponu k nim přišedší průzkumnou jednotku asi třiceti sovětských vojáků. Doprovodili je do středu

²⁹⁴ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 136.

²⁹⁵ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

²⁹⁶ Moravský Sever, ročník XL, číslo 5, strana 1.

²⁹⁷ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 136.

²⁹⁸ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

²⁹⁹ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk, 1975, str. 72.

³⁰⁰ Tamtéž, str. 72.

³⁰¹ Záznam rozhovoru s anonymními svědkyněmi č. 2 a 3, str. 2.

obce k obecnímu domu a „tam si naše děvčata za doprovodu tahací harmoniky (...) po dlouhé přestávce zase jednou s vojíny osvobodivší nás armády chutě zatančila.“³⁰²

V noci po osvobození pomalu odcházela fronta dál směrem do Čech. Den osvobození si ve městě vybral své mrtvé i mnoho zraněných. Z civilistů, o kterých se ví, utrpěli 3 muži poranění v důsledku střelby a 3 muži a 4 ženy od střepin granátů.³⁰³ Co se padlých občanů týče, z celkového počtu uváděných 28 obětí za celou dobu okupace minimálně 7 zemřelo právě v neklidné době kolem osvobození (jeden z nich dokonce na barikádách³⁰⁴ v Praze 1945³⁰⁵ a další u Kojetína³⁰⁶) a 4 občané zemřeli po osvobození předčasně následkem útrap prožitých v koncentračním táboře.³⁰⁷

Z řad sovětských jednotek jsou zaznamenáni tři zranění vojáci – polský voják Metvijevič byl zraněn šrapnelem, ruský voják Ivanovič utrpěl mnohonásobné tržné rány od střepin granátu a ruský voják Porada utrpěl průstřel stehna a střepina granátu mu pronikla do ústní dutiny, kde mu způsobila zranění.³⁰⁸ Pravděpodobně v bojích o Zábřeh padl v noci z osmého na devátého května důstojník ze štábu Rudé armády Tohorev Fedor Ustinovič (1908 – 1945), který byl prozatímně pohřben ve farské zahradě. Později byl na rozkaz vlády ČSR exhumován a odvezen s jinými padlými rudoarmějci do společného hrobu hrdinů v Olomouci. Zpráva štábu Rudé armády neuvádí žádné bližší okolnosti smrti. Dozvídáme se jen, že toho dne dostal od velitelství bojový úkol, který statečně splnil a o v noci padl ve městě „smrtí chrabrých hrdinů“.³⁰⁹ Jinak nikde v kronikách ani přiložených materiálech žádné údaje ohledně počtu sovětských vojáků padlých v bojích o město nenajdeme. Mimo Ustinoviče padlo v bojích o město dalších 19 sovětských vojáků a smrtelně byl zraněn i jeden sovětský příslušník partyzánské zábřežské skupiny.³¹⁰

Renomé zábřežské partyzánské skupiny a její vliv byl skutečně vysoký – dosvědčuje to i mínění některých pamětníků, že město osvobodili sami partyzáni prakticky bez pomoci

³⁰² Státní okresní archiv Šumperk. Pamětní kniha obce Skaličky. Nestránkováno.

³⁰³ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 – 1948 (Libuše Gallasová), signatura: B – X – 9, složka chorobopisů.

³⁰⁴ ZITA, F. a kol.: *Památník vydaný k oslavám 75. výročí založení gymnasia v Zábřeze*. Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod 15, Šumperk. Zábřeh 1971, str. 100.

³⁰⁵ Pamětní deska obětem 2. světové války v Zábřehu.

³⁰⁶ Tamtéž.

³⁰⁷ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 138.

³⁰⁸ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 – 1948 (Libuše Gallasová), signatura: B – X – 9, složka chorobopisů.

³⁰⁹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945-1946, signatura: B – X – 9, příloha.

³¹⁰ *Osvobození Zábřeha v roce 1945*. Vlastivědné zajímavosti. Č. 173. Šumperk 1980. Nestránkováno.

sovětských jednotek.³¹¹ Jsou ale i tací, kteří neopomenou s úsměškem poznamenat, že nejprve Zábřehem prošli Rusové a pak teprve se vyrojili partyzáni a začali dělat „pořádek“.³¹²

S osvobozením přišlo i sčítání škod na majetku. Velmi podrobně máme vylíčen stav školy v Skaličce: „Omítka školy opadávala, okna shnilá a vybitá, střecha děravá, vnitřek demolován, školní nábytek roztahán po obci. Vědomosti dětí velmi, velmi skromné. Chování tomu všemu úměrné.“³¹³ Zároveň se ztratila i řada úředních dokumentů. Tak se po převratu ztratily například doklady o německé mateřské škole v Skaličce³¹⁴ nebo řada materiálů německé hospodářské školy, která jinak žádné poškození během osvobozovacích bojů neutrpěla.³¹⁵ V žalostném stavu bylo zábřežské gymnázium³¹⁶ - tělocvična koncem války sloužila jako přechodná ubytovna pro uprchlíky. Teprve vyčištění a dezinfekce dovolily její využívání.³¹⁷ Chyběly lavice, vodovody a záchody byly zničené, sto čtyřicet okenních tabulí rozbil výbuch tanku před budovou. Po velikém úsilí sehnaly se lavice do čtyř tříd. Profesorská knihovna (přes sedm tisíc svazků) zmizela z velké části, žakovská knihovna zmizela úplně. Ztratily se i hudební nástroje a notový materiál bývalého studentského orchestru. Archív a úřední knihy (katalogy) byly zachráněny tím, že byly zavčas odstěhovány do Litovle. Sbírky přírodovědné, fyzikální a chemické se většinou zachovaly, ale zmizely z nich cenné předměty, jako mikroskopy, dalekohledy apod.³¹⁸ Jako noclehárna pro vystěhovalce, kteří ve velkých kolonách projížděli městem, byla koncem války používána také Sokolovna. Její prostory včetně hlediště německého kina byly po osvobození zdemolované (strojové vybavení kina (zčásti Němci zlepšené) zůstalo v pořádku). Podobný osud potkal v posledních týdnech i jiné veřejné budovy.³¹⁹ Budova II. obecné školy v Krumpachu byla ušetřena díky faktu, že zde

³¹¹ Záznam rozhovoru s anonymními svědkyněmi č. 2 a 3, str. 5.

³¹² Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 3.

³¹³ Státní okresní archiv Šumperk. Pamětní kniha obce Skaličky. Koncept pro pamětní knihu obce Skalička, str. 8.

³¹⁴ Tamtéž, str. 7.

³¹⁵ HERMAN, J., LOLEK, C., MAISTRYSZINOVÁ, M.: *50 let zemědělského školství v Zábřehu na Moravě*. Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod 15, Šumperk. Zábřeh, 1977, str. 12.

³¹⁶ ZITA, F. a kol.: *Památník vydaný k oslavám 75. výročí založení gymnasia v Zábřeze*. Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod 15, Šumperk. Zábřeh 1971, str. 21.

³¹⁷ Tamtéž, str. 91.

³¹⁸ Tamtéž, str. 21.

³¹⁹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond MNV Zábřeh (1949 – 1958). Neustránkováno.

sídlil zdravotní úřad, který nechal opravit její zpustošený vnitřek a zřídil zde infekční nemocnici.³²⁰ Během osvobozování vypuklo ve městě v důsledku přestřelek (a všechny údajně nějak zapálili „nacisté“³²¹) několik požárů (v Lebenově ulici či na ulici Boženy Němcové) a několik domů bylo boji poškozeno.³²²

3.

Středa devátého května přinesla většině obyvatelstva první den ve svobodném městě a ve svobodné zemi. Některým ale nebylo dopřáno vychutnat si první doušky svobody s patřičnou radostí.

Kolčavovi měli toho dne nemilou návštěvu. Jeden známý jim přišel oznámit, že jejich syn Ladislav – člen tragicky zahynuvší spojky vyslané minulého dne do partyzánského štábu – je po smrti a že leží nedaleké v pivonínské kapli. Sám byl ve městě vyřizovat pohřeb svého otce, který rovněž tragicky zahynul, když se snažil bránit dceru před neznámými násilníky. Pro Kolčavovy to byl obrovský šok. Dozvídali se jen zprávy, že jejich syn bojuje u spínací stanice nebo zase že ještě odjel někam se sovětskými vojáky. Z vyprávění vyplynulo, že se s tímto jednáním partyzánů – bez ohledu na to, zda úmyslně lhali, nebo zda tyto zprávy přebrali a sami jim věřili – rodina nevyrovnala. Nebyli jediní, komu partyzáni z nějakého důvodu neřekli, co se stalo skutečně s některými jejich spolubojovníky.³²³ Kolčavovi si vypůjčili vůz a vydali se do Pivonína. Po cestě přes Račici do Růžového údolí spatřili výsledek partyzánských přepadů ustupujících německých kolon – mrtví němečtí vojáci i se svými automobily tu připomínali, že ztráty měly obě bojující strany. Pohled, na který se těžko zapomíná. Dva z vojáků, kteří ještě seděli na sedadlech auta s prostřelenou hlavou, jiný ležel v zatáčce za barelem...³²⁴

K Anežce Hrochové dorazil ve středu jistý známý a vyřizoval jí zprávu, že u Ráječku se stalo nějaké neštěstí a že Ferdinand má být údajně postřelený. O žádném úmrtí nepadlo ani slovo.

³²⁰ ČERNÝ, V. a kol.: *100 let základní devítileté školy v Zábřeze – Krumpachu (1872 – 1972)*. Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod 15, Šumperk, str. 7.

³²¹ GALLASOVÁ, L.: *Jak to tenkrát bylo (Osvobozování města v r. 1945)*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník III, květen 1964, str. 3.

³²² Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*. Nestránkováno.

³²³ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 2 a 3, str. 3.

³²⁴ Tamtéž, str. 1.

Jít z Jestřebí do Zábřehu přes všudypřítomné sovětské vojáky se jí zrovna nechtělo. Bála se – navíc musela jít i s dítětem.³²⁵ Nakonec se vydala na cestu za doprovodu Ferdinandovy matky.³²⁶ Všude byl klid, nikde žádné viditelné stopy po bojích, žádná opuštěná technika.³²⁷ Cestou míjely kolonu Rudé armády. Sovětský voják na koni je zastavil a začal zjišťovat, kam mají namířeno. Matka se ujala „řeči“ a za pomoci posunků se snažila vysvětlit, v jaké situaci se nacházejí.

„Její muž partyzán. Němci – Germánci – puf, puf...“

Voják zřejmě pochopil základní myšlenku a už je dál neobtěžoval. Jen u nich počkal, dokud neprošla celá kolona a pak ujížděl svojí cestou.³²⁸ Následovalo kruté zjištění, že Ferdinand je už dávno mrtvý. Anežka nechápala, proč jí nikdo z partyzánů neřekl pravdu.³²⁹ Přitom předchozího dne, v úterý, Ferdinandovi přátelé z odboje Anežku letmo navštívili, a ačkoli, jak tvrdí, slyšela, že se před domem dohadují, zda jí o něčem řeknou nebo neřeknou, vůbec nic jí neprozradili a zase odešli. Dokonce se jí ještě zeptali, zda už se manžel vrátil domů.³³⁰ Nevděk partyzánů byl o to větší, že rodině nikdy ani nevrátili Ferdovy věci, uschované v úkrytu nedaleko nádraží u Sázavy. Ne, že by byl jejich význam pro vdovu nějak velký, ale v konečném důsledku se jasně ukázalo, jak rychle někteří lidé umějí zapomínat.³³¹ Celkem zaplatilo události u nádraží životem ještě více obyvatel. Při pokusu odnést od nádraží na ráječský hřbitov mrtvoly obou mužů zastřelených ještě před osvobozením byl následujícího dne zastřelen německými vojáky ještě Zdeněk Ryšavý.³³² Jistý Pěníčka při tomto pokusu utrpěl průstřel nohy a musel se léčit v nemocnici, ostatní se stačili včas schovat. To všechno se stalo ještě v úterý 8. května ráno.³³³

³²⁵ Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 10.

³²⁶ Tamtéž, str. 21.

³²⁷ Tamtéž, str. 22.

³²⁸ Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 21.

³²⁹ Tamtéž, str. 10.

³³⁰ Tamtéž, str. 10.

³³¹ Tamtéž, str. 10.

³³² *Poděkování*. In.: Moravský Sever, ročník XXXIX, číslo 7, str. 3.

³³³ Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 12.

KNIHA DRUHÁ

ZÁBŘEH

Kapitola první

„Pořádek“

Události prvních dnů, resp. týdnů po osvobození máme popsány velmi podrobně. Kroniky města či jejich koncepty a přípravné materiály, které nikdy nebyly do typické kroniky přetransformovány, články v časopisech, sbornících, nevelké množství archivních materiálů – to vše nám ukazuje slavné okamžiky města a nastolení nových poměrů. Na druhou stranu, přebytek informací v sobě ukrývá mnohé nesrovnalosti, zvláště jedná-li se o popis stejné informace s rozdílnou dobou vzniku a rozdílnými autory. Lze pozorovat, jak se pohledy na zdánlivě banální věci mohou měnit, zvláště zapojíme-li do kontextu ještě informace z pamětnických výpovědí, byť je jejich hodnověrnost někdy diskutabilní a občas je lze dokonce označit za nehodnověrné. Uvedu zde několik témat, jejichž stereotypní chápání je dle mého soudu nutné alespoň narušit – namátkou lze uvést problematiku činnosti Revoluční gardy či zpráv o německých sebevraždách.

1.

Okupace byla pryč, ale nikoli sudetoněmečtí spoluobčané. Není známo, kolik Němců uteklo z města ještě před osvobozením, ale po zvážení poválečného stavu obyvatelstva by se dalo uvažovat přibližně o 500 německých občanech. Dalších asi 2 500 z nich v brzké době čekal odsun.³³⁴ Vystal problém, co si s nimi zatím počít. Ti, kdo se chopili ve městě moci, se museli k této otázce vyjádřit a začít ji řešit, než ji za ně vyřeší obyvatelstvo samo. Revoluční Národní výbor se rozhodl nasadit všechny schopné Němce na odklizovací práce.³³⁵ Přihlásit se museli všichni vyjma mrzáků, těhotných žen a matek s dětmi do šesti let.³³⁶ Pracovní doba byla dvanáct hodin.³³⁷ Později pro ně byly stanoveny vycházkové hodiny a bylo nařízeno, aby nosili na rukávech pásky s písmenem „N“.³³⁸

³³⁴ Státní okresní archiv, fond: AM Zábřeh 1945 – 1946, signatura: B – X – 9, str. 15.

³³⁵ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 2.

³³⁶ Tamtéž, str. 3.

³³⁷ Tamtéž, str. 3.

³³⁸ Tamtéž, str. 11.

Do zábřežských kasáren byli přivezeni první nacističtí funkcionáři z okolí.³³⁹ Podle později zveřejňovaných rozsudků lidového soudu v Olomouci nad některými zábřežskými občany můžeme vidět tvrdost, s jakou se vůči nim postupovalo. Za činovnictví v NSDAP odsouzení dostávali pětiletý těžký žalář,³⁴⁰ pokud se k tomu přidalo členství v SA nebo SS, byl trest jednou tak dlouhý.³⁴¹ U dosvědčené perzekuce českého obyvatelstva a nepřátel režimu se tresty šplhaly mnohem výše.³⁴² Pokud byli dopadeni pracovníci gestapa, které mělo služebnu v zábřežských³⁴³ kasárnách,³⁴⁴ můžeme se setkat i s trestem smrti.³⁴⁵ Celkem zůstalo nakonec ve věznicích 379 osob z okresu Zábřeh.³⁴⁶

Je smutné vidět, s jakou vervou se pustili někteří obyvatelé po osvobození do osočování odbojářů, kteří byli násilím donuceni během okupace nějakým způsobem spolupracovat s okupanty. Dokonce se dá říci, že stíhání takto provinilých funkcionářů ilegální organizace byla věnována větší pozornost, než stíhání ostatních kolaborantů a nacistů. Ilegální organizace se po válce rozdělila na Svaz osvobozených politických vězňů a Svaz partyzánů. Okresní výbory obou organizací se nacházely ve městě. Došlo k částečnému rozkolu, protože názory na vinu zdejších partyzánských předáků, kteří byli donuceni ke kolaboraci (Karla Holouše, Kadečku a Tannerta), se různily. Zatímco SOPV protestoval proti jejich obvinění a prokázal, že všichni tři jednali a mluvili pod krutým nátlakem gestapa, členové Svazu partyzánů byli odlišného mínění a prohlašovali, že se tito dopustili zrady. Obě organizace však společně organizovaly zajišťování bezpečnosti, měly své členy v obou NV a účastnily se i příprav na odsun Němců.³⁴⁷

Odsun se neměl týkat těch německých občanů, kteří mohli prokázat své antifašistické chování za války. V případě posuzování smíšených manželství bylo doporučeno postupovat zvlášť obezřetně.³⁴⁸ Podle oficiálního tvrzení bylo s Němci, kteří se zapojili do procesu obnovy (samozřejmě kromě prokazatelně provinilých nacistů, kteří byli nejprve umístěni do sběrných

³³⁹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 2.

³⁴⁰ „Lidové soudy soudí spravedlivě. Doživotní žalář i osvobození v Olomouci“. Osvobozený našinec, ročník 79, číslo 43. Nestránkováno.

³⁴¹ „SS a SA před lidovým soudem“. Osvobozený našinec, ročník 79, číslo 58. Nestránkováno.

³⁴² „Přísné tresty nacistům“. Osvobozený našinec, ročník 79, číslo 36. Nestránkováno.

³⁴³ ČERNÝ, V.: Protipartyzánské operace na Moravě v letech 1944 – 1945. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno. Brno 2006, str. 66.

³⁴⁴ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 82.

³⁴⁵ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 10.

³⁴⁶ Tamtéž, str. 17.

³⁴⁷ Tamtéž, str. 10.

³⁴⁸ Tamtéž. 3.

táborů, aby byli později „spravedlivě potrestáni“), zacházeno „slušně“ a byly jim přidělovány potraviny. V té souvislosti kronika zmiňuje slova politického pracovníka ze štábu majora Gernova – velitele města Zábřeh po osvobození³⁴⁹ -, který prý často upozorňoval na nutnost jednat s lidmi slušně: „*My přece nejsme Germanci, my nejsme nacisté, my sovětské lidi vychováváme i Němce!*“. Zároveň kronika přiznává i některé excesy a ostré zákroky proti „fašistům“ (a to i včetně zastřelení). Co se týče sovětských vojáků, pokud našli v některém domě uniformu SS nebo zbraně po vydání rozkazu k jejich odevzdání, dokázali být nemilosrdní.³⁵⁰

V oněch pohnutých dnech si z různých důvodů dobrovolně vzala život řada lidí. Například ředitel pojišťovny³⁵¹ Schwank zastřelil sebe, svoji ženu i dvě děti ještě před příchodem Rudé armády. Východisko z nastalé situace našli v sebevraždě i účetní Hans Hauk s manželkou a synem, obchodník s textilním zbožím Adolf Rieger (ten se oběsil a zanechal po sobě ženu a čtyři děti), řezník Kurt Ilgner (ten zapálil dům, který se však podařilo relativně zachránit, a oběsil se), poštovní podúředník ve výslužbě Jan Švub s manželkou a dcerou, manželka městského úředníka Anna Hejsková, manželka řezníka Josefa Krusche Berta Kruschova, tovární mistr z firmy Brass Augustin Knapp, městský zaměstnanec (za doby okupace) Winzenz Wachutka, švadlena Zenzigrová či školák Alfred Bayer, kterému matka podala jed, který poté sama pozřela. Chlapec zemřel, ale matka pokus o sebevraždu přežila. Vcelku extrémním případem byla sebevražda jistého Hackenbergera, který nejprve vyvraždil sedm členů své rodiny, poté zapálil svůj dům a oběsil se na zahradě. Nezapomeňme, že výčet zahrnuje jen sebevraždy známé a přiznané.³⁵² Někteří členové rodin pokus o sebevraždu přežili. V takových případech pak byly podle jedné verze děti převáženy do městské nemocnice, kde bylo poskytnuto nezbytné ošetření i přeživším dospělým, kteří pak ale byli odesláni okamžitě zase domů.³⁵³ Podle druhé verze zase nemocnice sice Němce přijímala, ale nikoli sebevrahy.³⁵⁴

Nejasná je smrt téměř jedenapadesátiletého policejního úředníka Königa, který údajně „při zatčení „požil neznámého jedu“ a při převozu do Zábřehu zemřel“. Taková je alespoň verze v

³⁴⁹ HUBÁLEK, J.: *Vám poděkování a lásku. K osvobození Zábřeha dne 8. května 1945*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník I, květen 1962, str. 2. Zde se ovšem uvádí na rozdíl od všech kronik poněkud jiné majorovo jméno – Gorodov.

³⁵⁰ Tamtéž, str. 4.

³⁵¹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945-1946, signatura: B – X – 9, příloha.

³⁵² Tamtéž, příloha.

³⁵³ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 4.

³⁵⁴ Tamtéž, str. 3.

seznamu sebevrahů, který pravděpodobně „stvořil“ někdo jiný, než kronikářka, která sepsovala události prvních poválečných let.³⁵⁵ I celková podrobnost seznamu dává tušit, že byl sepsán rozhodně dříve než zmíněná kronika, která je podle způsobu kronikářčina vyjadřování dopisována zpětně. Místy se dokonce zdá, že nacházíme konotace k době po únoru 1948. V kronice již pisatelka, významná členka zábřežské odbojové skupiny, připouští možnost, že bývalý člen městských policejních sil Schutzpolizei (Schupo) König byl možná během květnových dnů zabit, jelikož právě on byl nejlépe informován o kolaborantech a udavačích doby okupace.³⁵⁶ I přesto, že Königova smrt zůstane asi navždy nevyřešena, nemohu nezmínit, že mezi svědky bylo vzpomenu na prosakující zvěst o „utlučení Königa“ konfidenty, o nichž měl právě on vynikající přehled.³⁵⁷ Podle poválečných zápisů vrchní strážmistr „proslul zuřivým pronásledováním Čechů.“³⁵⁸ To sice nelze posoudit objektivně, ale rozhodně se asi nejednalo o sadistického kariéristu ve službách četnictva (nebyl ani členem NSDAP³⁵⁹). Jak vyplývá z dochovaných osobních spisů, byl König, účastník první světové války a držitel několika vyznamenání, spíše disciplinovaný a oddaný služebníkem státu, který zřejmě mohl stejnou oddanost vyžadovat i od obyvatel svého četnického působiště.³⁶⁰

Kromě všech těchto jmenovaných v Zábřehu spáchalo sebevraždu a bylo zde pochováno i několik občanů jiných měst – jeden neznámý muž a dvě ženy (Amalie Pilc s dcerou (z Opavy) a hostinská Dvořáková z Vlachova). Jak vyplývá ze záznamů, nejčastěji se tyto lidé v případě hromadných sebevražd uchýlovali k požití jedu a u jedinců pak jednoznačně převažovala sebevražda oběšením.³⁶¹ Zajímavé je, že seznam sebevražd Němců s tak vyčerpávajícími informacemi (zahrnuje i osoby, které nebyly občany města) „zapomněl“ na záhadnou smrt rodiny Eshingerovy, která měla spáchat podle šířených zpráv během osvobození také sebevraždu. Eshinger byl majitel obchodu s potravinami a kromě něho zemřela ještě jeho žena, matka a dcera. Oba dva synové byli na frontě³⁶² - těžko říci, zda na konci války ještě oba žili. Bývalá spolužačka jejich sestry zpětně vzpomínala, že kdyby spáchal sebevraždu jen jejich otec, tak by to pochopila (i když i tak nevěděla o žádném důvodu, který by ho k tomu vedl), ale je zvláštní, že by spáchala sebevraždu celá rodina. Sousedí, kteří bydleli vedle

³⁵⁵ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945-1946, signatura: B – X – 9, příloha.

³⁵⁶ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 10.

³⁵⁷ Záznam rozhovoru s Jaroslavem Tannertem, str. 15.

³⁵⁸ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1934 – 1943, signatura: B – X – 9, složka „1940“, str. 1.

³⁵⁹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: Německé četnické hejtmanství v Zábřehu. Osobní spisy četníků z obvodu hejtmanství Zábřeh, karton č. 1, „*Personalbogen des König Josef*“.

³⁶⁰ Tamtéž.

³⁶¹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945-1946, signatura: B – X – 9, příloha.

³⁶² Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 17.

„vily“, prý později tvrdili, že nešlo o sebevraždu, ale o vraždu spáchanou sovětskými vojáky.³⁶³ Za těchto okolností nelze věřit žádné verzi, ale je pravda, že vynechání tak početné rodiny z oficiálního seznamu je podivné a může zavánět snahou o její „vymazání z paměti“ v zájmu dobré pověsti osvoboditelů. Pokud budeme počítat jako sebevraždu všechny uvedené případy, dojdeme k přibližně pětatřiceti sebevraždám, což se vcelku shoduje s počtem uváděným ve farní kronice. Ta uvádí asi čtyřicet případů.³⁶⁴

Pro „podezřelé elementy“ byly zřízeny trestní tábory – zde ve městě například přechodný tábor v objektu firmy Betty Fröhlichové. Fröhlichová působila za války v západní armádě jako poručík a po válce vedla s městem spory o navrácení majetků a jejich uvedení do původního stavu (proti navrácení majetku se tehdy postavili i přes její protinacistický odboj zejména komunisté). Němci z trestních táborů byli nasazováni například na zemědělské práce.³⁶⁵ Na charakter takovýchto prací vzpomíná i pamětnice Terezie, která chodila s dítětem v kočárku navštěvovat otcova bratra na statek v Postřelmově, kam byl za trest umístěn. Ještě s několika dalšími mladými Němci, kteří na rozdíl od něho všichni zůstali bez rodičů, tady pracoval až do odsunu, ale naříkat si prý nemusel. Sám uměl perfektně česky a nečinilo mu problém se s českými obyvateli domluvit. Na Petříkovi, majitele statku, si navíc údajně nemohl stěžovat. Terezie dostávala svolení s ním chvíli pohovořit a něco mu přinést, i když, jak jí dohlížející zdůrazňoval, nebylo takové počínání povolené. Dělal však, že nic nevidí a na oplátku žádal, aby návštěva netrvala dlouho a proběhla co nejvíce nepozorovaně.³⁶⁶ Je to zvláštní, jak se mohou některé situace opakovat – tady se přímo nabízí paralela k chování strážní z projíždějícího „transportu smrti“ na zábřežském nádraží o půl roku dříve. Stačí trocha dobré vůle a i nesnesitelný životní úděl se může stát alespoň o něco snesitelnějším.

2.

Červen 1945. Pětadvacetiletý vedoucí sociálního odboru ONV Olomouc s několika spolupracovníky přijíždí do Koutů nad Desnou, aby zde zřídila z bývalého střediska Hitlerjugend ozdravovnu a ubytovnu pro navrátilce z koncentračních táborů, lidi bez

³⁶³ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 16.

³⁶⁴ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Neustránkováno.

³⁶⁵ Státní okresní archiv, fond: AM Zábřeh 1945 – 1946, signatura: B – X – 9, str. 11.

³⁶⁶ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 12.

domova³⁶⁷ a nemocné.³⁶⁸ Když přijeli před velkou budovu, byl už pomalu večer, a tak se muži rozhodli v přebírané budově přespat do rána. Stalo se ale něco, s čím rozhodně nepočítali. Poté, co rozsvítili, se z okolních lesů spustila střelba jako na frontě. V lesích byla ještě měsíc po válce spousta schovaných ozbrojených Němců, kteří nyní spustili zcela neočekávanou palbu³⁶⁹ na budovu.³⁷⁰ Pracovníci výboru měli jen jeden samopal, který sebou vozili při cestách v automobilu. Naštěstí brzy dorazila ozbrojená skupina (zřejmě Národní garda) a nebezpečí bylo protentokrát zažehnáno. Všichni ale dostali nemilou lekci – v této chvíli již nikdo žádné ozbrojené střety rozhodně neočekával.³⁷¹ Jak se ukázalo, udržet pořádek bylo neustále těžké.³⁷²

Vraťme se ale zpět do sledované oblasti. V kronice města Zábřeh žádné větší zmínky o potyčkách a incidentech s ukrytými německými vojáky či ozbrojenými civilisty nenajdeme. Pouze v souvislosti s výskytem wehrwolfů v Jeseníkách, kde docházelo k napadání automobilů, byli v Zábřehu stejně jako v okolních obcích vybráni rukojmí, snad z řad nacistických funkcionářů. Vzhledem k tomu, že k této události došlo v červnových dnech, lze usuzovat, že výše popsany incident mohl být právě tak dílem těchto ozbrojených skupin. Mezi zábřežskými rukojmími – devíti muži a čtyřmi ženami – byl tehdy například třeba Richard Brass³⁷³, bývalý tajemník úřadu³⁷⁴ (městský komoří - Stadtkämmer)³⁷⁵ nebo bývalý společník firmy Elektromotor Skrat³⁷⁶ inž. Josef Knirsch.³⁷⁷ Dále se pouze uvádí, že k jistým potyčkám a přestřelkám docházelo i v okrese Zábřeh, zejména pak v jeho severní části.³⁷⁸ Výskyt německých vojáků v okolních lesích máme doložený pamětníky, někteří také uváděli, že se na jejich chytání podíleli i sovětsí vojáci.³⁷⁹ Svědectví o pronásledování německých vojáků zábřežskými ozbrojenými dobrovolníky podává i dobový tisk.³⁸⁰

³⁶⁷ Záznam rozhovoru s Ing. Vojtěchem Srovnalem, str. 9.

³⁶⁸ Tamtéž, str. 10.

³⁶⁹ Tamtéž, str. 9.

³⁷⁰ Tamtéž, str. 7.

³⁷¹ Tamtéž, str. 9.

³⁷² Tamtéž, str. 8.

³⁷³ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 – 1946, signatura: B – X – 9, str. 11.

³⁷⁴ RADVANOVSÝ, Z. - editor: *Historie okupovaného pohraničí 1938-1945*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem 1998, str. 30.

³⁷⁵ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1934 – 1943, signatura: B – X – 9, složka „1940“, str. 1.

³⁷⁶ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 36.

³⁷⁷ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 – 1946, signatura: B – X – 9, str. 11.

³⁷⁸ Tamtéž, str. 11.

³⁷⁹ Záznam rozhovoru s Annou Sonntagovou, str. 1.

³⁸⁰ *Založme kroniku událostí počátku 2. republiky (sev. Moravy)*. In.: Moravský Sever, ročník XXXIX, číslo 19, strana 2.

Na zmínky zejména o potulujících se německých vojácích ale lze narazit v pamětech okolních obcí, zcela jasně například právě u Skaličky, která má k Zábřehu jakožto jeho dnešní část mimořádně blízko. Po osvobození se v okolních lesích ukrývalo mnoho jednotlivých německých vojáků a obyvatelé obce v obavě z nenadálých přeпадů zřídili místní milici vedenou Miroslavem Jelínkem. Milice poté ve dne a hlavně v noci hlídala nejen obec samotnou, ale i celý obecní katastr. V reakci na vzniklou situaci vydal místní prozatímní Národní výbor nařízení odevzdat veliteli milici všechny zbraně ukryté po domech.³⁸¹ Čištění lesů, do kterých někdy opravdu nebylo rozumné chodit, všeobecně připadalo na Revoluční gardy³⁸² (i když existuje zmínka o sovětských jednotkách, které po osvobození chytaly německé vojáky roztroušené v lesích okolo Skaličky; poté se vrátily do Zábřehu ke svým útvarům)³⁸³ - do těch dle všeho patřila i výše zmíněná milice. Mimo milici, která měla i přes deset dobrovolníků z počátečních dní i tak nedostatek členů, pomáhala Skaličku střežit i skupinka šesti Vlasovců, kteří v obci zůstali během ústupu německých jednotek. Kronika v souvislosti s jednáním o jejich stravování vyzdvihla jejich přínos pro bezpečí obce (uznala dokonce, že by ochrana katastru ani jinak nebyla možná), což je docela unikátní situace. Co se s bývalými „zrádci“ stalo později, na to už kronika odpověď nedává.³⁸⁴

O zábřežské Revoluční gardě se v kronice dočteme jen několik strohých informací ohledně doby vzniku a zániku. Jen mírně se pak nastiňuje činnost gardy – líčení je typicky bez zmínek o jakýchkoli problémech. Zajímavé je, že garda není v kronikách nijak pojmenována – jde prostě jen o ozbrojené dobrovolníky, kteří dostali hned po osvobození od Rudé armády zbraně a pod vedením pověřeného partyzána Josefa Švába zajišťovali sklady, obchody, továrny a léčiva uložená doposud ve vagónech na nádraží.³⁸⁵ Žádný název „Revoluční garda“ nenajdeme. Až v polovině května se dočteme o založení „Národní gardy“, což byl zřejmě jen nový název pro již existující ozbrojený oddíl (i když s již jiným vedoucím, bývalým partyzánem Aloisem Leitnerem, který si prý „Národní gardu“ sestavil – zřejmě tedy došlo i k personálním změnám v samotných řadách oddílu).³⁸⁶ Pokusil jsem se o tomto oddílu přece jen dozvědět něco málo navíc a ukázalo se, že stejně jako u většiny jiných témat, i se zde dají najít negativní ohlasy. Dodnes se leckterý pamětník při vyřčení názvu Revoluční garda zjevně

³⁸¹ Státní okresní archiv Šumperk. Pamětní kniha obce Skaličky. Nestránkováno.

³⁸² Záznam rozhovoru s Ing. Vojtěchem Srovnalem, str. 9.

³⁸³ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh, kroniky. *Pamětní kniha obce Skaličky*. Nestránkováno.

³⁸⁴ Tamtéž. Nestránkováno.

³⁸⁵ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9., str. 1.

³⁸⁶ Tamtéž, str. 5.

zalekne a přestane mít zájem vypovídat. Někteří se k této problematice nehodlají vyjadřovat, což vypovídá o ne zrovna neposkrvněné historii. Obecně se někteří vyjádřili v tom smyslu, že chamtivost a touha po německém majetku mnohem spíše než pocit křivdy z let okupace přiměly některé z občanů vzít „spravedlnost“ do vlastních rukou a dát tak průchod zlosti a pomstě.³⁸⁷ Lidé vykrádali domy a špatné zkušenosti byly v konečném důsledku i s těmi, kdo v řadách Revoluční gardy měli jejich rabování zabránit. Několik svědků bez okolků potvrdilo výstižnost názvu „Rabovací garda“³⁸⁸. Jeden z jejich bývalých členů (šlo o kostelníka Majstřína, který měl během své dvouměsíční služby gardisty povoleno vždy na bohoslužbu odejít, protože službu v kostele předal původnímu kostelníkovi až koncem května), který tuto milici i přes své členství v ní mimochodem sám nazval „Rabovací gardou“, přiznal, že během prvních dnů osvobození (podle jeho slov „týdne bezvládí“) měla garda ve městě nejvyšší moc – a také, že se rabovalo, co se dalo. Sám kupříkladu hlídal skladiště, kde byly mimo jiné uloženy kvalitní německé letecké uniformy. Byl ovšem na celý sklad sám (!) a věci v něm uložené mu doslova mizely pod rukama. Mladý gardista se odebral za velitelem a žádal pomocníka na hlídání skladu. Velitel mu ale odvětil, že nemá dostatek dobrovolníků. Že se za dané situace nedá nic dělat.

Nezbývá, než přistoupit na kostelníkův ne zrovna lichotivý výrok (byť vystihuje extrémní případy), podle kterého „co nebylo přibitý, bylo jejich“.³⁸⁹ „Národní garda“ v čele s „policejním náčelníkem“ Leitnerem byla rozpuštěna 13. června, kdy jejich roli převzal Sbor národní bezpečnosti³⁹⁰ v čele se Štěpánem Ostrčillem. Téhož dne nastoupili na Okresní národní výbor také úředníci přidělení Zemským národním výborem v Brně.³⁹¹ Rabování nebylo ale jen věcí milice – je třeba poukázat na fakt, že šlo o zcela logickou reakci mnohých občanů na nastalou situaci.

Kupříkladu teprve sedmatřicetiletá vdova Anna odešla jednoho dne do města a doma zůstala jen její matka. Anna ani nezamykala. Ale ve svobodném městě nebylo zdaleka tak bezpečno, jak se mohlo zdát.

Když se po chvíli vrátila domů, oznámila jí matka, že u nich byl bývalý spolupracovník Annina muže, který mu dělal mistra na dílně, a spolu s ním několik mužů. Anna se ptala, co chtěli, ale matka nic nevěděla. Nikdo z nich s ní nemluvil.

³⁸⁷ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 2 a 3, str. 3.

³⁸⁸ Tamtéž, str. 4.

³⁸⁹ Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstřínem, str. 4.

³⁹⁰ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 11.

³⁹¹ Tamtéž, str. 11.

Anna se šla podívat do horního patra. V jedné z místností bylo ještě otevřené okno a skříň s jejími svátečními šaty otevřená a vybraná. Anna sešla dolů. Skříň, ve které měla oblečení po zesnulém manželovi, byla dokořán taktéž. Zmizel z ní nádherný kožený kabát světle hnědé barvy, který dostal nebožtík manžel na zimu místo malého zimního kabátku od samotného podnikatele Brasse, u kterého pracoval.³⁹² Anna, která díky matce poznala minimálně jednoho z „návštěvníků“, se vydala celou věc řešit. Pro dotyčného a jeho ženu, která zrovna seděla na lavičce před domem v jedněch z uloupených šatů, nebyla její návštěva asi zrovna příjemná. Nezbyvalo ale než zapírat. Anna svoji snahu po úmorných pokusech přimět je k doznání vzdala. Tím záležitost skončila. Jak se později proslýchalo, jeden z mužů, kteří tehdy Annu „navštívili“, spáchal sebevraždu. Prý měl „těžké svědomí“.³⁹³

Kronika města rabování občanů po osvobození připouští. Dočteme se, že zde byli tací, kteří „zadními vchody vykrádali skladiště v obchodech nebo ukazovali sovětským vojákům domy po Němcích“, ale takových prý bylo jen málo ve srovnání s těmi, kdo pečovali o to, aby k podobnému rozkrádání zejména německého majetku nedocházelo.³⁹⁴ Nutno zmínit ještě skupinu lidí, které bychom mohli nazvat „výletníci“. Některé vesnice s většinovým německým obyvatelstvem zůstaly po válce vyliďněné a jejich absolutní zajištění proti vykrádání se ukázalo být nemožné.³⁹⁵ Tak byli po válce souzeni tací, kteří vyjízďeli do pohraničních oblastí a odváželi odsud cennosti z opuštěných německých domů, aby je pak v bývalém protektorátu mohli rozprodávat.³⁹⁶ Někdy si skupiny zlodějů troufaly i na větší sousta. Tak byly vykradeny dokonce kanceláře ONV v Zábřehu – na svědomí je měla velice dobře technicky a materiálně organizovaná skupina zlodějů s centrem v Olomouci, která se specializovala kupodivu na krádeže prasat, masových výrobků a poživatin. Zřejmě si v tomto případě posvítili na psací stroje, které později rozšířily jejich „specializaci“. Sbor národní bezpečnosti skupinu po dlouhou dobu sledoval a zajišťoval, a když ji nakonec dopadl, dosahovala škoda jí způsobená částky 630 000 Kčs.³⁹⁷

³⁹² Záznam rozhovoru s Annou Sonntagovou, str. 4.

³⁹³ Tamtéž, str. 5.

³⁹⁴ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 3.

³⁹⁵ Záznam rozhovoru s Ing. Vojtěchem Srovnalem, str. 19.

³⁹⁶ Tamtéž, str. 11.

³⁹⁷ Stráž lidu. Ročník II, číslo 117 (21. 5. 1946), str. 2.

3.

Gardista a kostelník v jedné osobě, mladý Majstršín, a skupina osvobozených jugoslávských žen, které od osvobození postupně cestovaly vlakem zpět do svých domovů, se blížili k zábřežskému nádraží. Zábřeh byl jen jednou z železničních stanic na dlouhé cestě, na které Jugoslávky neustále popojížděly a popocházely od města k městu. Když se dostali po kamenech přes řeku Sázavu, ubytovala se asi sedmdesátičlenná skupina na nádraží v jedné jediné místnosti, kde měla ve stísněných podmínkách přespat a další den pak pokračovat dál. Byl to žalostný pohled. V deset hodin večer se otevřely dveře a do místnosti vešel sovětský voják, který osazenstvo místnosti upozornil, že je deset hodin, takže se má zhasnout světlo a poté ještě dodal, že se večer zastaví.

Majstršín pochopil a sotva voják odešel, byla skupina na nohách a gardista ji už přemísťoval pryč. Když pak Sověti přišli „na návštěvu“, nikoho nenašli. Vojáci se museli vrátit do města s nepořízenou. Když procházeli kolem kasáren, poptali se přece jenom hlídkujícího partyzána, jestli tudy skupina nešla. Partyzán, prý po patřičné domluvě, ukázal směrem na obec Lupěně a oznámil jim, že šli touto cestou. Sověti vsedli na koně a pokračovali udaným směrem.³⁹⁸

První sovětští vojáci ve městě se zřejmě chovali disciplinovaně, následující sledy už vnesly do města „trochu zmatku“ – tak je charakterizovala farní kronika. Faru jedna druhosledová skupinka také navštívila.³⁹⁹ Očitý svědek vzpomínal, jak „šli Rusi po městě a ted' mrkl doprava, doleva – nikde nikdo – kopl do skla, vyrazil prostě výlohu – co tam bylo, pobrali, se šklibením utekli“.⁴⁰⁰ Šířily se zvěsti, že sovětští vojáci jezdí vykrádat sklady u Scheftera⁴⁰¹ – právě oni spolu s českými občany zajišťovali od osvobození stejně jako u Brassových závodů jejich ostrahu.⁴⁰²

Sověti se po osvobození ubytovávali prakticky po celém městě (a to spíše na okrajových částech města než v centru⁴⁰³), což čas od času vedlo k roztržkám s obyvateli využívaných objektů - třeba pro zplundrované zahrádky a ovocné stromy.⁴⁰⁴ Ne zrovna šetrný byl i lov ryb v řece za použití náloží.⁴⁰⁵ Kdo měl doma ubytované sovětské vojáky vyšších hodností (v

³⁹⁸ Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 5.

³⁹⁹ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*.

⁴⁰⁰ Záznam rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 4.

⁴⁰¹ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 2 a 3, str. 6.

⁴⁰² GALLASOVÁ, Libuše: *Několik vzpomínek z let 1945-1948 na Zábřežsku*. In: Severní Morava. Sv. 10. Šumperk 1964, str. 12.

⁴⁰³ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 2 a 3, str. 5.

⁴⁰⁴ Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 5.

⁴⁰⁵ Tamtéž, str. 5.

jedné předměstské vile dokonce den po osvobození přenocoval velitel 4. ukrajinského frontu maršál Jeremenko se svým štábem⁴⁰⁶), si většinou nenaříkal a naopak z jejich přítomnosti těžil (zejména mu zaručovali zvýšenou ostrahu majetku). Nářky byly hlavně na obyčejné sovětské vojáky v ulicích.⁴⁰⁷ Přirozeně měly strach z vojáků hlavně ženy a dívky. Potvrzuje to i příběh, kdy do jistého domu v noci vnikl opilý sovětský voják a začal organizovat zřízení nemocnice ve vedlejší stavení. Ženy a dívky se rozutekly a poschovávaly se do tmy a jen otec, který se během pracovního nasazení na východě naučil trochu rusky, se vydal s ním jednat. Sovět chtěl vynést postele i peřiny do sousedního domu, načež otec rodiny pohrozil, že si bude stěžovat.⁴⁰⁸ Voják se začal dohadovat a vyptávat, jestli muž pracuje, jestli je dům vůbec jeho a jak je možné, že vůbec takový dům má. Otec již značně rozčilený přestal mít servítky a vojáka z domu vyhodil s tím, že kdyby „nechlastal“, mohl takový taky mít.⁴⁰⁹ Bezbrannější už byli vůči osvoboditelům ti, kdo za nastalé situace patřili k Němcům či kolaborantům – tak například sovětské vojáky údajně „docházeli“ za dcerou německého zubaře, který byl později i s rodinou odsunut. Pro „panskou rasu“ to musel být vrchol ponížení.⁴¹⁰ Jiná dívka na útěku před sovětskými vojáky skočila z okna, zranila si páteř a na následky zranění později v nemocnici zemřela.⁴¹¹

Na druhé straně je ale potřebné zmínit i případy pokojného soužití. Tak například v jednom domě na okraji města ustájili na zahradě asi 150 koní. V tomto případě se sovětské vojáky – prý výrazně mongoloidních rysů – chovali disciplinovaně, a zatímco většina posedávala u domu a odpočívala, několik mužů stálo na stráži a kontrolovalo situaci. V otevřené bráně stál i tank s hlavní namířenou směrem do města. Z domu ani ze zahrady se nic neztratilo.⁴¹² V jiné okrajové části města, na jistém statku v Ráječku, zase měli ubytovaní sovětské vojáky příliš velkou spotřebu ovsu a sena pro ustájený „vozový park“, a když si majitel hospodářství jednomu z důstojníků postěžoval, dotyčný vzal situaci do svých rukou a spotřeba výrazně klesla. V noci pak důstojník zatarasil lehátkem dveře do místnosti, kde spala dotyčná česká rodina, a celou noc prospal u dveří, aby zajistil její bezpečnost.⁴¹³ V obou případech nedali dotyční na sovětské vojáky dopustit (v druhém případě spokojenost narušila jen výměna

⁴⁰⁶ LOLEK, Ctibor: *Kronika obětí a vítězství. Zábřeh v květnu 1945*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník XIV, č. 5, květen 1975, str. 10.

⁴⁰⁷ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 2 a 3, str. 4.

⁴⁰⁸ Tamtéž, str. 4.

⁴⁰⁹ Tamtéž, str. 5.

⁴¹⁰ Záznam rozhovoru s Annou Sonntagovou, str. 2.

⁴¹¹ Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 22.

⁴¹² Záznam rozhovoru s Annou Sonntagovou, str. 2.

⁴¹³ Záznam rozhovoru s Annou Kubíčkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 15.

čerstvých koní ze statku za opotřebované „sovětské herky“⁴¹⁴). I v takových vcelku příkladných případech ale čeští obyvatelé uznávali, že jinde ve městě situace nebyla stejně bezproblémová. Obavy německých obyvatel ze sovětských vojáků pak byly logicky větší.

Terezie nebyla výjimkou. Rodinné šperky se rozhodla ukrýt do kočárku pod nohy dítěte. Bylo tam všechno – náušnice, hodinky, prostě věci, po kterých šli sovětští vojáci nejvíce. Ostatně když její otec jednou během práce na hřbitově, kam byl poslán v rámci německého poválečného pracovního nasazení, nebezpečně vytáhl svoje hodinky, aby zjistil, kolik je hodin, připravil ho o ně první sovětský voják, který je uviděl. A ještě, aby toho nebylo málo, si nechal od „bývalého majitele“ ukázat, jak je má jednou, až toho bude zapotřebí, natáhnout.

Existovala ale i cennější věc, o kterou osvoboditelé jevíli zájem - děti. U Terezie doma se ubytoval sovětský major se ženou. Měli pro sebe vyhrazenou místnost, do které nikdo nesměl a od které ani rodina sama nesměla mít klíče. A právě majorova žena si začala brát kočárek s dítětem na procházky do města. Terezin otec se netvářil zrovna nadšeně a varoval ji, aby kočár ženě ani nepůjčovala, protože by jí s ním mohla odjet navždy. Důvodů pro obezřetnost bylo hned několik. A ponejvíce ten, že si o malého kudrnatého blondáčka žena požádala (žádala o něho natrvalo!) přímo jeho matku, a když jí nebylo vyhověno, svoji žádost několikrát ještě zopakovala. Matka zoufale trvala na svém. Dítě nedá. Otec Sovětům moc nevěřil a byl pořád skeptičtější. Vyslovoval obavy, že pokud Sověti s chlapcem odjedou, bude nemožné se dovolat pomoci.

Terezie dostala ještě větší strach, majorova žena byla stále neodbytná. Nebyla to příjemná situace, ale nakonec jí syna nikdo nevzal.⁴¹⁵

⁴¹⁴ Tamtéž, str. 22.

⁴¹⁵ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 8.

Kapitola druhá

Nový boj začíná

1.

„Nechci to prostě říkat. Bylo to tak, že prostě někteří lidé si mysleli, že přišla jejich hodina a začali dělat takovou politiku, která se s normální demokracií slučuje minimálně (...) o té demokracii už se nedalo tehdy moc mluvit, ale prostě dělali rozhodnutí, která nebyla v souladu s košickým programem. No, tady to by se dalo říct,“⁴¹⁶ okomentoval velmi opatrně činnost zábřežského revolučního Národního výboru jeden z bývalých členů ONV Olomouc. Do Zábřehu s velkým množstvím českých obyvatel a vyspělým odbojovým hnutím, kde si občané po osvobození začali věci uspořádat poměrně samostatně, delegace z Olomouce už ani nic zařizovat nejezdila.⁴¹⁷ Vývoj při osvobození byl ve městě živelný a odbojáři se obešli nejprve bez jakýchkoli voleb. Místní odboj si podle něho dělal hlavně příliš velké nároky a bral na sebe příliš velkou odpovědnost. Navíc ne všichni zábřežští odbojáři byli zrovna „povedení“. Dotyčný ale vzhledem k některým ještě žijícím aktérům tohoto dění nebo jejich příbuzným nechtěl jmenovat nikoho konkrétně, nechtěl ani konkrétně mluvit o tom, jak musela Olomouc usměrňovat vývoj ve městě, aby byl v souladu se směrnicemi Košického vládního programu.⁴¹⁸

Zatímco partyzánská skupina vedená Františkem Gieselem bojovala proti zbylým německým jednotkám o spínací stanici⁴¹⁹, druhá část ilegální skupiny v Zábřehu se přihlásila jednak ke střežení města, jednak k budování zdravotnického zařízení.⁴²⁰ Po příchodu Rudé armády totiž město nemělo žádnou nemocnici, pouze v budově Masarykovy školy ve Školské ulici zůstal po Němcích lazaret, kde byli ošetřováni ranění ruští vojáci a Češi, kteří byli poraněni při osvobozování města.⁴²¹ Kolem jedenácté dopoledne tak zahájil činnost jako první instituce ve

⁴¹⁶ Záznam rozhovoru s Ing. Vojtěchem Srovnalem, str. 7.

⁴¹⁷ Tamtéž, str. 5.

⁴¹⁸ Tamtéž, str. 6.

⁴¹⁹ GALLASOVÁ, Libuše: *Několik vzpomínek z let 1945-1948 na Zábřežsku*. In: Severní Morava. Sv. 10. Šumperk 1964, str. 11.

⁴²⁰ Tamtéž, str. 12.

⁴²¹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond MNV Zábřeh, kroniky. „1949 – 1958“. Nestránkováno.

městě lazaret⁴²² v budově Masarykovy obecné školy ve Školské ulici.⁴²³ V jeho čele stanula Libuše Gallasová – stejně jako ošetřující lékař MUDr. J. Buchtík členka ilegální organizace Zábřeh - Sever.⁴²⁴ Gallasová byla v čele lazaretu ponechána⁴²⁵ - zřejmě šlo o snahu uspokojit komunisty některými významnými pozicemi. Později byl lazaret přeložen na žádost Gallasové (a samozřejmě se souhlasem Rudé armády)⁴²⁶ do opuštěného německého dívčího domova v Jiráskově ulici (bývalý Mädchenheim). Nemocní s onemocněním, nebo zraněním vyžadujícím chirurgický zákrok, byli i nadále odesíláni do nemocnice v Červené Vodě. Kratší dobu v areálu nemocnice sloužily dva dřevěné baráky jako infekční oddělení, zvláště při epidemii záškrtu a spály.⁴²⁷ Oběti na životech si mezi obyvateli vybíraly i jiné epidemie, například tyfus.⁴²⁸ Bylo zažádáno o zřízení Oblastní nemocnice pro severní Moravu nebo alespoň nemocnice okresní,⁴²⁹ což se ale setkalo s odporem Šumperku. V červenci byla konečně po mnohém jednání schválena nemocnice jako Dům zdraví.⁴³⁰

Revoluční Národní výbor v čele s předsedou Františkem Sedlákem (ČSNS),⁴³¹ který byl současně revolučním Národním výborem pro město i okres, ovlivňoval dění v jižní, západní a severní části zábřežského okresu. K prvnímu jednání výbor zasedl 9. května. Zřejmě již nešlo o ten samý výbor, jaký vznikl za okupace, ale o nově utvořený a početnější orgán (nejvíce členů údajně vzešlo z řad živnostníků).⁴³² Jednání se zúčastnili komunisté z města a jeho okolí, členové ilegální organizace Zábřeh – Sever (zvané Brigáda dr. Edvarda Beneše; podle jiné verze byl název skupiny vzniklé pod vedením Ferdinanda Daňka v srpnu 1944 Prapor dr. Edvarda Beneše⁴³³), členové strany lidové a národně socialistické a několik známých zábřežských občanů. Pro členy bývalých stran agrární, živnostenské, fašistické a národně

⁴²² Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, složka „1940“, str. 1.

⁴²³ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Neustránkováno.

⁴²⁴ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, složka „1940“, str. 1.

⁴²⁵ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 5.

⁴²⁶ Tamtéž, str. 7.

⁴²⁷ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: MNV Zábřeh (1949 – 1958). Neustránkováno.

⁴²⁸ Záznam rozhovoru s Annou Kubičkovou a Anežkou Srovnalovou, str. 17.

⁴²⁹ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Neustránkováno.

⁴³⁰ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 14.

⁴³¹ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Neustránkováno.

⁴³² GALLASOVÁ, Libuše: *Několik vzpomínek z let 1945-1948 na Zábřežsku*. In: Severní Morava. Sv. 10. Šumperk 1964, str. 12.

⁴³³ ČERNÝ, V.: *Protipartyzánské operace na Moravě v letech 1944 – 1945*. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno. Brno 2006, str. 66.

demokratické, pro nacisty, kolaboranty a trestané (vyjma politických vězňů) byla čestná funkce zasednout v revolučním Národním výboru zapovězená.⁴³⁴

Před zúčastněnými leželo několik palčivých problémů, které vyžadovaly rychlé řešení. Jednalo se za prvé o osudu německého obyvatelstva, za druhé, vzhledem k tomu, že elektrárna v Třebovicích utrpěla během německého ústupu značné škody, bylo nutné zprovoznit Brassovu továrnu, jejíž turbína měla začít vyrábět elektřinu pro celé město.⁴³⁵ Jednalo se i o zásobování obyvatelstva, přičemž byl zachován systém potravinových lístků. Ovšem například zásobování mlékem bylo zajišťováno jen z vlastních zdrojů⁴³⁶ a mohl být vskutku problém nějaké sehnat.⁴³⁷ Obchody byly buď vykradené sovětskými vojáky či místním obyvatelstvem, přičemž právě sovětsí vojáci prý „kradli, kde mohli“, nebo zavřené a pozamykané.⁴³⁸ Až 12. května byly opět otevřeny všechny potravinové obchody a živnosti. Kvůli zásobovacím problémům byl revoluční Národní výbor nucený obrátit se na sovětského majora Gernova,⁴³⁹ který byl toho dne pověřen funkcí velitele města. Například 27. června předala Rudá armáda Místnímu národnímu výboru v Zábřehu značné zásoby uskladněné u firmy Brass⁴⁴⁰ - zástupce Rudé armády běžně uvolňoval potřebné potraviny ze zásob po Němcích (mouku nebo třeba umělý tuk a další potraviny, jen maso a mléko dodávali, jak již bylo řečeno, rolníci).⁴⁴¹ Gernov se zúčastnil částečně hned tohoto prvního jednání⁴⁴² a jak se ukázalo později, ze své pozice dokázal hrát významnou úlohu v nastávajících politických třenicích. Ve funkci velitele města byl vystřídán 27. června, kdy na jeho místo nastoupil sovětský kapitán s přibližně stem mužů.⁴⁴³

Výsledky jednání s majorem Gernovem přednesl předseda František Sedlák na druhé schůzi Národního výboru desátého května. Na schůzi později dorazil i sám Gernov. Velení Rudé armády současně Národním výboru uložilo několik dalších úkolů. Všichni Němci měli být odzbrojeni, všechny miny ve městě a v okolí měly být označeny červenými praporky a ozbrojeným dobrovolníkům měly být vydány průkazy v ruském jazyce (bumáčky). Současně měl být proveden soupis zbraní a ozbrojených dobrovolníků. Národní výbor dostal dále za úkol zajistit bezpečnost a zásobování obyvatelstva, zamezit drancování skladišť a bytů po

⁴³⁴ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 3.

⁴³⁵ Tamtéž, str. 1.

⁴³⁶ Tamtéž, str. 2.

⁴³⁷ Záznam rozhovoru s anonymní svědkyní č. 1, str. 17.

⁴³⁸ Tamtéž, str. 8.

⁴³⁹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 2.

⁴⁴⁰ Tamtéž, str. 11.

⁴⁴¹ Tamtéž, str. 6.

⁴⁴² Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Nestránkováno.

⁴⁴³ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 11.

Němcích (pod pohrůžkou trestem smrti) a měl vydat pokyn dělníkům, aby nastoupili do práce. Po příchodu Gernova byla projednána zásadní opatření k těmto úkolům a byla připravena vyhláška s povinnostmi Národního výboru a občanů – první vyhláška Národního výboru. Výbor dále převzal zodpovědnost za péči o zdravotnictví (hlavně šlo o zabránění šíření epidemií), byla ustanovena pořádková policie (měla dbát na klid ve městě) v čele s velitelem J. Švábem – Národní výbor totiž převzal i zodpovědnost za pořádek ve městě. Vzal si rovněž na starost otevírání živností a obchodů, požární službu a zajištění soupisu německého majetku. Pod Národní výbor spadala i péče o dobytek.⁴⁴⁴ Platidlem zůstaly prozatím marky.⁴⁴⁵ Major Gernov se zasadil o to, aby dal Národní výbor zatknout všechny „podezřelé elementy“ a aby pro ně zřídil tábor, kam měli být převezeni.⁴⁴⁶ Pozdější Místní národní výbor začal řešit také vydávání osvědčení o národní spolehlivosti.⁴⁴⁷

Ještě, aby bylo učiněno za dost povinností, musíme zmínit vývoj po osvobození v blízké Skaličce. Ihned po příchodu sovětské armády předal bývalý tamní „Bürgermeister“ klíče od obecního domu a nejdůležitější obecní agendu obecním předákům. Již po několika dnech byl dohodou občanů – poměrně dle volebních výsledků z posledních voleb před okupací – utvořen prozatímní revoluční Národní výbor s předsedou Františkem Žalmanem starším. Ten byl ale již v dalších dnech ve funkci novou volbou vystřídán a stal se náměstkem nového předsedy Josefa Stryji. První řádná schůze prozatímního revolučního MNV čítajícího dvacet členů se konala 25. května v obecní kanceláři. Jednalo se převážně o zabavení majetku místních občanů německé národnosti a o vydání osvědčení o národní zachovalosti v době nesvobody některým o ně žádajícím spoluobčanům české národnosti. Druhá řádná schůze prozatímního revolučního MNV, konaná 31. května, provedla šetření chování bývalých členů německé obecní rady Knoba, Adolfa Schöna, Roberta Plháka, Adolfa Pěničky a Jana Hubáčka vůči českým spoluobčanům po stránce národnostní při výkonu jejich funkcí. Na této schůzi se také revoluční MNV snažil zjistit osobu, která dala podnět ke zřízení německé třídy při obecní škole, dále usilovala o zjištění osoby vedoucí v době nesvobody takzvanou „Knihu národnosti“, jakož i osoby, která určila rukojmí z řad občanů české národnosti pro ustupující německou armádu. Výsledkem výše uvedených funkcionářů bývalé německé obecní rady ale tyto osoby průkazně nebyly zjištěny. Způsob vydávání stravovacích lístků na potraviny jednotlivým rodinám byl stanoven na další schůzi prozatímního revolučního MNV konané 5. června. Zároveň bylo v této schůzi rozhodnuto svolat na neděli 10. června do Pěničkova

⁴⁴⁴ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 2.

⁴⁴⁵ Tamtéž, str. 3.

⁴⁴⁶ Tamtéž, str. 2.

⁴⁴⁷ Tamtéž, str. 11.

hostince všechny místní občany české národnosti za účelem schválení dosavadního složení prozatímního revolučního MNV, eventuálně k podání námitek proti jeho jednotlivým členům. Tato veřejná schůze však hlasováním provedeným aklamací projevila nedůvěru tomuto dosavadnímu revolučnímu MNV, načež Valerián Řmot⁴⁴⁸ ihned přečetl již předem připravenou kandidátku členů nového prozatímního MNV. Po samostatném schválení každého jednotlivého nově navrženého člena prozatímního MNV byl takto nově ustanovený MNV složen z pěti zástupců komunistické strany, tří zástupců strany sociálně demokratické, tří zástupců strany lidové, tří zástupců strany národně sociální, jednoho zástupce politických vězňů a jednoho zástupce partyzánů. Celkem tedy čítal pouze patnáct členů oproti dosavadním dvaceti. Tato první veřejná schůze občanů svolaná po osvobození, mimochodem velmi početně navštívená, byla ukončena „zapěním národní hymny a výzvou k nestranné spolupráci nově utvořeného prozatímního MNV pouze ve prospěch celku“. Nato se nově zvolení členové prozatímního MNV odebrali ihned do obecní kanceláře a tam zvolili ze svého středu šestičlennou obecní radu jako nový výkonný orgán prozatímního MNV. V této obecní radě byli tři zástupci strany komunistické, jeden strany sociálně demokratické, jeden strany lidové a jeden strany národně sociální. Předsedou tohoto nového – občany utvořeného prozatímního MNV – byl v této schůzi zvolen člen komunistické strany Josef Stryja, místopředsedou František Hlušík, člen sociálně demokratické strany a náměstkem předsedy byl zvolen Josef Bezděk starší, člen strany lidové.

Další schůze tohoto nového prozatímního MNV, konaná 15. června 1945, rozhodla o vystěhování zdejších občanů německé národnosti, kteří se v obci usadili po 10. říjnu 1938 (celkem se jednalo jen o čtyři rodiny), do tří dnů a o přidělení bytů po těchto německých rodinách uchazečům české národnosti (definitivní rozhodnutí o přidělení těchto bytů padlo až 10. srpna). Na schůzi nového prozatímního MNV konané 22. června bylo rozhodnuto o použití provedené veřejné sbírky, která vynesla 1200 říšských marek, k poskytnutí podpory potřebným osobám vrátivším se z vězení a k alespoň částečné opravě oken a dveří velmi silně poškozených v budově školy ke konci okupace příslušníky „Hitlerjugend“. Další schůze nového prozatímního MNV z 29. června jednala o přidělení majetků zabavených u zmíněných čtyř německých rodin i o výsledku šetření provedeného o chování jednotlivých občanů české národnosti po stránce národnosti za okupace, což přitahovalo na dosud veřejné schůze značný

⁴⁴⁸ Státní okresní archiv Šumperk. Pamětní kniha obce Skaličky. Koncept pro pamětní knihu obce Skalička, str. 4. Řmot se po okupaci odstěhoval do Olomouce.

počet účastníků z řad občanů obce (i když kronikář jako hlavní příčinu uvedl jejich zájem o správu veřejných záležitostí a zjevnou „politickou vyspělost“).⁴⁴⁹

10. května odpoledne si major Gernov předvolal vedoucí nemocnice Libuši Gallasovou, jelikož v nemocnici pracovali sovětští lékaři (a leželi samozřejmě i sovětští vojáci). Dostalo se jí oznámení, že sovětští lékaři velmi brzy odejdou. Bylo potřeba obstarat ošetření zraněných a nemocných a zajistit nové lékaře, sestry a ostatní personál. Ranění sovětští vojáci měli nemocnici postupně opouštět. Mimoto bylo nutné zajistit i běžnou lékařskou péči. Na připomínku, že nemocnice nemá dostatek léčiv, zareagoval Gernov příkazem, aby si Gallasová vybrala potřebné léky ze skladiště, které bylo umístěno v objektu Sladovny. Seznam vybraných léčiv měl potvrdit Gernovem pověřený příslušník sovětských sil. Z německých zásob mělo být okamžitě provedeno i vybavení textilem.⁴⁵⁰ Na místa doktorů postupně nastoupili Němec MUDr. Frank, MUDr. Bezděk, Muc. Posmýk a Muc. Ryšavý. Dobrovolných pracovníků v kuchyni, uklízeček i pomocných ošetřovatelek bez kvalifikace byl dostatek, ale kvalifikovaná sestra byla zprvu v nemocnici jen jedna.⁴⁵¹ Zásobování nemocnice bylo prozatím zajišťováno díky dobrovolným dárcům a Rudé armádě.⁴⁵² Do rozvoje nemocnice zasáhl v této době ještě spor o léčiva skladované ve Sladovně. Rudá armáda je darovala nemocnici pod podmínkou, že budou rychle odvezeny a nebudou předány zástupci firmy Helco a spol., která o ně žádala. Šlo o léčiva v hodnotě přibližně 4 miliony Kčs. Zatímco zaměstnanci nemocnice prováděli odvoz, zástupce firmy Helco začal vyhrožovat podáním trestního oznámení na ty, kdo se na odvozu podílejí. Převoz léčiv se pozdržel a nakonec se nepodařilo odvést vše. Rudá armáda tedy zasáhla a zbytek léčiv odvezla do SSSR. Nemocnici připadla z rozhodnutí zástupce Rudé armády alespoň všechna léčiva uložená ve vagoněch na nádraží. Jejich část byla později předána ZNV Brno, který měl obrovský nedostatek léčiv a zažádal o pomoc všechny okresy.⁴⁵³ Zásobování nemocnice textiliemi, peřinami a zdravotnickým materiálem prováděla i nadále hlavně Rudá armáda.⁴⁵⁴

⁴⁴⁹ Státní okresní archiv Šumperk. Pamětní kniha obce Skaličky.

⁴⁵⁰ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 3.

⁴⁵¹ Tamtéž, str. 4.

⁴⁵² Tamtéž, str. 11.

⁴⁵³ Tamtéž, str. 6.

⁴⁵⁴ Tamtéž, str. 7.

2.

14. května byly vytvořeny na zábřežském ONV odbory, jejichž pracovníci pracovali v těchto pozicích až do 6. června, kdy na zábřežském náměstí proběhly nové volby. Šlo o odbor zásobovací, bytový, dopravní, pošty a telefonní služby, evidence a matriky, kultury a školství, finanční, propagační, zdravotní a o odbor elektrárny a vodárny. Je patrné, že zřízení jednotlivých odborů bylo velmi ovlivněno aktuálními potřebami města a okolí v prvních poválečných týdnech.⁴⁵⁵ Na tomto zasedání, v němž při personálním obsazování odborů zasáhl dokonce i major Gernov, došlo i ke kooptování komunistického funkcionáře Vojtěcha Berky na návrh přítomných členů této strany.

Po návratu Vojtěcha Berky z Terezína byla do jeho bytu svolána první schůze starých funkcionářů Komunistické strany Československa (budoucího největšího rivala strany lidové v boji o moc ve městě), kteří se zde dohodli, že se obrátí do Olomouce na krajské vedení strany a zahájí činnost. Berka oznámil 14. května na revolučním Národním výboru zahájení činnosti Komunistické strany Československa a zažádal pro ni o vlastnictví hotelu „Eiche“ – zároveň proběhla zmíněná Berkova kooptace do revolučního Národního výboru. Odložení Berkovy žádosti vyvolalo ve straně notné rozčarování a našlo svůj odraz i v jinak poměrně objektivně psané kronice města, kterou pro toto období vytvářela členka strany Libuše Gallasová. Ta poznamenala, že odklad byl přirozený, jelikož většina přítomných byla příslušníky jiných stran. Při této příležitosti si neodpustila připsat poznámku, že komunisté nebyli vesměs zváni do revolučního Národního výboru a byli namísto toho pověřováni přímým zajišťováním úkolů.

Přidělení hotelu „Eiche“ Komunistické straně Československa Rudou armádou dne 16. května bez souhlasu revolučního Národního výboru muselo vztahy ještě více vyhrotil. Zároveň se zde ukázal skutečně nezanedbatelný vliv sovětské posádky.⁴⁵⁶ Ostatně souhlas majora Gernova byl spolu se souhlasem předsedy revolučního Národního výboru potřebný při každém přidělování německých obchodů a živností do české národní správy, jelikož všechnen německý majetek byl válečnou kořistí SSSR.⁴⁵⁷

Podobný spor se měl brzy zopakovat. 29. června byl přidělen hotel „Turnhalle“ Československé straně sociálně demokratické, ačkoli o tuto budovu žádal i Svaz

⁴⁵⁵ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 5.

⁴⁵⁶ Tamtéž, str. 5.

⁴⁵⁷ Tamtéž, str. 3.

československé mládeže (v čele členové KSČ J. Rabenseifner a J. Franke⁴⁵⁸). MNV, v němž byl předsedou Joža Malý, se prý tuto stranu jakožto její člen snažil preferovat. Svazu československé mládeže bylo doporučeno užívat místností „Národního domu“ (dříve „Turnhalle“) a Katolického domu.⁴⁵⁹ Nato Svaz československé mládeže požádal o přidělení domu č. 17 na Masarykově náměstí. Požadavek byl odložen s poznámkou, že se Joža Malý obrátí na ZNV a požádá o rozhodnutí. KSČ společně se svazem požadovala přidělení stolářské dílny po Hitlerjugend pro sdružení SČM. Tato stolářská dílna byla SČM konečně přidělena.⁴⁶⁰ Takto alespoň celou kauzu podává prokomunisticky laděná kronika. Dále bylo dvakrát zamítnuto přidělení budovy „Beseda“ KSČ.⁴⁶¹

Již 15. května pak KSČ v přízemí hotelu „Eiche“ prováděla nábor nových členů.⁴⁶² Zájem o přihlášky byl údajně obrovský.⁴⁶³ Také v okolních obcích okresu se postupně rozbíhalo přijímání členů do strany a činnost místních stranických organizací.⁴⁶⁴ Dne 26. května 1945 byly provedeny v sálu hotelu „Eiche“ volby do MV KSČ. Personální složení OV KSČ zůstalo prozatím stejné jako v roce 1938⁴⁶⁵ (prvním tajemníkem OV KSČ se stal starý leštinský komunista a partyzán Hrabánek, předsedou OV KSČ byl zvolen Jaroslav Holouš, taktéž z Leštiny⁴⁶⁶) – došlo pouze k jeho doplnění o členy partyzánské skupiny Zábřeh-Sever.⁴⁶⁷ Na této schůzi Komunistické strany Československa byl současně podán návrh, aby byl zřízen Okresní národní výbor v Zábřehu a nynější Národní výbor byl ponechán jako Místní národní výbor.⁴⁶⁸ Tedy, aby pracovaly dva Národní výbory. Tento návrh byl předložen velitelství Rudé armády.⁴⁶⁹

Revoluční Národní výbor byl naopak vstřícný k požadavkům katolíků – ti měli ostatně ve výboru důležitou osobu, P. Sedláka, který tento pozitivní vztah sám zaznamenal. Hned po osvobození byly upraveny bohoslužby do předválečného stavu. Současně ale P. Stanislav Sedlák zamítl objevující se požadavky zcela zrušit německé bohoslužby. Německé mše,

⁴⁵⁸ Státní okresní archiv, fond: AM Zábřeh 1945 – 1946, signatura: B – X – 9, str. 2.

⁴⁵⁹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 9.

⁴⁶⁰ Tamtéž, str. 10.

⁴⁶¹ MNV Zábřeh, kroniky, fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 10.

⁴⁶² Tamtéž, str. 4.

⁴⁶³ Tamtéž, str. 5.

⁴⁶⁴ Tamtéž, str. 6.

⁴⁶⁵ Tamtéž, str. 7.

⁴⁶⁶ Tamtéž, str. 6.

⁴⁶⁷ GALLASOVÁ, Libuše: *Několik vzpomínek z let 1945-1948 na Zábřežsku*. In: Severní Morava. Sv. 10. Šumperk 1964, str. 12.

⁴⁶⁸ Tamtéž, str. 12.

⁴⁶⁹ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 7.

kterých jen ubylo ve prospěch českých, tak trvaly až do doby německého odsunu. Padesátiletý německý farář a administrátor Josef Kürbel, který byl později odsunut a působil mezi vystěhovalci ze Sudet v Horním Hessensku, rezignoval a byl ve funkci administrátora nahrazen právě Sedlákem.⁴⁷⁰ Po osvobození byly samozřejmě slouženy slavnostní mše za šťastný konec války, zejména pak v neděli 13. května.⁴⁷¹ Konaly se májové pobožnosti, velkými slavnostmi byly První svaté přijímání 3. června a Boží tělo s průvodem po městě. Jen náboženství bylo pro nedostatek sil vyučováno zatím pouze jednu hodinu týdně. S oživením farního života souviselo i ustavení místní a okresní organizace Československé strany lidové, která se začala veřejně exponovat se začátkem června. Velký podíl na obnově strany měl právě P. Stanislav Sedlák. Kancelář strany byla prozatím v Katolickém domě, který v té době začal upravovat reorganizovaný spolek „Metoděj“, později v pronajatém domě na dolním náměstí.⁴⁷² Velký vliv P. Josefa Sedláka byl nepopiratelný - byl politicky činný jako člen MNV a ONV, později do roku 1948 jako II. místopředseda MNV, dále jako předseda strany lidové nejprve v okrese i místě, později jen v místě.⁴⁷³ Ještě v roce 1946 byla Československá strana lidová ve městě stále nejsilnější politickou stranou.

V ONV byli podle kronikářky Gallasové velmi početně zastoupeni „pravicově zaměřeni občané“, což nesli komunisté, jejichž strana se stala druhou nejsilnější po straně lidové, zjevně velmi nelibě. Je jisté, že se musíme na celou stížnost dívat opatrně, na druhou stranu se ale zdá, že skutečně existovala jistá obava z moci Komunistické strany Československa, což mělo pravděpodobně za následek určité sepětí tří ostatních povolených stran.

3.

Na mohutném shromáždění lidu na Masarykově náměstí dne 6. června 1945 bylo ve veřejných volbách zvoleno 24 členů Okresního národního výboru – zastoupeny byly všechny čtyři povolené strany. Volby do Místního národního výboru měly být provedeny 10. června v Sokolovně.⁴⁷⁴ Příprava voleb byla zajištěna ilegální organizací Zábřeh-Sever a politickými

⁴⁷⁰ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika Zábřeh na Moravě*, str. 133.

⁴⁷¹ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Neustránkováno.

⁴⁷² Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 2.

⁴⁷³ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika Zábřeh na Moravě*, str. 133.

⁴⁷⁴ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 7.

stranami sociálně demokratickou, národně socialistickou, komunistickou a lidovou.⁴⁷⁵ Na prvním zasedání Okresního národního výboru v Zábřehu byla 8. června zvolena rada ONV s předsedou dr. Josefem Plachetkou (komunista) a místopředsedy Františkem Bednářem (národní socialista) a Ferdinandem Sládkem (sociální demokrat).

Komunisté získali kontrolu resortu bezpečnostního, průmyslového a zdravotního. Zdravotní resort byl spojený se sociální pomocí⁴⁷⁶ - tak byl 16. května „na návrh KSC“ založen Červený kříž,⁴⁷⁷ po 18. květnu zahájila činnost zprostředkovatelna práce a ze sbírek sociální pomoci byli podporováni pozůstali po politických věznicích a partyzánech, přičemž prvním vkladem bylo deset tisíc říšských marek, které zůstaly u Libuše Gallasové (vedoucí odboru) ze sbírek ilegální organizace v době okupace.⁴⁷⁸

Lidová strana získala odbor dopravy a silnic, národní socialisté přidělování německého majetku, zásobování a živnosti a sociální demokraté pracovní a finanční záležitosti. Školství a osvěta byla vedena Františkem Horským, jehož politickou příslušnost se mi zjistit nepodařilo.⁴⁷⁹

Dne 10. června pak byl v Sokolovně za účasti asi 400 osob zvolen Místní národní výbor na základě kandidátní listiny sestavené po dohodě všech čtyř politických stran. Dva dny před volbami byl předseda výboru Sedlák veřejně nařčen z „nadržování Němcům“, ale po dohodě zůstal ve funkci až do připravovaných voleb, což byla už jen formalita. Celkem 11 zvolených patřilo ke straně komunistické, 11 ke straně lidové, 11 k sociálně demokratické, 2 k národně socialistické a 1 byl zřejmě bezpartijní. O den později, 11. června, byla zvolena rada MNV a předseda MNV. Předsedou se stal sociální demokrat Joža Malý, prvním místopředsedou komunista Adolf Sitta, druhým místopředsedou lidovec P. Stanislav Sedlák. Zapisovatelem byl zvolen sociální demokrat Stanislav Mořka, pokladníkem bezpartijní František Fikar. Odbory si rozdělily opět všechny čtyři strany. Z kronik ani jiných zdrojů se nedá přesně určit stranická příslušnost jednotlivých odborových vedoucích.⁴⁸⁰

Po osvobození Rudou armádou v roce 1945 musela být nějakým způsobem vyřešena i otázka správy zábřežských podniků. Vedení závodu Alfa Separator se opět ujalo pražské ústředí firmy. Podnik nebyl bojovými operacemi na konci války nijak poškozen a výroba se znovu

⁴⁷⁵ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 8.

⁴⁷⁶ Tamtéž, str. 9.

⁴⁷⁷ Tamtéž, str. 5.

⁴⁷⁸ Tamtéž, str. 5.

⁴⁷⁹ Tamtéž, str. 9.

⁴⁸⁰ Tamtéž, str. 9.

vrátila k předválečnému stavu. Opět zde platí, že předlistopadová literatura se snažila zdůraznit nezájem pražského ústředí zlepšit investicemi zvláště pracovní a provozní podmínky dělníků, kteří byli organizováni v komunistické či sociálně demokratické straně. Poukazuje i na to, že dělníci požadovali již po osvobození znárodnění továrny, ke kterému však nedošlo pro nedostačující počet zaměstnanců a pro zásadní odpor tehdejšího vedení závodu.⁴⁸¹ Po únorovém převratu roku 1948 bylo vedení vyměněno a nahrazeno „spolehlivými a schopnými dělníky“, do čela závodu byl postaven bývalý partyzán a nový „dělnický ředitel“ František Giesel.⁴⁸²

Podobně i Schefterův závod byl po stránce technické a stavební v takovém stavu, že nic nepřekáželo zahájení výroby. Kromě asi šesti dělových zásahů, které způsobily velmi malé škody, nebyl závod nijak poškozen. Strojové zařízení nebylo poškozeno vůbec. Potíže byly pouze se surovinami. V závodu byla dosazena národní správa a závod byl začleněn do národního podniku Tkalcovny hedvábí v Praze.⁴⁸³ U Schefterovy továrny byl zahájen provoz stejně jako u dalších větších podniků ve městě se souhlasem majora Gernova bez svolení příslušných míst v Praze.⁴⁸⁴

V Brassově továrně brzy po osvobození několik nadšenců bez jakýchkoliv příkazů zřídilo správu, jejímž cílem bylo uvést závod urychleně do pořádku tak, aby mohl být v nejkratší době opět zahájen provoz. Nejprve bylo opraveno poškozené elektrické vedení a uvedena do chodu závodní parní turbína, která vyráběla elektrický proud také pro Zábřeh⁴⁸⁵ – zásobování elektřinou začalo 14. května.⁴⁸⁶ Byly sepsány vyhlášky, vyzývající obyvatele města i okolí k nástupu do práce. Do práce nastoupilo začátkem července asi 250 zaměstnanců, kteří jednak pracovali na strojích, uvedených znovu do chodu, jednak na úpravě dalších provozů. Nejvyšší řídicí složkou v závodě byla v letech 1945 až 1948 revoluční závodní rada v čele zřejmě s Jiřím Maistryszinem⁴⁸⁷, za války vězněným mnohaletým předsedou KSČ v Skaličce,⁴⁸⁸ která

⁴⁸¹ *90 let závodu MEZ (Alfa) Zábřeh*. Moravské tiskařské závody, n. p. Olomouc, závod 15 Šumperk, 1973. Nestránkováno.

⁴⁸² HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 47.

⁴⁸³ Tamtéž, str. 17.

⁴⁸⁴ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 7.

⁴⁸⁵ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 26.

⁴⁸⁶ Státní okresní archiv Šumperk. MNV Zábřeh, kroniky, fond: AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová), signatura: B – X – 9, str. 6.

⁴⁸⁷ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 26.

⁴⁸⁸ Státní okresní archiv Šumperk. Pamětní kniha obce Skaličky. Koncept pro pamětní knihu obce Skalička, str. 3.

rozhodovala o veškeré činnosti v závodě až do února 1948.⁴⁸⁹ V prvních dnech po osvobození zde byla ustanovena i závodní odborová organizace ROH, která se měla stát ve spolupráci s revoluční závodní radou vedoucí složkou kulturního i politického života v závodě.⁴⁹⁰ Ten měl být nejprve ponechán v provozu jen na dožití, což prakticky znamenalo, že závodní akce byly poskytovány naprosto minimální investiční kvóty, omezeny generální opravy a stavební akce nebyly povolovány vůbec. Následovalo, jak to popisuje starší předrevoluční literatura, „soustavné, byť i pomalé zlepšování sociálních a jiných provozních podmínek pod novou dělnickou správou, která tak původně chaoticky rozšiřovaný a nevyhovující závod bez šaten a sociálních zařízení přetvořila v závod vývojový“.⁴⁹¹

Továrna Elektromotor Skrat nebyla válečnými událostmi takřka vůbec poškozena a byla schopná hned po osvobození zahájit provoz. Po vyřízení předepsaných formalit se řízení závodu znovu ujali bývalí čeští majitelé bratři Rýznarové a vdova po Tobiáši Rýznarovi, přičemž byla ustavena závodní rada. Základní závod v Ráječku (byl zřízen pobočný závod na výrobu elektropraček v Šumperku) se specializoval hlavně na výrobu elektromotorů. Pro výrobu elektropraček se spotřebovalo hodně odlitků z hliníku, z mosazi a bronzu, proto majitelé zřídili slévárnu barevných kovů v pronajatých místnostech Brassova závodu.⁴⁹² Po osvobození bylo tímto podnikem znovu navázáno spojení s bývalými obchodními zástupci, kteří pro firmu získávali vzhledem k poválečnému hladu po výrobcích snadno mnoho objednávek. Byla získána i značná odbytiště v zahraničí.⁴⁹³ Sladovna, za okupace akciová společnost „Deutsch-Mährische Malzfabrik“ se sídlem v Zábřehu, se dostala pod národní správu.⁴⁹⁴ Tehdejší zábřežská provozovna Československých státních drah začala po osvobození provozovat veřejnou autobusovou dopravu. Přeprava však zatím trpěla velkou neorganizovaností, taktéž vozový park se skládal většinou ze starších a nesourodých vozidel. To, že přeprava osobní i nákladní se přece jen značně rozšířila, lze v první řadě přičítat iniciativě samotných řidičů, kteří byli prakticky i organizátory svých přeprav. Vznikaly první autobusové linky. 1. června 1945 byla dána do provozu trať Zábřeh – Pobučí – Krchleby – Maletín v délce asi 20 kilometrů. Velkou událostí bylo otevření přepravy mezi městy, jež

⁴⁸⁹ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 26.

⁴⁹⁰ Tamtéž, str. 31.

⁴⁹¹ Tamtéž, str. 28.

⁴⁹² Tamtéž, str. 36.

⁴⁹³ Tamtéž, str. 37.

⁴⁹⁴ Tamtéž, str. 69.

měla velmi špatné vlakové či jiné spojení, a sice na trase Zábřeh – Šilperk (dnes Štítý) a zpět.⁴⁹⁵

Díky dobré vůli a snaze českých učitelů i nesčetných pomocníků z řad obyvatelstva se pomalu dařilo uvádět v chod i zábřežské školy. Otevřena byla měšťanská škola⁴⁹⁶ (chlapecká a dívčí – každá v jedné budově⁴⁹⁷) a bylo započato vyučování ve dvou obecných školách (na Sušilově ulici a na Školské ulici).⁴⁹⁸ Již v červnu se shromažďuje skromný profesorský sbor gymnázia. Vrátili se profesori, kteří byli nuceni gymnasium opustit v roce 1938, ale problém s nedostatkem kvalitního učitelského sboru přetrvával ještě po nějakou dobu.⁴⁹⁹ První kroky vzkříšeného gymnasia organizoval profesor Novotný, který se opět vrátil do svého zábřežského gymnasia z Brna. Vraceli se rovněž bývalí absolventi zábřežského gymnasia, kteří v mnoha případech své vzdělání ještě dokončovali, k pomoci se hlásili i bývalí studenti, kteří se vraceli do rodného kraje z různých středních škol tehdejšího protektorátu. Vraceli se však i ve velké míře studenti, kteří neměli po uzavření českého gymnasia studijní možnosti. Ti se pak ke studiu vraceli z nejrůznějších povolání.⁵⁰⁰

Dne 11. června 1945 bylo díky Novotného úsilí zahájeno vyučování ve třech třídách podle výnosu o odčinění škod studentům, kteří po dobu okupace musili svoje studia přerušit. Zlomek školního roku 1944/1945 byl ukončen 12. července. Žáci osmého ročníku pokračovali ve zvláštním kurzu pro abiturienty od šestnáctého srpna. Během prázdnin se pak prováděl zápis žáků.⁵⁰¹ Ve škole v Skaličce bylo vyučování započato 13. června.⁵⁰² Německé školy zůstaly zavřeny.⁵⁰³ Na podzim zahájily činnost i dvě mateřské školy – na Valové ulici a v Radniční ulici.⁵⁰⁴ Zmocněnec ministerstva školství inspektor Josef Rokyta a zemský školní inspektor dr. Jan Vaněk museli v důsledku živelného vývoje všechna popřevratová zařízení schválit.⁵⁰⁵

⁴⁹⁵ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 53.

⁴⁹⁶ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Neustránkováno.

⁴⁹⁷ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 – 1946, signatura: B – X – 9, str. 22.

⁴⁹⁸ Tamtéž, str. 22.

⁴⁹⁹ ZITA, F. a kol.: *Památník vydaný k oslavám 75. výročí založení gymnasia v Zábřeze*. Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod 15, Šumperk. Zábřeh 1971, str. 21.

⁵⁰⁰ Tamtéž, str. 86.

⁵⁰¹ Tamtéž, str. 21.

⁵⁰² Státní okresní archiv Šumperk. Pamětní kniha obce Skaličky. Koncept pro pamětní knihu obce Skalička, str. 7.

⁵⁰³ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*. Neustránkováno.

⁵⁰⁴ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 – 1946, signatura: B – X – 9, str. 22.

⁵⁰⁵ HUBÁLEK, J.: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959, str. 83.

Dne 26. června došlo k důležité události také na kulturně osvětovém úseku. V Sokolovně se sešli zástupci všech politických stran a vedoucí funkcionáři tělovýchovných organizací z minulé republiky a dohodli se spojit celou tělovýchovnou činnost do jediného spolku pod názvem Sokol. Současně bylo dohodnuto, že cvičení bude sloužit budova Sokolovny.⁵⁰⁶ Tento „akt jednoty“ byl ovšem jen dočasným stavem – brzy se objevily stížnosti na ideové působení SČM a koncem roku byl založen Orel. Jednota, která se dala vysledovat za dob okupace, byla ta tam. A rok 1946 měl politický boj ještě vyostřit.

⁵⁰⁶ Státní okresní archiv Šumperk. Fond: AM Zábřeh 1945 – 1946, signatura: B – X – 9, str. 15.

Závěr

Tím končí krátký půlrok v malém městě, který jsme mohli sledovat z pohledu kronik, vzpomínkových a pamětních knih, z pohledu dochovaného mála archivních materiálů, z širokého pohledu různých sborníků a časopisů a konečně i z pohledu přímých pamětníků těchto událostí.

Jak se ukázalo, existuje řada náhledů na poslední měsíce okupace, zejména pak na jistá konkrétní témata. Tyto difference jsou způsobeny omezeností lidské paměti a rozhledu jedince v případě pamětníků a subjektivitou podání, která ať vědomě, tak i zcela nevědomky a automaticky působí z většiny dostupných a námi užitých zdrojů informací s výjimkou několika mála dochovaných spisků úřední povahy. Nelze říci, že by posledně jmenovaná kategorie byla zcela spolehlivá, ale rozhodně není tolik přístupná subjektivnosti. Speciální důvody pro rozdílné interpretace stejné skutečnosti pak nalzáme v důsledku česko-německé svárlivosti a nesnášenlivosti, z ideologických důvodů (například v rámci poválečného politického boje mezi povolenými stranami) či z důvodu prostého strachu, že pravda poškodí osoby či skupiny, které bylo v zájmu pisatele či vypovídajícího lépe v daných souvislostech nezmiňovat.

Zjistili jsme také, že ne všechna námi sledovaná dílčí období a problematiky mají stejné zastoupení co do počtu dostupných informací – narazíme na tak obsáhle popsána témata jako je osvobození, odboj či pochody smrti, ale i na témata typu německá obrana oblasti, kolaborace či politické třenice ve městě po osvobození, ke kterým se lze dozvědět daleko méně informací, než bychom si přáli.

Když jsme nakonec složili z všech dostupných zdrojů informací mozaiku zkoumaného půlroku, vyšlo najevo, že řadu událostí již nebude pravděpodobně možné nikdy plně objasnit a že některé skutečnosti, názory či domněnky prostě nelze ani zcela vyvrátit, ani plně potvrdit. Přesto práce splnila několik cílů: v první řadě může sloužit jako soupis materiální základny pro případné zájemce o dějiny města, za druhé se práce pokusila podat dosud nejkomplexnější podání prvních šesti měsíců roku 1945. Za třetí snad svým kritickým přístupem k pramenné základně nabourala určitý stereotypní pohled na popisované události, čímž může přimět případné čtenáře k zamyšlení nad relativností tradovaného černobílého pojetí dějin. Za čtvrté, a to je asi nejdůležitější přínos práce, prací s pamětníckými výpověďmi došlo k zachycení a uchování svědectví, která by jinak zůstala opomenuta a spolu s pamětníky by po nějaké době nadobro zmizela. Je jisté, že v tomto případě jsme se pohybovali na velmi tenkém ledu.

Problém času a paměti je zde neoddiskutovatelný. Naše interpretace skutečnosti jsou jen pouhými náhražkami, jsou založeny na předsudcích a jsou výsledkem našich předchozích zkušeností. Všichni ale také víme, že pokud si vzpomeneme na některé události, které proběhly dávno v našem životě, vždy se v této vzpomínce promítají skutečnosti, které se nějakým takovým způsobem skutečně v našem životě přihodily, a jednotlivé motivy z těchto vzpomínek se zakládají na skutečných prožitcích a faktech minulé doby. Výpovědi pamětníků tak obecně nemůžeme považovat za plně spolehlivé a objektivní; každopádně ovšem vypovídají určitým způsobem o dané době a situaci. Hlavně nám pomáhají rekonstruovat každodenní život širokého spektra lidí sledované doby s nejrůznějšími detaily, které život přináší. Za další z přínosů této práce tak můžeme označit vykreslení průniku velkých historických momentů a malých lidských osudů a originálních životních situací.

Snažil jsem se přinést malý příspěvek k nesporně významné etapě dějin okupovaného (a osvobozeného) pohraničí, drobný impulz pro další bádání a odkrývání minulosti. Chtěl bych velmi poděkovat všem, kteří se uvolili přispět svými vzpomínkami a všem, kteří mi během výzkumu poskytovali nejrůznější cenné informace. Bez jejich ochoty by tato práce sotva mohla někdy spatřit světlo světa.

Summary

Takeing into account mainly chronicles, statements of witnesses, remains of official agenda and period press, the thesis describes variol aspects of life in the town of Zábřeh in the first six months of the year 1945, becose this topic has never been explained away yet. This thesis, called „*The life in the Zábřeh town during the first half of 1945 in perspective of witnesses and municipal chronicles*“, id dividend into two parts. The first on eis called „*Hohenstadt*“ and it takes interest in influence of worsening war situation on people´s normal life in the Zábřeh ´s town, the death barches in the district of this town, preparation for defend against Soviet army, partisan´s activities and proces of liberation of the Zábřeh´s town. The second on takes interest in postwar process, for example destiny of Germans, behaviour of Soviets or political struggles between Czechs. This thesis is attempt to produce new informations to the topic of Sudets and the end of the second world war generally. At the end I think the biggest asset of this thesis are statements of witnesses – they give us the really interesting and valuace informations about peoples everaday life with many details, which would be otherwise forgotten. And it would be really great loss not only for history.

Anotace

Příjmení a jméno: Stejskal Jan

Katedra a Fakulta: Katedra Historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název práce: Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik

Název práce v angličtině: The life in the Zábřeh town during the first half of 1945 in perspective of witnesses and municipal chronicles

Vedoucí práce: PhDr. Karel Podolský

Počet slov: cca 32 800

Počet příloh: 0

Počet užitých pramenů: 28

Klíčová slova: Krumpach, okupace, osvobození, partyzáni, pochody smrti, poválečný vývoj, Ráječek, Rudá armáda, Skalička, Sudety, Zábřeh

Charakteristika práce: Práce popisuje zejména s využitím kronikářských zápisů, výpovědí pamětníků, dochovaných archiválií a dobového tisku různé aspekty života ve městě Zábřeh v první polovině roku 1945. Je zaměřena na zkoumání témat a dílčích problémů, která dosud byla ve většině prací věnovaných novějším dějinám sledovaného města z různých důvodů opomíjena či pouze velmi letmo dotčena.

PRAMENY A LITERATURA

I. Prameny:

a) Archivní prameny:

Státní okresní archiv Šumperk:

Fond *AM Zábřeh 1934 – 1943*: signatura: B – X – 9, složka „1940“.

signatura: B – X – 9, složka „1941 - 1942“.

Fond *AM Zábřeh 1945 (L. Gallasová)*: signatura: B – X – 9.

Fond *AM Zábřeh 1945 – 1946*: signatura: B – X – 9.

Fond *AM Zábřeh 1945 – 1948 (Libuše Gallasová)*: signatura: B – X – 9.

Fond MNV Zábřeh, kroniky: *Zábřeh za německé okupace v letech 1938-1945*.

Kronika města k období 1949 – 1958.

Pamětní kniha obce Skaličky.

Fond Německé četnické hejtmanství v Zábřehu, karton č. 1. *Osobní spisy četníků z obvodu hejtmanství Zábřeh.*

Fond Německé četnické hejtmanství v Zábřehu, karton č. 2. Složka: *Národní bezpečnostní stráž, stanice Hoštejn. Spisy vybrané z aktů bývalé německé četnické stanice.*

Fond Okresní vedení NSDAP v Zábřehu, karton č. 7. Složka: *Okresní vedení válečných poškozenců. Seznamy padlých vojáků podle obcí 1941-1944.*

Římskokatolický farní úřad Zábřeh:

Farní kronika od roku 1899 do roku 1948.

Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika Zábřeh na Moravě.*

b) Dobový tisk:

Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a národních výborů na severní Moravě. Ročník 39, Zábřeh 1945.

Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a národních výborů na severní Moravě. Ročník 40, Zábřeh 1946.

Osvobozený Našinec. Deník Československé strany lidové. Ročník 79, Olomouc 1945.

Stráž lidu. List Komunistické strany Československa. Ročník 2, Olomouc 1945.

c) Vzpomínky pamětníků: (přepisy rozhovorů v držení autora)

Neanonymní pamětníci:

Horáková Ludmila (nar. 1919), Zábřeh – rozhovor ze dne 8. 5. 2009

Kubíčková Anna (nar. 1925), Zábřeh – rozhovor ze dne 28. 5. 2009

Majstršíň Jindřich (nar. 1922), Zábřeh – rozhovor ze dne 15. 1. 2007

Sonntagová Anna (nar. 1908), Zábřeh – rozhovor ze dne 9. 6. 2009

Srovnalová Anežka (nar. 1921), Zábřeh – rozhovor ze dne 28. 5. 2009

Srovnal Vojtěch (nar. 1920), Zábřeh – rozhovor ze dne 1. 6. 2009

Tannert Jaroslav (1913 - 2009), Zábřeh – rozhovor ze dne 23. 8. 2009

Anonymní pamětníci:

pamětnice č. 1 (ze smíšeného česko-německého manželství; nar. asi 1925) – rozhovor ze dne 3. 8. 2009

pamětnice č. 2 (příbuzná jedné z květnových obětí z řad občanů města) – rozhovor ze dne 8. 5. 2009

pamětnice č. 3 – rozhovor ze dne 8. 5. 2009

pamětník č. 4 (pomocník odbojářů v obci Zborov) – rozhovor ze dne 9. 8. 2009

II. Literatura:

- BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Šumperk 1975.
- BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Šumperk, 1986.
- BARTOŠ, Josef: *Účast sovětských zajatců na odboji na severní Moravě*. In.: Severní Morava, 1967, svazek 15.
- BENDA, Jan - BLAŽEK, Alois - LEŠENAR, Bořivoj: *Památníky obětem první a druhé světové války 1914-1918, 1939-1945 na Šumpersku, Zábřežsku a Mohelnicku*. Reprint s. r. o., Šumperk 2007.
- ČERNÝ, Vratislav a kol.: *100 let základní devítileté školy v Zábřeze – Krumpachu (1872 – 1972)*. Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod 15, Šumperk.
- 90 let závodu MEZ (Alfa) Zábřeh*. Moravské tiskařské závody, n. p. Olomouc, závod 15 Šumperk, 1973.
- DOHNALOVÁ, Emilie – MUSILOVÁ, Eva: *Bibliografie okresu Šumperk*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně + Vědecká knihovna v Olomouci. Brno 2002.
- ČERNÝ, Vladimír: *Protipartyzánské operace na Moravě v letech 1944 – 1945*. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno. Brno 2006.
- FILIP, Zdeněk – SPURNÝ, František: *„Pochody smrti“ na území šumperského okresu v roce 1945*. Vlastivědný ústav Šumperk, 1970.
- GALLASOVÁ, Libuše: *Jak to tenkrát bylo (Osvobození města v r. 1945)*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník III, květen 1964.
- GALLASOVÁ, Libuše: *Několik vzpomínek z let 1945-1948 na Zábřežsku*. In: Severní Morava. Sv. 10. Šumperk 1964.
- HERMAN, Jaroslav, LOLEK, Ctibor, MAISTRYSZINOVÁ, Miroslava: *50 let zemědělského školství v Zábřehu na Moravě*. Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod 15, Šumperk. Zábřeh, 1977.
- HUBÁLEK, Josef: *Zábřeh v minulosti i přítomnosti*. Vlastivědný sborník, díl I. Okresní lidová knihovna v Zábřehu, 1959.
- HUBÁLEK, Josef: *Vám poděkování a lásku. K osvobození Zábřeha dne 8. května 1945*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník I, květen 1962.
- Jak to bylo v květnu 1945 v Zábřeze (Výňatek z městské kroniky)*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník IX, květen 1970.

KUBÁTOVÁ, Ludmila; MALÁ, Irena: *Pochody smrti*. Nakladatelství politické literatury, Praha 1965.

KURAL, Václav; ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *České národní povstání v květnu 1945*. Karolinum, Praha 2008.

LOLEK, Ctibor: *Jak to tenkrát bylo (Zábřeh v květnu 1945)*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník XXIX, květen 1990.

LOLEK, Ctibor: *Kronika obětí a vítězství. Zábřeh v březnu 1945*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník XIV, č. 3, březen 1975.

LOLEK, Ctibor: *Kronika obětí a vítězství. Zábřeh v květnu 1945*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník XIV, č. 5, květen 1975.

LOLEK, Ctibor a kol.: *Zábřeh 725 let (1254 - 1979)*. Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod 15, Šumperk. Městský národní výbor v Zábřeze, 1979.

LOLKOVÁ, Krista: *Osvobození šumperského okresu v zápisech obecních kronik*. In.: Severní Morava, svazek 29, Šumperk 1975.

Osvobození Zábřeha v roce 1945. Vlastivědné zajímavosti. Č. 173. Šumperk 1980.

SPURNÝ, František: *Krajem nepokořených – po stopách utrpení a odboje*. OV ČSPB Šumperk, 1984.

STRYJA, Jan: *Dny, které přinesly Zábřehu svobodu*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, ročník XIV, č. 5, květen 1975.

ZIMMERMAN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001.

ZITA, František a kol.: *Památník vydáný k oslavám 75. výročí založení gymnasia v Zábřeze*. Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod 15, Šumperk. Zábřeh 1971.

III. Internetové zdroje:

<http://www.welzl.cz/natives.htm> (28. 10. 2009)

<http://www.nzetc.org/tm/scholarly/tei-GreLong-t1-body-d9.html> (3. 9. 2009)

